

DE STEM VAN DE JEUGD!
HAARLEMMERMEERS JEUGDONDERZOEK 2015

DE STEM VAN DE JEUGD

VOORWOORD

“Het gaat goed met onze jonge inwoners!”

Dat blijkt uit ‘De Stem van de Jeugd!’ oftewel het Haarlemmermeers Jeugdonderzoek 2015. Ze voelen zich goed, zowel geestelijk als lichamelijk. Ze groeien op in gunstige omstandigheden, ze presteren op de basisschool beter dan het landelijk gemiddelde en ook in het voortgezet onderwijs doen ze het beter. Het onderzoek levert dus vooral goed nieuws op over een grote groep van onze inwoners, want maar liefst een derde deel is jonger dan 27 jaar.

Maar de medaille heeft ook een keerzijde. Aan het hoofd van de vele welvarende gezinnen waarin Haarlemmermeerse kinderen, tieners en jongeren opgroeien, staan ouders met drukke banen en volle agenda’s waarin niet altijd voldoende tijd overblijft voor hun kinderen. Deze leemte opvullen met (kinder)opvang of het nog flexibeler maken daarvan, is niet altijd de beste keuze vanuit het oogpunt van het (geestelijk) welzijn van de kinderen.

Het jeugdonderzoek maakt duidelijk dat in Haarlemmermeer ook kinderen opgroeien in arme gezinnen. Dat zijn kwetsbare kinderen die dikwijls kampen met een opeenstapeling van problemen. Ze worden soms gepest, zijn vaak eenzaam en soms komt daar dan ook nog de spanning van een vechtscheiding bovenop.

Het onderzoek is een mooi stuk werk dat vanwege de diepgang een uitstekende basis vormt voor de op handen zijnde actualisatie van het jeugdbeleid.

Marjolein Steffens-van de Water,
Wethouder Jeugd

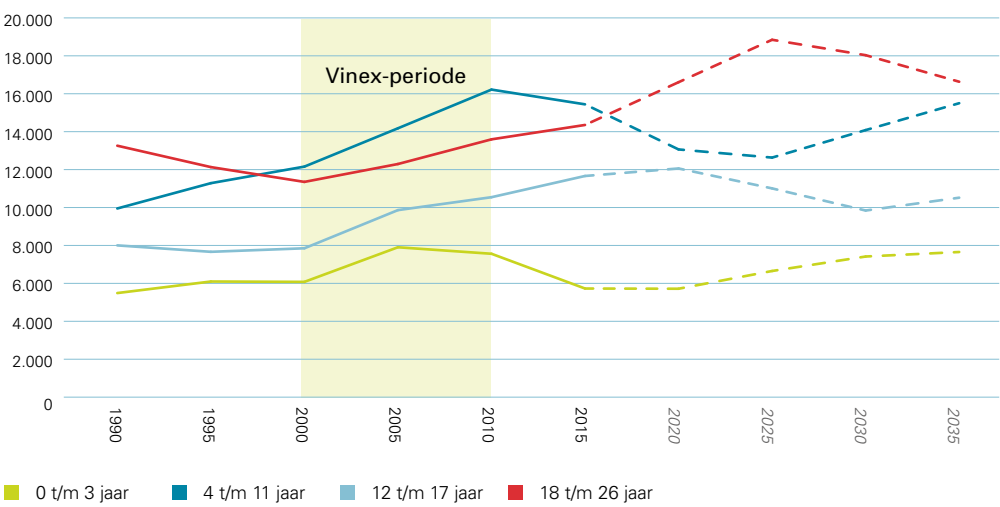
INHOUDS- OPGAVE

INLEIDING	DE JEUGD HEEFT DE TOEKOMST	9
INTERMEZZO	DROMEN & ZORGEN	13
HOOFDSTUK 1	EEN EERSTE VERKENNING VAN DE WERELD!	19
	1 EEN GOED BEGIN IS HET HALVE WERK	21
	2 GEZINSOMSTANDIGHEDEN	24
	3 DE 'TERRIBLE TWOS'	27
	4 CONCLUSIES	31
HOOFDSTUK 2	OP WEG NAAR AUTONOMIE!	33
	1 DE EERSTE 'SCHOOLSE' ONTMOETING	35
	2 VAN SPREKEN NAAR SCHRIJVEN	35
	3 VAN FANTASIE NAAR LOGICA	36
	4 OP ZOEK NAAR SOCIALE IDENTITEIT	37
	5 ER NIET BIJ MOGEN HOREN	38
	6 IN AANLEG 'ANDERS'	42
	7 VAN AUTORITAIR NAAR DEMOCRATISCH OPVOEDEN	43
	8 OPGROEIEN IN SPAGAAT	44
	9 CONCLUSIES	49
HOOFDSTUK 3	HET IS NIET MAKKELIJK OM VOLWASSEN TE WORDEN!	51
	1 DE TWEEDE GROEISPURT IN HET LEVEN	53
	2 DE ANDEREN ALS VERKENNING VAN HET NIEUWE 'IK'	61
	3 RISICO'S IN EEN FLEXIBELE ÉN KWETSBARE FASE	72
	4 CONCLUSIES	79
HOOFDSTUK 4	LOSLATEN EN UITVLIEGEN!	81
	1 DE STAD TREKT	84
	2 UIT HUIS GAAN? NOG EVEN NIET	88
	3 RADICAAL ANDERS	89
	4 UITSTEL VAN HET GEZINSLEVEN	90
	5 LOSSERE GEZINSVERHOUDINGEN	91
	6 WAT IS NU NOG EEN HUISHOUDEN?	92
	7 VAN STUDENT NAAR SERIEUZE WERKNEMER	94
	8 STEEDS MEER ONDERWEG	97
	9 CONCLUSIES	99
	ALGEMENE CONCLUSIES EN SIGNALEN	101
BIJLAGEN	ONDERWIJSLANDSCHAP VAN HAARLEMMERMEER	108
	ONDERZOEKSVERANTWOORDING	117
	LITERATUURLIJST	123
	BEGRIPPENLIJST	127
	COLOFON	131

DE JEUGD HEEFT
DE TOEKOMST

Haarlemmermeer is een jonge gemeente: één derde van alle inwoners is jonger dan 27 jaar. Grootschalige woningbouw-programma's leverden vanaf de jaren '70 elke tien jaar een steeds weer grotere nieuwbouwwijk op. De laatst gebouwde en grootste wijken uit de Vinex-periode, Floriande en Getsewoud, werkten als een magneet op starters en jonge gezinnen die zich in de beginfase van hun woon- en gezinscarrière bevonden. Deze omvangrijke en eenzijdige populatie-injectie leidde tot een heuse geboortegolf. Hierdoor is de Haarlemmermeerse jeugd groot in omvang, en ongelijk verdeeld over de gemeente. In de 'nieuwste' wijken – Toolenburg, Floriande en Getsewoud – woont verreweg het grootste deel van de jeugd: 45% van alle kinderen (0 t/m 11 jaar), 42% van de pubers (12 t/m 17 jaar) en een derde van alle jongvolwassenen (18 t/m 26 jaar). Daarentegen zijn er woongebieden die vrijwel 'jeugdloos' zijn, zoals de dorpen Rozenburg, Leimuiderbrug en Boesingheliede.

In vrijwel alle wijken en kernen in Haarlemmermeer gaat het aantal kinderen en jongeren afnemen. Met name in de kinderrijkste woongebieden Toolenburg, Floriande en Getsewoud, waar nu maar liefst 40% van de inwoners jonger is dan 27 jaar. Het aantal 0- t/m 26-jarigen gaat daar in de komende twintig jaar met een kwart dalen. Door geplande woningbouw neemt het aantal in Hoofddorp-Centrum, Badhoevedorp en Lissersbroek naar verwachting wél toe: volgens de laatste prognose neemt hierdoor voor de hele gemeente de omvang van de jeugd en jongvolwassenen nog wel met 3.000 toe.

Figuur 1 Ontwikkeling van de Haarlemmermeerse jeugd (1990-2035)

Bron: BRP, 1990-2015; Bevolkingsprognose Haarlemmermeer, 2015-2035

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2025	2030	2035
0 t/m 3 jaar	5.489	6.098	6.079	7.904	7.561	5.728	5.717	6.653	7.416	7.654
4 t/m 11 jaar	9.949	11.284	12.157	14.178	16.219	15.441	13.063	12.633	14.083	15.501
12 t/m 17 jaar	8.003	7.664	7.850	9.863	10.544	11.663	12.060	11.008	9.841	10.518
18 t/m 26 jaar	13.260	12.132	11.351	12.294	13.595	14.354	16.609	18.846	18.033	16.633
Totaal 0 t/m 26 jaar	36.701	37.178	37.437	44.239	47.919	47.186	47.449	49.140	49.373	50.306

Tabel 1 Ontwikkeling van de Haarlemmermeerse jeugd (1990-2035)

Bron: BRP, 1990-2015; Bevolkingsprognose Haarlemmermeer, 2015-2035

In de komende jaren zullen zich fikse gelijktijdige leeftijdsverschuivingen voordoen. De grote groep peuters en kleuters uit de ‘Vinx-generatie’ heeft massaal de adolescentie bereikt. Hierdoor piekt het aantal pubers in 2020. Vanaf 2015 vormen 18-plussers de grootste groep in het Haarlemmermeerse jeugdlandschap (zie figuur 1).

Verandering van het aantal jongeren in een wijk kan een stempel op de woonomgeving drukken. In die woongebieden, waar bij het ontwerp van de buitenruimte geen of te weinig rekening is gehouden met een gelijktijdige verandering in leeftijdsfase van een omvangrijke groep, kan verdringing en concurrentie tussen kinderen en jongeren op gaan treden. Ook kan er bij jeugdkrimp een overschot ontstaan aan voorzieningen, zoals nieuw gebouwde scholen of opvangcentra. Het aantal scholen, kinder-

opvangplaatsen, speelplaatsen en hangplekken bepalen bovendien sfeer en aanzicht van de wijk. Omvangrijke omslagen in de leeftijdsopbouw van de jeugd hebben dan ook niet alleen ruimtelijke consequenties, zij worden ook voelbaar in het sociale leven in de wijk. In woongebieden met veel spelende kinderen, in bushokjes hangende jongeren, of naar school fietsende scholieren heerst een andere sfeer en sociale samenhang dan in woongebieden met weinig kinderen en jongeren. Zij kunnen een wijk levendig en druk maken, maar ook de klachten over jeugdoverlast doen toenemen.

Een gemeente met een kinderrijke bevolking, die ook nog eens volop in verandering is, dient de leefsituatie en leefwereld van de jeugd blijvend in beeld te hebben. De manier waarop de ruim 47.000 kinderen, jongeren en jong-

volwassenen opgroeien en zich ontwikkelen tot zelfstandige individuen is bepalend voor de kracht, de kansen en de leefbaarheid van de toekomstige (lokale) samenleving: zij zijn immers de ouders en arbeidskrachten van morgen, de vrijwilligers en mantelzorgers van de toekomst. Inzicht hebben in hun ontwikkelingskansen en belemmeringen, in hun meningen en behoeften, en in hun toekomst-dromen is dan ook onontbeerlijk voor een gemeentebestuur. Eens in de vijf à zes jaar doet de gemeente daarom een grootschalig onderzoek naar de 'wereld van de jeugd'. Een wereld die niet enkel te vatten is in cijfers, maar pas kan worden doorgrond als duidelijk is wat jonge inwoners inspireert, beweegt, waar zij over dromen, of waar zij zich zorgen over maken. Een inzet van uiteenlopende bronnen, methoden en technieken wordt dan noodzakelijk. Dit onderzoek is het resultaat van literatuurstudie, analyse van registratiemateriaal, enquêteonderzoek¹ en interviews met professionals, én met jongeren zelf.

Ook de kwetsbare stem gehoord

Begin 2015 zijn alle Haarlemmermeerse 8- t/m 17-jarigen, en een aselecte steekproef onder 18- t/m 26-jarigen, uitgenodigd om een digitale enquête met vragen over hun leef-situatie in te vullen. In tegenstelling tot voorgaande (jeugd)onderzoeken is ervoor gekozen om de gehele jeugdpopulatie van 8 t/m 17 jaar te bevragen. Zij hebben namelijk nauwelijks andere mogelijkheden om hun stem te laten horen: zij mogen nog niet stemmen en maken zelden deel uit van organisaties die invloed uitoefenen, zoals dorpsraden of actiecomités. In totaal hebben bijna 6.500 Haarlemmermeerse kinderen, jongeren en jongvolwassenen uit alle wijken en kernen meegedaan: een respons van 30%. Daarnaast hebben 1.122 jongeren aangegeven met de gemeente mee te willen denken over zaken die hen aangaan. Zij vormen gezamenlijk het Haarlemmermeerse jeugdpanel en zijn dit jaar al twee maal geraadpleegd: over het Jongeren Informatiepunt (JIP) en over PARK21.

De enquêteresultaten laten zien dat het goed gaat met de Haarlemmermeerse jeugd! Zij voelen zich gezond; zelfs gezonder dan vijf jaar geleden. Aan het einde van de basisschool krijgen zij een hoger schooladvies dan hun Nederlandse leeftijdsgenoten en ook in het voortgezet onderwijs volgen zij een hoger niveau. En Haarlemmermeerse jongeren komen bovendien minder vaak in aanraking met politie en justitie dan tieners elders in het land. De omstandigheden waaronder een groot deel van de Haarlemmermeerse jeugd opgroeit zijn gunstig; hun ontwikkeling wordt hierdoor positief gestimuleerd. Velen groeien op in welvaart, in ruime woningen in mooie en veilige buurten, opgevoed door gezonde en goedopgeleide ouders, in harmonieuze gezinnen.

Toch neemt het aantal kwetsbare kinderen, ook in Haarlemmermeer, verder toe. Sinds het crisisjaar 2008 is het aantal arme kinderen toegenomen van 1.340 naar 1.940 (eind 2013)². Vaak zijn het kinderen in eenouder-gezinnen die opgroeien in minder welvaart: 3.800 Haarlemmermeerse 0- t/m 17-jarigen (12%) groeien op in een gebroken gezin, meestal bij hun moeder. Een scheiding is steeds vaker de oorzaak: in 2014 maken 375 Haarlemmermeerse kinderen en jongeren een echtscheiding mee.³ Het 'uit-elkaar-gaan', gaat steeds vaker gepaard met langdurige ruzies en conflicten. De spanning en stress die hieruit volgen, kunnen de ontwikkeling van kinderen en jongeren belemmeren. Zelfs in die mate, dat zij op school achter raken op hun klasgenoten. En niet alleen het onderwijs, maar ook het contact met leeftijdsgenoten kost dan extra moeite. Gepest worden, en vereenzaming kunnen het gevolg zijn.

Omdat de gevolgen van heftige gebeurtenissen, zoals pesten en (echt)scheidingen, grote en langdurige consequenties kunnen hebben voor kinderen en jongeren, is inzicht in hun belevingen en ervaringen onmisbaar. Het gesprek aangaan, is dé manier om te achterhalen hoe jongvolwassenen bepaalde gebeurtenissen in hun kinder- en puberjaren hebben

1 Voor een beknopt overzicht van de enquêteresultaten en het geactualiseerde registratiemateriaal, klik [HIER](#)

2 6% van alle Haarlemmermeerse kinderen en jongeren tot 18 jaar leeft in een huishouden dat rondkomt van een inkomen mindere dan 105% van het sociaal minimum. Het aandeel arme kinderen in de gemeente blijft hiermee nog steeds ver onder het landelijk niveau. In Nederland groeit 9% op in een gezin met een laag inkomen.

3 Het gaat hierbij alleen om verbroken huwelijksrelaties. In 2016 wordt een methode ontwikkeld, waardoor het mogelijk wordt ook het aantal verbroken ongehuwde relaties nauwkeuriger in beeld te brengen.

beleefd, hoe zij daarop reageerden, hun gedrag aanpasten en op welke manier het hun latere leven heeft beïnvloed. Uit schaamte, loyaliteit aan familieleden en verdriet zijn (jonge) mensen echter niet geneigd om over deze intieme onderwerpen openheid te geven. Om ze toch over de streep te trekken was hulp en bemiddeling nodig van mensen uit het veld. Twintig professionals hebben vanuit hun opgebouwde vertrouwensband jongeren gestimuleerd om aan dit onderzoek mee te werken. Twintig jongeren vertelden ons over de gevolgen in hun leven van pesten, de scheiding van hun ouders en/of hun voortijdig uitvallen van school. Hun verhalen gaven ons op intieme wijze inzicht in de obstakels waar Haarlemmermeerse jongeren tegen aanlopen op weg naar zelfstandigheid.

Om al deze ervaringen recht te doen, is onder de jeugd ook een oproep gedaan om foto's en tekeningen op te sturen van plekken en gebeurtenissen waar zij goede óf minder goede herinneringen aan hadden. Er is hier massaal op gereageerd! Veel illustraties in het onderzoeksrapport zijn afkomstig van Haarlemmermeerse kinderen en jongeren. Met deze foto's en tekeningen komt de leefwereld van de jeugd in Haarlemmermeer pas écht 'in beeld'.

Met de decentralisaties van het Sociaal Domein werd dit jaar (2015) de jeugdzorg een gemeentetaak. Om die taak werkelijk lokaal in te kunnen kleuren is kennis nodig; hiermee werd dit jeugdonderzoek nog urgenter. De kennis uit dit rapport wordt gebruikt om het jeugdbeleid in 2016 te actualiseren. Het uitgangspunt is om alle Haarlemmermeerse kinderen en jongeren gezond en veilig op te laten groeien én goed voor te bereiden op de toekomst. Oók die kleinere groep jonge inwoners die extra ondersteuning nodig heeft.

Participatie is een speerpunt van het huidige gemeentebestuur. De directie van de gemeentelijke organisatie stimuleert om de blik naar buiten te richten en meer oog te ontwikkelen voor de leefwereld van de Haarlemmermeerse inwoners. In dit onderzoeksrapport hebben we de jeugd een stem gegeven en geprobeerd om die stem in alle variatie door te laten klinken.

Leeswijzer

Het rapport is opgebouwd aan de hand van vier onderscheidende periodes die centraal staan in het leven van kinderen, jongeren en jongvolwassenen, namelijk:

H.2: de baby- en peutertijd
0 t/m 3 jaar

H.3: de basisschooltijd
4 t/m 11 jaar

H.4: de middelbare schooltijd
12 t/m 17 jaar

H.5: de periode van volwassenheid
18 t/m 26 jaar

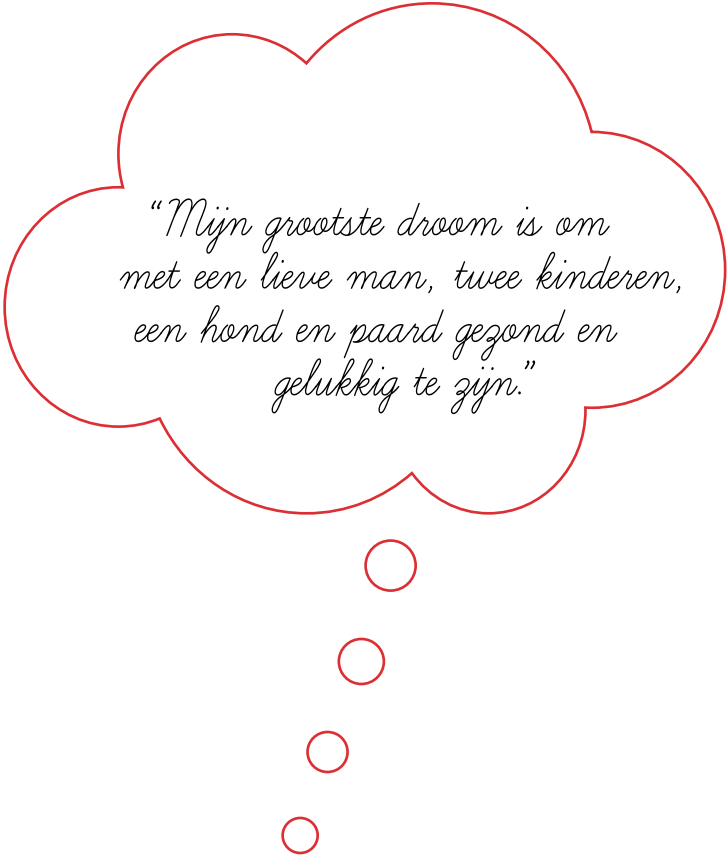
Per hoofdstuk wordt de leefsituatie geschetst door in te zoomen op de stappen die kinderen in de desbetreffende periode zetten in hun 'normale' ontwikkeling. Dit biedt houvast om te begrijpen welke omstandigheden kunnen leiden tot verstoringen en achterstanden. De citaten van professionals, én van kinderen en jongeren zelf kleuren de leefwereld van de jeugd in Haarlemmermeer. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met de belangrijkste conclusies.

DROMEN EN ZORGEN

13

De jeugdfase is een periode van grote dromen: verwachtingsvol zijn Haarlemmermeerse kinderen en jongeren op weg naar volwassenheid. Sommigen maken zich echter ook zorgen over de toekomst. De weergave van hun dromen en zorgen geeft een eerste indruk van hun leefwereld. Een eerste kennismaking met wat hen bezighoudt:

*"Mijn grootste droom is om
met een lieve man, twee kinderen,
een hond en paard gezond en
gelukkig te zijn."*

DROMEN

**"Ik heb geen dromen,
ik leef nu!"**

"Ik hoop dat mijn
papa en mama
geen schulden
meer hebben,
zodat wij leuke
dingen kunnen
gaan doen. **"**

"IK DROOM VAN EEN HELE KNAPPE, RIJKE MAN MET SIXPACK."

"Ik wil wat voor andere mensen kunnen betekenen,
bijvoorbeeld voor mensen zonder onderdak en voor
dieren die mishandeld worden."

"Ik hoop dat er meer geregeld gaat
worden voor kinderen met een beperking.
Dat wij ook overal welkom zijn, dat er in
winkels tegen ons gesproken wordt en niet
alleen tegen onze ouders en begeleiders!
Dat er voor ons meer financieel budget
is, zodat wij ons straks kunnen redden als
we begeleid moeten gaan wonen, en dat
er voor ons ook een stagevergoeding of
salaris wordt betaald!"

"

Ik hoop later een baan te krijgen, waarin ik
de wereld kan rondreizen. Ik wil dolgraag
nog veel mooie plekken op aarde zien. **"**

15

*"Ik wil graag genoeg geld verdienen
om later te kunnen zorgen voor mijn
ouders. Als zij later problemen hebben
met geld, omdat zij in de huidige
situatie geen pensioen meer kunnen
opbouwen, wil ik voor hun kunnen
zorgen. Zij hebben mij altijd geholpen
met alles; ik wil later graag ook iets
terug kunnen doen."*

**" Ik
wil
meer
naar
feesten
en
festivals
gaan. "**

**"Ik droom
van een medicijn
tegen Alzheimer;
mijn opa
heeft dat!"**

"Ik droom dat alles goed komt met mijn rug en ik later verder kan met paardrijden en gewoon heel gelukkig blijf."

ZORGEN

Verder wil ik nog dat mijn ouders samen naar hetzelfde bejaardenhuis gaan en ze goed met elkaar omgaan. Het samen in het bejaardenhuis oud worden, zie ik alleen niet echt voor me, terwijl ik dat wel graag zou willen.

Ik wil een betere band met mijn broer: hij zit bijna altijd op zijn kamer te gamen. Hij wil ook niet met me mee op vakantie. Dat vind ik jammer, want ik hou van hem en doe veel voor hem. Ik heb soms het gevoel dat hij dat niet in de gaten heeft.

“Ik zou het heel erg vinden als mijn vriendengroep versplintert.”

“

“Ik ben best
wel bang voor
een Derde
Wereldoorlog.
Nu Rusland zo
raar doet,
IS die iedereen
streng gelovig
wil maken, en
Noord- en Zuid-
Korea er ook nog
eens een potje
van maken!”

*Ik ben bang
dat mijn vader
zieker wordt dan
nu en dat hij nooit
stopt met drinken.
Daar ben ik heel
bang voor.*

”

**“Ik ben bang dat ik mijn opleiding
niet kan doen, omdat ik geen
studiefinanciering krijg en mijn
ouders het niet kunnen betalen.”**

*“Van mij – een 15-jarige jongen – wordt nu al
verwacht keuzes te maken die van grote invloed zijn
op mijn toekomst. Wat als ik nu het verkeerde profiel
kies op school? Wat als ik daardoor geen baan krijg?
Wat als ik daardoor op mijn dertigste nog steeds bij
mijn ouders woon? Wat als ik wél werk vind, maar het
niet leuk vind? Word ik wel gelukkig later?”*

17

**“Ik ben bang
dat er in
Nieuw-Vennep
geen leuke huisjes
meer te huur zijn.”**

**“Ik maak me zorgen dat het voor bepaalde rassen of religies onmogelijk wordt gemaakt om
nog te leven of om in een religie te geloven. En dat de discriminatie steeds erger wordt.”**

**“ Ik
ben
bang
dat
het
pesten
terugkomt. ”**

“Haarlemmermeer is bekend om zijn landbouw.

**Door bijvoorbeeld de bouw van PARK21
verdwijnt er steeds meer landbouwgrond.
Zonde! Landbouwgrond moet beschikbaar
blijven voor de volgende generatie.”**

mijn eerste foto

meest voorkomende
namen in Haarlemmermeer zijn:
Lucas en Sophie

hoera 1 jaar!

HOOFDSTUK 1

EEN EERSTE VERKENNING VAN DE WERELD!

In Haarlemmermeer worden jaarlijks meer dan duizend kinderen geboren: in 2014 waren het er 1.257.¹

Geboren worden is de meest heftige ervaring van ons leven, maar uitgerekend die gebeurtenis maken we niet bewust mee. Pas veel later én indirect nemen we er kennis van, uit verhalen van onze ouders en door voorwerpen en beelden die zij voor ons bewaarden. Het schoentje waarin we onze eerste stapjes zetten, de eerste knuffel, de foto van onze eerste verjaardag met apetrotse oma en opa erop; het zijn de eerste tekenen van ons bestaan. Wat onze ouders zich uit deze fase nog herinneren of juist vergaten, bepaalt hét verhaal over die allereerste fase in ons leven. Zelf hebben wij daarin nog geen enkele stem. Wanneer we als volwassenen terugkijken naar deze lang bewaarde en gekoesterde beelden en objecten, treffen we vaak opmerkelijk weinig van ons zelf aan en des te meer van de plek waar we geboren zijn: de cultuur waarin we opgroeiden, het gezin waarbinnen we zijn opgevoed, de opleiding en welvaartspositie van onze ouders. Kortom, al die elementen die zoveel invloed hadden op de loop van ons leven en die we pas doorzien als onze kinderjaren al lang voorbij zijn.

1 De afgelopen vijf jaar neemt het aantal geboortes in de gemeente gestaag af. De crisis en het einde van de Vinex-periode zijn hier debet aan (BRP, 2010-2015).

Lange tijd was er tussen sociale- en gedragswetenschappers onenigheid over de mate waarin het menselijk gedrag aangeboren of aangeleerd zou zijn. Dit debat bekend geworden als de ‘nature-nurture’ controverse is zonder duidelijke overwinnaar beëindigd. Want, hoewel we inmiddels de relevantie van onze genetische codes voor onze ontwikkeling en identiteit maar al te goed doorzien, werd ook steeds duidelijker dat de plek waar onze wieg staat evenzeer bepalend is voor onze toekomstkansen. In dit hoofdstuk over de eerste fase van het kinderleven beschrijven we eerst de leefwereld van baby en peuter aan de hand van de ontwikkeling van cognitieve en sociale vaardigheden. Daarna gaan we in op de (lokale) gezinsomstandigheden waarbinnen heel jonge Haarlemmermeerse kinderen hun eerste ontwikkelingsstapjes zetten.

1 Een goed begin is het halve werk

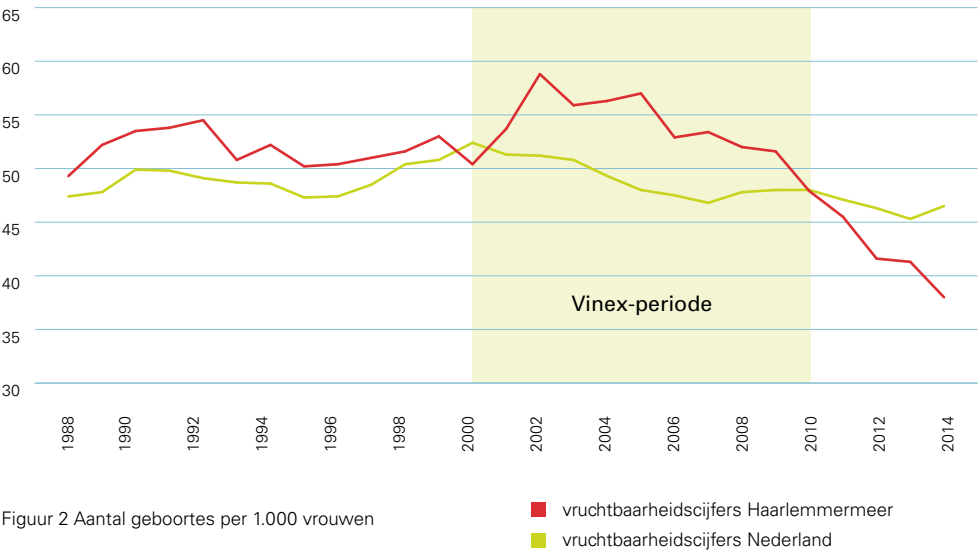
Op 1 januari 2015 woonden er in Haarlemmermeer 320 van deze heel jonge baby’s tussen 0-3 maanden (BRP, 2015). Verreweg de meesten in Hoofddorp (174) en Nieuw-Vennep (67). Een pasgeboren baby is een hulpeloos wezentje, dat volledig afhankelijk is van de zorg van zijn ouders en zelf niet veel meer kan dan huilen, eten en slapen. Het heeft voornamelijk voeding, liefde en bescherming nodig om fysiek te

kunnen groeien. Hoewel allerlei ervaringen en leerprocessen nog veel verbindingen tussen hersencellen moeten aanleggen, is een pasgeboren kind geen onbeschreven blad. Het kan al horen, voelen en (wazig) zien. Het heeft direct een preferentie voor de menselijke stem boven andere geluiden. Binnen twee dagen kan het de stem van zijn moeder van die van anderen onderscheiden en heeft het al een voorkeur ontwikkeld voor de klanken van zijn moedertaal (Lightfoot et al., 2013, p. 124).²

De eerste cognitieve en motorische ontwikkeling

In de eerste drie maanden van een babyleven komt het gedrag alleen nog voort uit reflexen en is dus onbewust. Het kind is nog niet in staat om actief te leren. De passieve cognitieve ontwikkeling van een pasgeborene is dan ook sterk afhankelijk van de kwaliteit van de prikkels uit zijn directe omgeving.

Cognitieve verschillen tussen kinderen doen zich voor lang vóór de schoolgaande periode en worden niet slechts geconstateerd tussen verwaarloosde of misbruikte kinderen, en kinderen die liefdevol worden behandeld. Ook tussen kinderen die in warme, gezonde gezinnen opgroeien, waarvan de ouders niet roken, overmatig drinken of drugs gebruiken

Bron: CBS, 2014

2 In dit hoofdstuk wordt meerdere malen naar dit studieboek voor pedagogiek en ontwikkelingspsychologie verwezen. Hier zijn recente internationale studies naar de ontwikkeling van kinderen en jongeren gebundeld.

bestaan al vroeg flinke verschillen in cognitieve ontwikkeling. Een taalarme omgeving of één zonder voldoende sociale prikkels kunnen de ontwikkeling van de pasgeborene beperken en zelfs belemmeren (Lightfoot et al., 2013, p. 158).

De eerste woordjes

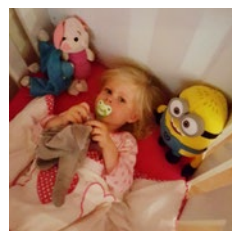
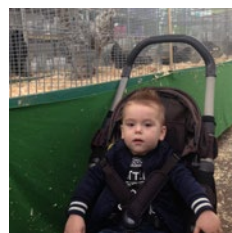
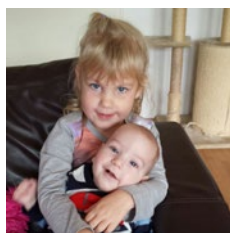
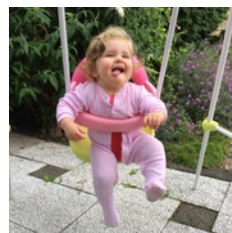
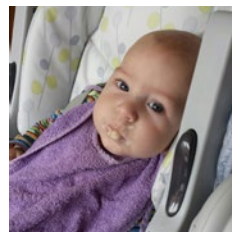
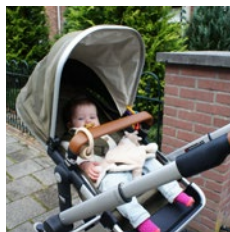
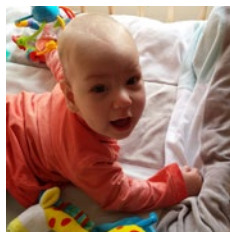
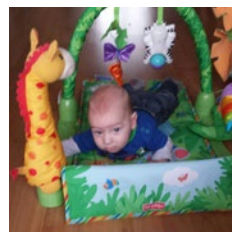
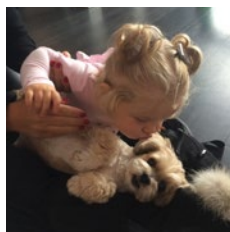
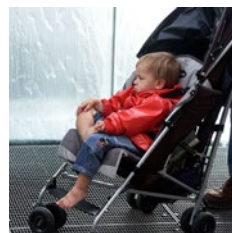
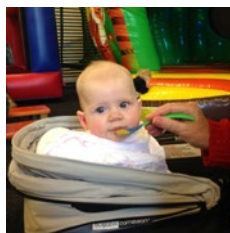
Een baby van vier maanden kan zijn naam al onderscheiden uit een reeks woorden en zinnen waarvan hij het eind noch begin kan waarnemen. Met zes maanden weet het kind dat de woorden 'papa' en 'mama' geen willekeurige klanken zijn, maar betekenisvolle woorden die naar zijn ouders verwijzen.

Vanaf het eerste jaar maakt de taalbeheersing pas echt een spurt door. Kinderen leren meer en sneller woorden als het nieuwe woord gekoppeld wordt aan een al bekend woord. Het nieuwe woord 'knuffel' – in de zin: 'hier is je knuffel' – wordt beter begrepen in de zin: 'Koen, hier is je knuffel'. Zijn eigen naam kent het kind immers al. Kinderen die al vroeg 50 woordjes hebben geleerd zijn sneller taalvaardig (Lightfoot et al., 2013). Elk bekend woord vormt als het ware een 'haakje' waaraan zij nog onbekende woordjes kunnen opgehangen. Tussen anderhalf en twee jaar zijn kinderen in staat om over hun eigen handelingen te vertellen. Zelfstandige naamwoorden maken dan ook de helft van hun woordenschat uit, dit verandert pas na het tweede levensjaar.

De eerste stapjes

In 2015 woonden 2.335 kinderen tussen 3 en 24 maanden in de gemeente. De meesten wederom in de grootste kernen Hoofddorp (1.242) en Nieuw-Vennep (539), maar ook een flink aantal in Badhoevedorp (174) en Zwanenburg (123). Tussen drie maanden en twee jaar nemen ook de motorische vaardigheden van het kind toe. Botten en spieren worden sterker en het kind leert zijn bewegingen beter coördineren. Het wordt daardoor zelfstandiger en begint stapje voor stapje eigenstandig de wereld te verkennen.

Zowel grove als fijne motoriek worden in het eerste levensjaar geperfectioneerd. Met één jaar kan het kind zelf dingen vastpakken en met twee zichzelf aankleden en een lepel hanteren. Peuters leren na hun eerste jaar goed lopen en laten hun eerste 'dronkenmansstapjes' snel achter zich. Wanneer een kind zal kunnen lopen, is niet alleen afhankelijk van zijn fysieke ontwikkeling en lichaamskracht; het hangt ook af van wat gangbaar is binnen een cultuur en

van de oefenfrequentie. Kinderen met ouders die veel met hen oefenen, lopen eerder. Hoezeer tijdstip en mate van de wilscntrole van baby's cultureel bepaald zijn, laten zindelijkheidsstrends in westerse landen zien. Was een kind tussen 1920 en 1940 met twaalf maanden meestal al zindelijk, tussen 1960 en 1980 pas met twee jaar, en na 2000 pas in zijn derde levensjaar (Lightfoot et al, 2013, p. 175).

In de eerste twee jaar van een kinderleven gebeurt veel wat het kind niet bewust meemaakt, maar wel een belangrijke stempel drukt op de rest van zijn leven. Geboren worden in een taalarm milieu vergroot de kans op onderwijsachterstanden. Met gevolgen voor de schoolresultaten en toekomstkansen van deze kinderen. En een goede motorische ontwikkeling en wilscntrole maken het voor het kind mogelijk om eerder en 'zelfstandiger' de wereld te verkennen.

De sociaal-emotionele ontwikkeling van baby en peuter

De vroege motorische en cognitieve ontwikkeling gaat gepaard met een enorme sociale ontwikkeling. Het kind ontdekt zijn eigen lichaam als één van andere lichamen en objecten afgebakend geheel. En dus ook het eigen 'ik' als onafhankelijk wezen, met een eigen wil en met de mogelijkheid om te kiezen. Het kind leert het verschil tussen lief en stout en goed en slecht. Met de vroege gewaarwording van het *zelf* komen ook nieuwe zelfbewuste emoties op zoals, trots, schaamte, schuld en jaloezie. Deze onderscheiden zich van basisemoties, zoals vreugde, angst en verdriet doordat ze gelieerd zijn aan aanwezigheid en opvattingen van een ander. In tegenstelling tot de basisemoties vormen zij een complex geheel van emotie én cognitie. Om trots te kunnen zijn op je eigen gedrag of handeling moet je immers wel eerst weten wat een ander ervan zal vinden. Recent hebben neurowetenschappers zogenaamde 'spiegelneuronen' in het brein ontdekt. Deze neuronen vertalen gevoelens van anderen direct in onze eigen gevoelens, zonder dat we daarover eerst hoeven na te denken. Deze spiegelneuronen vergroten onze kansen om te overleven en maken van ons sociale wezens (Lightfoot et al., 2013, p. 205-206).

De eerste binding als basis voor toekomstige relaties

De eerste gerichtheid op de ander, meestal de primaire verzorger, wordt eerst nog zonder woorden duidelijk gemaakt door 'het pruillipje'. Het is een stille 'roep' om hulp, een teken van kind aan volwassene om zijn huilen te voorkomen. Kinderen die frequent worden gevoed en opgepakt huilen beduidend minder. Baby's van depressieve of gestreste moeders³, die niet snel of adequaat genoeg reageren op hun huilgedrag, laten op den duur de hoop varen dat iemand hen zal troosten. Het starre, onverschillig overkomend gelaat van de depressieve moeder maakt ook haar kind minder actief. Hoe belangrijk de responsiviteit van de moeder is, blijkt ook uit 'social referencing': het kind kijkt en volgt de reacties van zijn moeder om te achterhalen hoe die zal reageren op zijn gedrag of op een situatie. Uit de reactie van de moeder maakt het kind dan op of het veilig genoeg is om zijn gedrag voort te zetten. Blijft een baby van zeven maanden nog naar zijn moeder kijken voor goed- of afkeuring, zelfs wanneer zij er niet op reageert; een kind van tien maanden volhardt daarin slechts als hij regelmatig op respons kan rekenen (Lightfoot et al., 2013).

De eerste binding met de eerste verzorger(s) is zo belangrijk dat het bij een normale ontwikkeling gepaard gaat met angst voor vreemden. In de achtste en negende levensmaand is deze angst juist uitdrukking van een veilige binding tussen kind en ouders of verzorgers. Kinderen die niet of slecht emotioneel gebonden zijn, reageren onverschillig wanneer zij door een vreemde worden opgepakt.

Een positieve relatie met de eerste verzorger in het eerste levensjaar is van cruciaal belang voor een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling in het verdere leven. Kinderen die veilig gebonden zijn in hun eerste levensjaar blijken met 3,5 jaar nieuwsgieriger, meer en beter te spelen met leeftijdsgenootjes, en betere relaties te hebben met hun peuterjuffen. De eerste veilige binding vormt ook de basis om de wereld zelfverzekerd te gaan verkennen en stimuleert dus ook de cognitieve ontwikkeling van het kind. Als de binding met de eerste verzorger daarentegen niet goed verloopt, kan het kind trauma's oplopen die in het latere leven zichtbaar worden als verdriet en depressie, het zich

3 Als wij in deze publicatie spreken van moeder dan bedoelen we de eerste verzorger van het kind. Steeds vaker komt het voor dat beide ouders de verzorging gelijk verdelen en ook vaders als eerste verzorgers komen steeds voor. Toch blijven vooral moeders, zeker in de eerste levensmaanden, de rol van eerste verzorger op zich nemen.

niet kunnen binden aan andere mensen, onverschillig of manipulatief met anderen omgaan, of anderen zelfs misbruiken. Uit Amerikaans onderzoek blijkt 12% van de 0- t/m 3-jarigen slecht gehecht te zijn aan hun ouders. Omgerekend naar de Haarlemmermeerse situatie zou dit om ongeveer 700 peuters gaan (Lightfoot et al., 2013). Niet-responsieve moeders hebben vaker kinderen met angststoornissen en gedragsproblemen. Bij ernstig verwaarloosde kinderen blijven delen van het brein, waar emotie en motivatie gesitueerd zijn, zelfs zichtbaar onderontwikkeld. Ook sommige vormen van autisme worden in verband gebracht met een gebrekkige relatie tussen baby en eerste verzorger⁴. In de eerste maanden van het leven opgelopen schade blijkt na de zesde maand onomkeerbaar⁵.

Longitudinaal onderzoek laat zien dat verschillen in de eerste binding zelfs doorwerken tot het tiende en het vijftiende levensjaar. De veilig gebonden kinderen hadden ook op latere leeftijd meer vrienden, waren sociaal vaardiger, hadden meer zelfvertrouwen, en konden beter en opener over hun gevoelens spreken. In dit licht spreken psychologen van een internaliseringsmodel dat over lange tijd en in verschillende situaties doorwerkt (Lightfoot et al., 2013). Dit door het kind in zijn eerste levensjaren geïnternaliseerde model kan echter worden aangetast door extreme situaties die het in zijn verdere leven meemaakt. De scheiding van zijn ouders, het verlies van een ouder, of fysiek of seksueel misbruik door een gezinslid, maar ook isolement en deprivatie kunnen die eerste veilige binding alsnog teniet doen.

2 Gezinsomstandigheden

De sterke afhankelijkheid van het pasgeboren kind heeft aanzienlijke gevolgen voor het alledaagse leven van zijn eerste verzorger(s). De verzorging van een pasgeborene is zo intensief en vermoeiend dat de moeder in deze fase het zelf nauwelijks zonder hulp redt. Partner en omgeving kunnen veel betekenen in deze zware voedings- en verzorgingsfase.

Verhuizen rond de geboorte

In de maanden net vóór en na de geboorte van hun (vooral eerste) kind maken jonge moeders een zeer dynamische periode door; en niet alleen fysiek of emotioneel. Uit CBS-cijfers blijkt dat kort voor de geboorte van het eerste kind vaak wordt verhuisd (zie ook hoofdstuk 4). Een verhuizing levert veelal extra stress op in de drukke maanden vóór en na de geboorte. Jonge moeders verlaten het ouderlijk huis om met de vader van hun kind te trouwen en/of samen te gaan wonen. Of zij verhuizen met partner naar een groter huis vanwege de aanstaande geboorte of verdere gezinsuitbreiding. Dit zijn belangrijke motieven voor zich in onze gemeente vestigende jonge stellen.

Werkende ouders en kinderopvang

De primaire binding met het kind is lange tijd voorbehouden geweest aan de moeder. Nu moeders steeds vaker en meer werken, participeren steeds meer vaders in de opvoeding en verzorging van hun kinderen. De arbeidsparticipatie van Haarlemmermeerse moeders is 85% en ontloopt die van vaders nauwelijks (92%). Vaders, die de rol van primaire verzorger op zich nemen, krijgen een even sterke binding met hun kinderen als moeders. Aan vaders die deze zorgtaken niet of slechts schaars op zich nemen raken kinderen daarentegen minder veilig gehecht (Lightfoot et al., 2013, p. 213).

Door de toenemende arbeidsparticipatie van beide ouders worden steeds meer kinderen al op heel jonge leeftijd naar een opvang gebracht. Ook de toename van het aantal eenoudergezinnen deed het aantal 'opvangkinderen' stijgen. Alleenstaande werkende ouders hebben immers weinig andere alternatieven. In Haarlemmermeer worden naar verhouding meer kinderen naar de opvang gebracht (34%) dan in Nederland (31%).

Kinderen die naar de opvang gaan, laten vaker een minder veilige binding zien, dan kinderen die bij één van de ouders blijven, of door familie

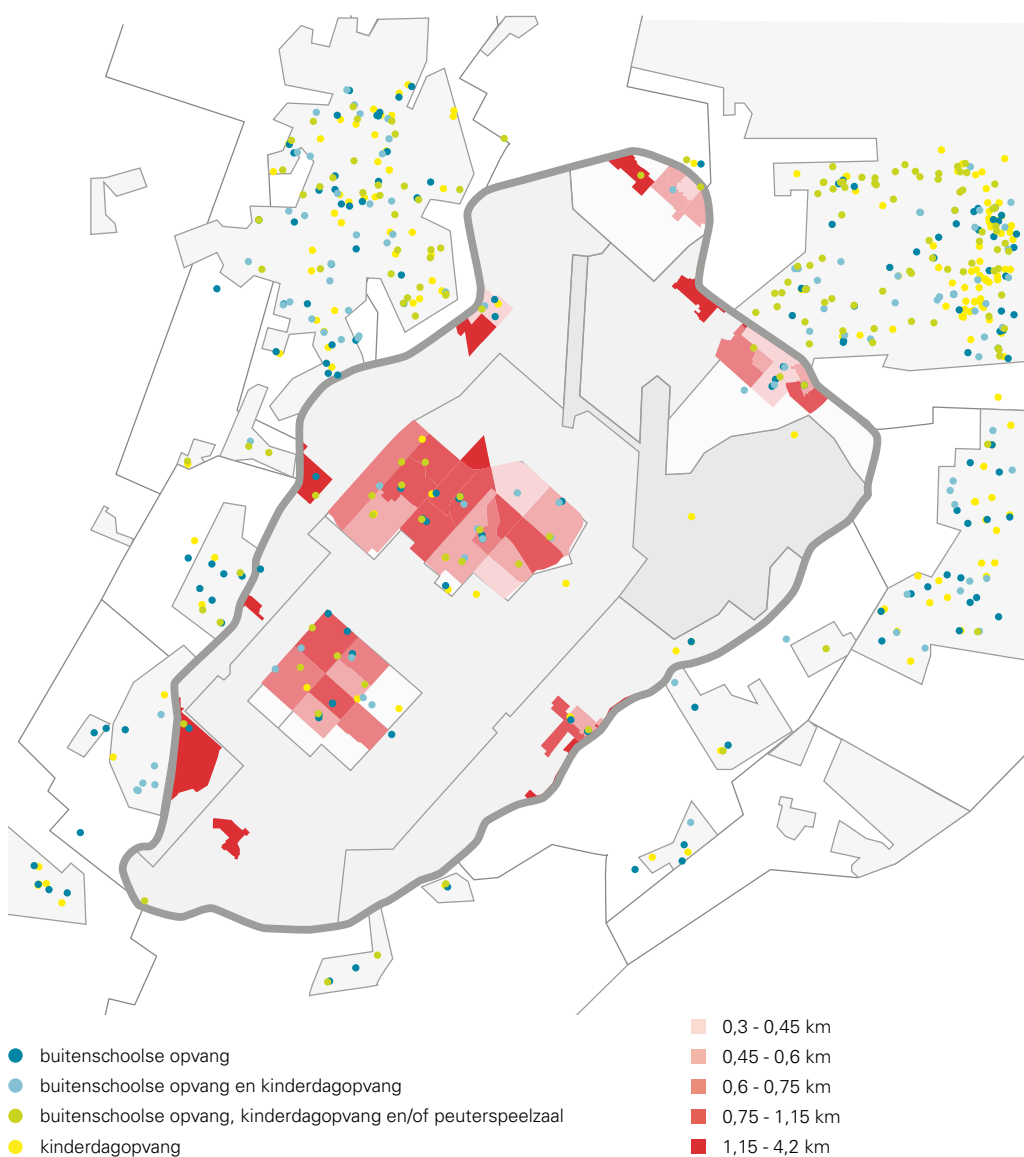
4 Zie het recente proefschrift van arts-filosoof-psychiater Berend Verhoeff, *Autism's Anatomy*, Universiteit Groningen, 2015.

5 In de jaren '80 van de vorige eeuw, konden structureel verwaarloosde kinderen uit Roemeense weeshuizen hun jonge trauma's zonder gevolgen verwerken als zij vóór hun zesde maand bij sensitieve adoptieouders werden geplaatst. Waren ze ouder dan zes maanden, dan bleven de traumatische ervaringen negatieve effecten op hun verdere leven uitoefenen. Blijkbaar gaan al in een zeer jonge fase ontwikkelingsmogelijkheden verloren, wanneer een warme omgang en actieve stimulering uitblijven (Lightfoot et al., 2013).

of gastgezin worden opgevangen. De verschillen zijn echter gering. Doorslaggevend zijn de kwaliteit van de zorg en de individuele aandacht die een kind krijgt (Lightfoot et al., 2013, p. 214-215). Bij laatstgenoemde is de omvang van de opvang ook van belang. De aandacht die het kind individueel krijgt, is immers afhankelijk van het aantal verzorgers per kind. Het wegbrengen en ophalen van de kinderen is voor veel werkende ouders met jonge kinderen vaak het stressmoment van de dag.⁶ De nabijheid van de kinderopvang is dan van

cruciaal belang. Het kan die zo stressvolle overgangsmomenten van werk naar de kinderopvang verlichten, wanneer je bij de opvang kan komen zonder oponthoud van files of in het openbaar vervoer. In een gemeente met veel jonge kinderen en een hoge arbeidsparticipatie door beide ouders is de nabijheid van de kinderopvang extra relevant. In figuur 3 is de afstand van thuis tot de dichtstbijzijnde kinderopvang te zien. Hoe roder de kaart kleurt, hoe verder de afstand die ouders tot de kinderopvang moeten afleggen.

Figuur 3 Afstand van huis tot dichtstbijzijnde kinderopvang

Bron: CBS, bewerking Team Onderzoek, 2012

6 Zie *Staat van Haarlemmermeer 3*, Logboek van een polder, Hoofdstuk 3: Het spitsuur in het leven, pag. 32-35.

In de gemeente worden 910 kinderen tussen nul en twee jaar naar dagopvang in een *kind-centrum* gebracht. Kinderen jonger dan één jaar brengen daar gemiddeld acht uur per week door, kinderen tussen één en twee jaar bijna twee keer zo lang. Nog eens 190 kinderen van deze leeftijd gaan naar een gastoudergezin. De tijd die in een gastoudergezin wordt doorgebracht ligt in beide leeftijdscategorieën iets onder die in de kindcentra.

Stressfactoren: armoede, drukte en depressie

Armoede, drukte, veel ruzie tussen ouders, of een zeer jonge leeftijd zijn de belangrijkste omstandigheden die ouders en verzorgers minder responsief maken. Een lage responsiviteit tegenover baby en peuter leidt tot een minder hechte binding. Zeer jonge moeders, ouders die er alleen voorstaan, heel drukke tweeverdieners en gezinnen met beperkte financiële middelen, zijn in de eerste levensmaanden van hun kind extra kwetsbaar en zo ook hun baby's.

De gemiddelde leeftijd van Haarlemmermeerse vrouwen bij de geboorte van hun eerste kind ligt met 30 jaar iets boven het Nederlandse gemiddelde (BRP, 2014). Haarlemmermeerse vaders zijn gemiddeld 33,5 jaar. In de gemeente blijft het aantal tienermoeders structureel beperkt. Het schommelt al 15 jaar tussen de 7 en 21 moeders jonger dan 20 jaar. Van de 320 Haarlemmermeerse zuigelingen jonger dan drie maanden groeiden er in 2015 14 op in een eenoudergezin.

Echtscheidingen doen zich steeds vaker voor onder laagopgeleiden. Hiermee groeit ook de kans op stapeling van stressveroorzakers bij de ouder(s) (alleenstaand ouderschap en geldgebrek) en ontwikkelingsremmers bij het kind (een taalarme omgeving en beperkte cognitieve stimulering).

3 De 'terrible twos' en de eerste zelfstandige en creatieve stapjes

Aan het einde van het tweede levensjaar zijn kinderen bewust van hun eigen ik, hebben ze de waardenstandaarden van volwassenen in hun omgeving geleerd, kennen ze hun mogelijkheden om aan die standaarden te voldoen, en weten ze hoe zij hun eigen plannen door kunnen voeren zonder dat volwassenen die dwarsbomen. In het Engels noemen ze deze leeftijd waarin het kind zelfstandig, soms eigenwijs en zelfs manipulatief gedrag kan vertonen 'the terrible twos'. Deze fase is een noodzakelijke stap op weg naar zelfstandigheid van het kind. Een goed evenwicht tussen vertrouwen en zelfstandigheid is cruciaal, zodat het kind met een veilig gevoel de wereld kan gaan verkennen. Warme responsieve ouders brengen kinderen voort die vertrouwen hebben in zichzelf, in andere mensen en in de wereld. Kille, niet-responsieve ouders daarentegen brengen wantrouwige kinderen voort die minder vastberaden iets zelf ondernemen, omdat ze minder vertrouwen hebben in hun eigen probleemoplossend vermogen. Ouders die té veel controle in de opvoeding uitoefenen kunnen de behoefte van het kind om te verkennen al snel doen verdampen.⁷

Na het tweede levensjaar wordt het kind steeds zelfstandiger, ook al heeft het nog veel hulp en verzorging nodig. Wat in deze fase het meest in het oog springt, is de vordering in taal- en conceptuele ontwikkeling. Kinderen construeren beelden en maken als het ware mentale schilderijen van de wereld. Zij kunnen binnen een minuut zichzelf zien en gedragen als 'een eenhoorn', 'een piraat' of 'een verdrietig kind'. Hun fantasiewereld neemt enorm toe, met als gevolg dat er ook nieuwe angsten ontstaan zoals voor 'monsters onder het bed' of 'schaduwen die bewegen'. Kinderen kunnen verwikkeld raken in lange, voor volwassenen onnavolgbare monologen, waarin ze hun fantasie de vrije loop laten, en oefenen met taal en verbeelding. Zij ontdekken de metafoor en laten zien dat taalontwikkeling niet louter nabootsend is, maar in deze fase al heel creatief kan zijn. Als een kind piepschuim omhoog gooit en 'sneeuw' roept, heeft het zelf een nieuwe relatie ontdekt tussen twee dingen die het niet eerder had gehoord. Kinderen zijn in deze fase heuse

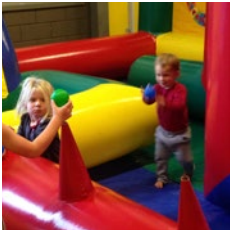
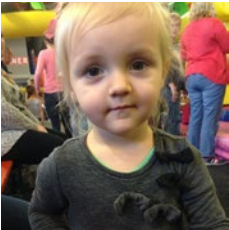
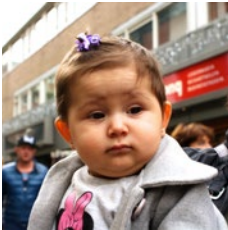
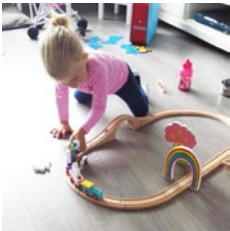
⁷ Zie voor de effecten van verschillende opvoedingsstijlen op het gedrag en de prestaties van kinderen hoofdstuk 2.

dichters die nieuwe woorden ontdekken en verzinnen. Deze actieve creativiteit met de metafoor wordt eerder ontwikkeld dan het begrijpen ervan. Metaforen die door volwassenen worden gebruikt, begrijpen kinderen dan nog niet; hun leefwereld onderscheidt zich nog duidelijk van de wereld van volwassenen. In deze fase worden verschillen in de taalontwikkeling van kinderen nog pregnanter. Kinderen in welvarende gezinnen horen 30% meer taaluitingen dan die uit minder bedeelde sociale milieus; en ook nog 20% meer dan

kinderen uit de middenklasse. Hoe meer kinderen met taal in aanraking komen des te groter hun woordenschat. Het vermogen om zich goed uit te drukken heeft grote gevolgen voor hun eerste sociale relaties. Hoe beter kinderen hun behoeftes kenbaar kunnen maken, hoe sensitiever hun verzorgers erop in kunnen gaan.

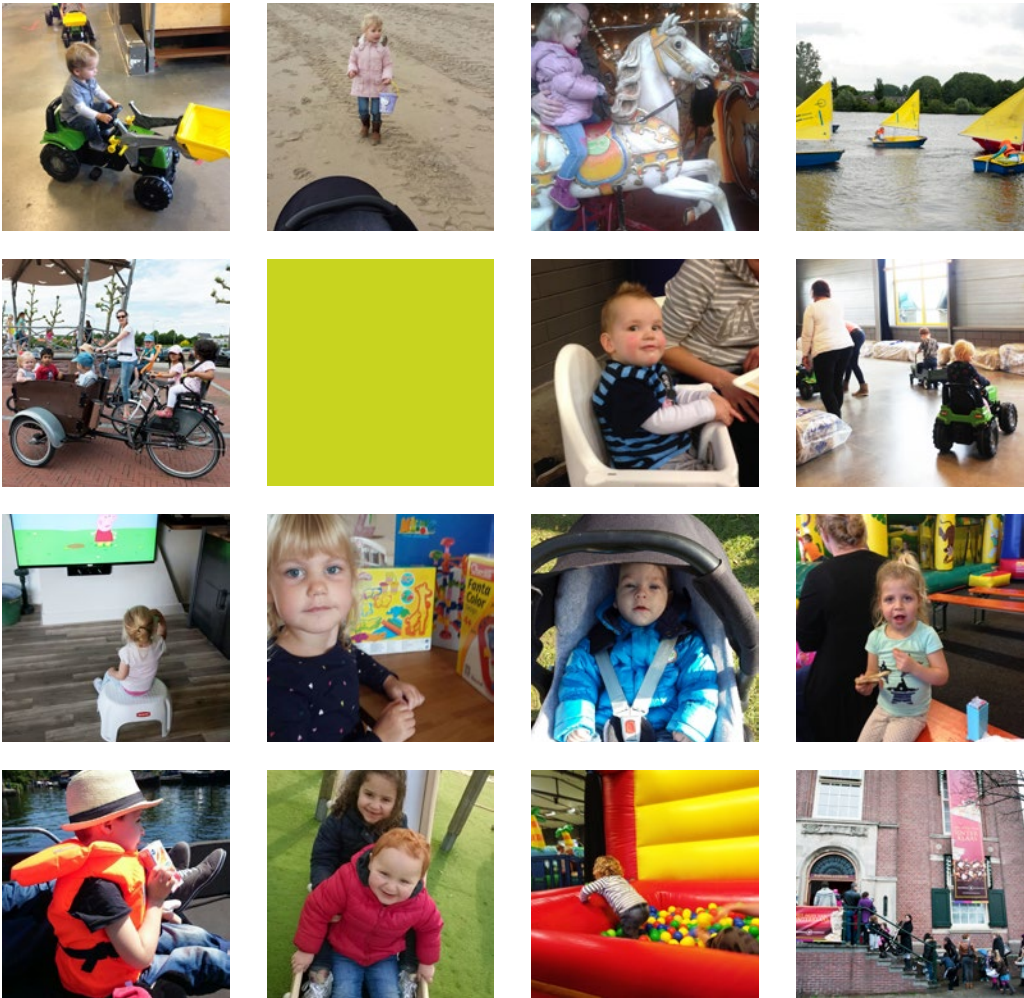
Aan het begin van het vierde levensjaar zijn kinderen klaar om de eerste grote stap in hun leven te zetten: naar school gaan.

		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Hoofddorp Floriande	6	146	264	262	327	366	383	396	408	372	382	367
	5	207	226	305	357	387	398	405	384	391	371	342
	4	190	261	337	376	401	406	391	392	382	344	309
	3	206	297	353	391	418	399	392	390	347	309	282
	2	246	312	352	413	407	406	394	349	320	282	245
	1	254	301	381	404	416	396	356	318	286	235	218
	0	249	338	358	383	403	363	321	283	236	214	165
Nieuw-Vennep Getsewoud	6	292	305	371	402	416	414	405	413	398	381	340
	5	310	368	411	418	426	412	417	408	388	350	318
	4	368	401	434	432	424	434	409	398	349	317	295
	3	383	433	434	428	440	411	403	350	323	291	260
	2	423	436	439	455	426	407	354	329	295	256	233
	1	424	445	453	425	411	366	335	305	266	232	202
	0	442	437	422	413	360	321	297	264	221	194	152

Figuur 4 Ontwikkeling van het aantal kinderen (0 t/m 6 jaar) in Floriande en Getsewoud

Bron: BRP, 2005-2015

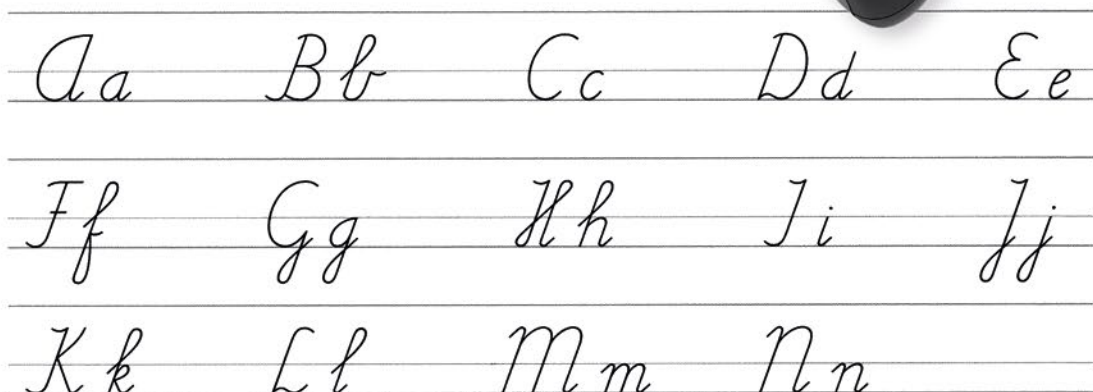
Conclusies en signalen

- Het aantal geboren Haarlemmermeerdere-tjes neemt de laatste jaren gestaag af. Ook de nieuwste en grootste wijken Floriande (Hoofddorp) en Getsewoud (Nieuw-Vennep) laten na de 'geboorte-explosie' uit de jaren 2000 een afname zien van het aantal heel jonge kinderen. In figuur 4 zien we hoe ontgroening zich zelfs in de jongste wijken van de gemeente voltrekt.
- De gezinsomstandigheden beïnvloeden de responsiviteit van de ouders en daarmee de eerste hechte binding die het kind aangaat in zijn leven. Druk, stress, financiële zorgen en alleen de opvoeding moeten dragen, zijn situaties die druk zetten op ouders en nadelig uit kunnen pakken voor de sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling van hun kinderen. Kinderen die in gezinnen opgroeien met maar één ouder, financiële krapte, veel ruzie of met depressieve of gestreste ouder(s) lopen extra risico op sociaal-emotionele problemen in het latere leven.
- In de gemeente is het aantal eenoudergezinnen en gezinnen dat op bijstandsniveau rond moet komen beperkt in vergelijking met Nederland als geheel. Druk en stress door een hoge arbeidsparticipatie van beide ouders, komt juist meer voor. Het hoge aantal tweeverdieners leidt ook tot een relatief hoog gebruik van kinderopvang. De nabijheid en kwaliteit van de kinderopvang is in Haarlemmermeer extra relevant.
- Naast werkdruk en financiële problematiek kunnen relatieproblemen tussen ouders een zeer nadelig effect hebben op de ontwikkeling van heel jonge kinderen. Frequentie ruzies en scheiding laten lang na de gebeurtenis sporen na in het leven van kinderen. En opgroeien met een afwezige ouder, die wel in leven is, kan gevoelens van verlatenheid en onthechting bij kinderen, jongeren en jongvolwassenen teweeg brengen. Meisjes die zonder vader opgroeien hebben in hun latere leven meer relatieproblemen en meer kans op depressiviteit.
- In de eerste vier jaar van het leven maakt een kind niet alleen een enorme fysieke en cognitieve ontwikkeling door; er worden ook emotionele en sociale ervaringen opgedaan die de rest van het leven blijvend kunnen beïnvloeden. Een goede coördinatie tussen de behoeftes van het kind en die van de moeder of verzorger is cruciaal in deze fase. Een goede, veilige binding zorgt namelijk voor weerbaarheid bij het verwerken van verdriet of tegenslag en het ondergaan van crises in het latere leven. De negatieve gevolgen van – in de allereerste maanden van het leven opgelopen schade – nemen met de leeftijd alleen maar verder toe en komen steeds duidelijker naar voren in gedrag en (psychische)gezondheid van kind of jongere.
- Preventie is het toverwoord bij heel jonge kinderen, want: een goed begin bij aanvang van de ontwikkeling blijkt inderdaad het halve werk. Veel gedragsstoornissen van jonge kinderen, zijn te herleiden tot een slechte binding tussen ouder en kind. Het verdient dan de voorkeur om dan niet met therapieën te focussen op het kind maar de ouders te ondersteunen door ze ouderlijke vaardigheden bij te brengen.
- Het oude spreekwoord – een goed begin is het halve werk – gaat ook op voor de taalontwikkeling van kinderen. Hoe rijker de taalomgeving van het kind en hoe eerder het taalvaardig is, des te beter zijn uitdrukkingsvermogen en sociale vaardigheden.

Thuis maak ik huiswerk in mijn schoolschrift

ik kan al schrijven

Mijn hobby is voetballen

HOOFDSTUK 2

33
🏠

K L M N O

OP WEG NAAR AUTONOMIE!

“ Aan de rand van het bos had de mus een klein schooltje waar de dieren van alles konden leren. De mus gaf les in slapen, jammeren, dansen, smullen, zeuren, giechelen, verlegen zijn en nog veel meer. Op een ochtend kwam het nijlpaard naar de mus toe. ‘Hallo nijlpaard’, zei de mus. ‘Ga zitten’. Dan beginnen we meteen. ‘Wat wil je leren?’ ‘Ik weet het niet’, zei het nijlpaard. ‘Zal ik iets voor je uitzoeken?’ tsjilpte de mus vrolijk. ‘Dat is goed’ mompelde het nijlpaard en grijs en log liet hij zich op de grond zakken, naast de vlinder die leerde schrikken, en die hem met grote ogen aankeek. ‘Eens kijken’ zei de mus. ‘Wat vind je van juichen?’ ‘Dat is goed’, zei het nijlpaard. Hij wist niet wat juichen was, maar hij wilde alles wel leren, zelfs omvallen en tieren. Die dag leerde het nijlpaard juichen. Telkens sprong hij op, zwaaide met zijn poten in de lucht en riep: ‘Hoera! Hoera!’ De mus stond naast hem en zei: ‘Hoger’ of ‘uitbundiger’ of ‘nu door het dolle heen nijlpaard’. Steeds wilder sprong het nijlpaard omhoog en juichte. Halverwege de middag was het nijlpaard schor en uitgeput. Met grote moeite sprong hij nog op en fluisterde: ‘Hoera! Hoera!’ ‘Heel goed’, zei de mus. ‘Nu kun je het’. Het nijlpaard bedankte de mus en strompelde tevreden weg. Hij besloot voortaan op de meest onverwachte momenten te gaan juichen, zodat iedereen zou opkijken en vol bewondering zou denken: wat juicht hij mooi!

”

1 De eerste 'schoolse' ontmoeting

Met het vierde verjaardagsfeestje achter de rug, staan de kleuters-in-spé aan de vooravond van een grote verandering. Na drie jaar opgroeien onder de vleugels van papa en mama, trekken zij nu de wijde wereld in; met de basisschool als eerste tussenstop. De kleine nieuwkomers lopen op hun eerste schooldag met weifelende stapjes aan de zijde van hun ouders. Met het afscheid nemen, vloeien bij enkelen de tranen over de wangen. Ouders houden zich sterk, maar ook bij hen doet het loslaten pijn. Het is het begin van een spannende periode voor het hele gezin.

De oudere kleuters zijn dit ongemakkelijke begin inmiddels al vergeten. Het naar schoolgaan voelt vertrouwd. Nog voordat ouders afscheid hebben kunnen nemen, klappen de autodeuren open en sprinten kleine enthousiastelingen het schoolplein op. In hun ongeduld laten sommigen hun broodtrommel op de achterbank liggen. Ondertussen zijn de 'groep-achters' in aantocht: ze slingeren fietsend in rijen van drie over de weg en rijden hard lachend het schoolplein op. Nog even kunnen zij genieten van hun status als oudsten van de school. Volgend jaar beginnen ook zij weer helemaal onder aan de ladder. Achter de grote stoet fietsen enkele kinderen alleen. Zij hebben het de hele weg niet aangedurfd om in te halen, bang voor vervelende opmerkingen vanuit de groep. Snel zetten ze hun fiets weg en lopen, via de randen van het schoolplein, het schoolgebouw binnen. Dit schouwspel herhaalt zich elke vroege ochtend als de polderwegen volstromen met 14.952 Haarlemmermeerse kinderen (2014/2015), die op weg gaan naar hun basisschool. Van hen steken 600 kinderen de Ringvaart over om één van de scholen in een buurgemeente te bezoeken¹. De basisschool speelt een cruciale rol in de ontwikkelingsfase van kleuter tot tiener. Alleen al door de vele uren die zij er doorbrengen. Acht jaar lang - van het vierde tot het twaalfde jaar - brengen zij zes uur per dag op school door. Nooit meer zullen zij zo lang in eenzelfde onderwijsomgeving doorbrengen. Voor het eerst worden de kinderen geconfronteerd met de eisen van het schoolse leren. Zij moeten nieuwe 'schoolvaardigheden'

aanleren: stil blijven zitten, langere tijd de aandacht vasthouden, lezen en schrijven. De voortgang in hun ontwikkeling is niet langer vrijblijvend en wordt niet langer door hun ouders, maar door gespecialiseerde volwassenen beoordeeld, geëvalueerd en afgezet tegen die van leeftijdsgenoten. En daardoor worden verschillen expliciet, en eerder in de baby- en peuterfase opgelopen stoornissen en achterstanden zichtbaar.

Op school breidt de sociale omgeving van kinderen uit. Het contact met leeftijdsgenoten wordt frequenter en intensiever; er ontstaan nieuwe (school)vriendschappen. Kinderen worden lid van club of vereniging, omdat diezelfde schoolvriendjes er lid van zijn. Zij komen bij hun nieuwe vriendjes thuis en nemen andere opvoedsituaties waar en confronteren met hun verhalen hun eigen ouders met andere, alternatieve opvoedstijlen. Met school wordt dus niet alleen de wereld van het kind groter; ook dat van zijn of haar ouders dijt uit. Op het schoolplein ontmoeten ouders elkaar en wisselen informatie uit over hun kinderen en hun ideeën over opvoeding en gezinsleven. De overgang naar de basisschool is een grote stap voor het hele gezin.

2 Van spreken naar schrijven

Nog voordat kinderen hun eerste voetstapjes in het klaslokaal zetten, hebben zij hun grootste 'leerprestatie' geleverd. Zonder enige tussenkomst van onderwijzers hebben veel kinderen in vier jaar tijd 'spontaan' leren spreken. Een verbazingwekkende prestatie! Het is fascinerend hoe snel kinderen zich de beginselen van de taal eigen maken, en dat in een zeer vroeg en onvolgroeid stadium van hun cognitieve ontwikkeling. Het leren van taal is, voor het gezonde kind, tot aan het zevende jaar een vanzelfsprekendheid. Zij beschikken in die periode over een speciaal taalverwervingsmechanisme. Omdat deze 'gift der natuur' bij jongeren en volwassenen is verdwenen, is het na de leeftijd van zeven jaar vrijwel onmogelijk om nog een (nieuwe) taal vloeiend te beheersen (Delfos, 2005).

1 Zie voor een overzicht van het Haarlemmermeerse onderwijslandschap p. 108-116.

Weliswaar hebben sommige kleuters, als zij zwartgeel gestreepte insecten zien vliegen, het nog over ‘wepsen’, maar rond hun zesde spreken zij zelfs de moeilijkste woorden foutloos uit. De articulatie voltooit zich (Sijtsma et al., 1999). Door het vele contact met leeftijdsgenoten op school breidt de grammaticale kennis en woordenschat van kleuters snel uit: het aantal begrepen woorden groeit naar vijfduizend (Sijtsma et al., 1999). En daarmee dus ook het aantal ‘haakjes’ waaraan nieuwe en onbekende woorden gehangen kunnen worden (zie vorige hoofdstuk). Nu ook met woorden die geen sterke relatie hebben met de directe leefwereld zoals wel het geval was met de eerste woordjes. Hoe groter de woordenschat, hoe sneller de leercurve. Vandaar dat een vanuit huis opgelopen taalachterstand tijdens de schoolloopbaan nog slechts met veel moeite ingehaald kan worden. Zonder goede begeleiding is de kans eerder aanwezig dat de achterstand groter wordt (Ministerie van VWS en VNG, 2007).

Ouders van basisschoolleerlingen kunnen door veel voor te lezen een belangrijke stimulans geven aan de verdere taalontwikkeling van hun kroost. Kinderen maken op deze manier kennis met ‘moeilijke’ woorden en nieuwe zinsverbanden, die alleen in geschreven taal worden gelegd. Het voorlezen slaat een brug tussen het mondelinge en het schriftelijk taalgebruik (Sijtsma et al., 1999). Het vorige hoofdstuk liet al zien dat kinderen die opgroeien in ‘taalarme’ gezinnen – zonder boeken of anderstaligen – meer kans lopen op achterstanden in lezen en schrijven: zij hebben gemiddeld een taalachterstand van twee jaar als zij naar de basisschool gaan (Ministerie van VWS en VNG, 2007). In Nederland heeft 5% van de 16- tot 24-jarigen een dusdanige taalachterstand opgelopen, dat gesproken kan worden van laaggeletterdheid: zij lezen en schrijven slechter dan het gemiddelde kind in groep 5 op de basisschool (Buisman & Houtkoop, 2014). Omgerekend naar Haarlemmermeer gaat dit om 700 jongeren in de leeftijd van 16 tot 24 jaar.

Rond acht jaar wordt taal echt hét middel om gedachten uit te wisselen. Door een ontwikkelingssprong in het denken, leren kinderen hoofden en bijzaken onderscheiden, conclusies trekken en verwijzingen begrijpen. Hierdoor kunnen zij zich op steeds meer manieren uitdrukken, en begint het redeneren en argumenteren vorm

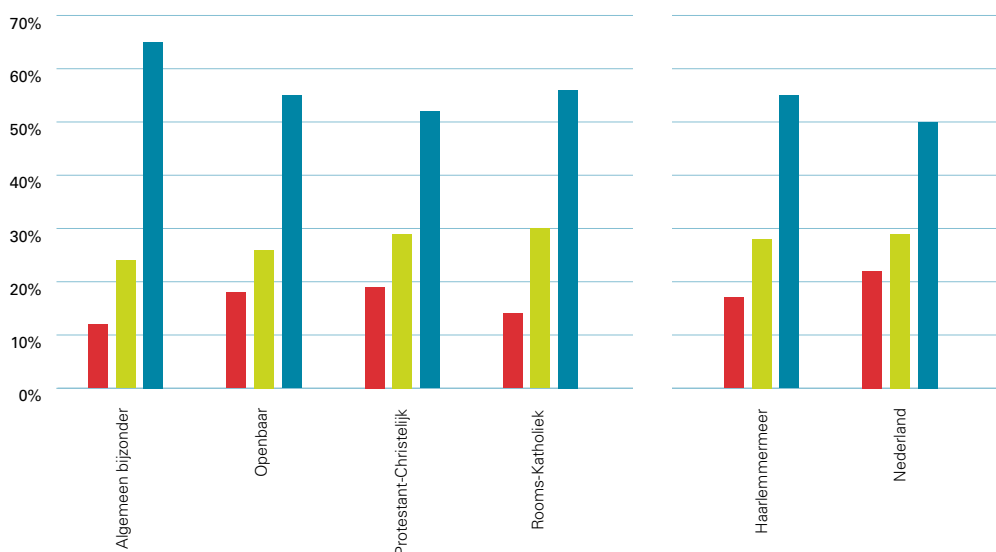
te krijgen (Delfos, 2005). De fase is aangebroken dat kinderen voor het eerst écht hun stem kunnen laten horen!

3 Van fantasie naar logica

Door hun spontane taalontwikkeling zijn kleuters in staat om beeldend te vertellen over de wereld om hen heen. Vaak op een manier die voor volwassenen op een grappige manier onlogisch is. Jonge kinderen missen nog het vermogen om (complexe) causale verbanden te leggen (Verhulst, 2008). En wat zij niet begrijpen, vullen zij in met hun fantasie. Kleuters leven in een wereld waarin *‘bomen pijn hebben als ze blaadjes verliezen, de wind in staat is om hen hoog de wolken in te blazen en insecten groot genoeg zijn om hen op te eten’* (CJG, 2015).

Ook beschouwen zij zichzelf als dé centrale figuur in alles wat er om hen heen gebeurt (Verhulst, 2008). Vanuit dit *egocentrisme* vloeit een magisch denken voort, waarmee kinderen invloed denken uit te oefenen op de wereld om hen heen (Delfos, 2005). Kinderen kunnen tijdens het lopen een stoeptegel overslaan om iets vreselijks af te wenden, óf een hardloopwedstrijd houden met langsrijdende auto’s: *‘als ik eerder bij de lantaarnpaal ben, blijft oma leven!’* Deze denkwijze biedt kinderen houvast. Vanaf het zevende of achtste jaar leren kinderen – door een sterke integratie van de hersenen – om logisch en systematisch te redeneren (Delfos, 2005; Verhulst, 2008). De wereld om hen heen wordt steeds realistischer: dromen zijn niet langer echt, én alleen datgene wat leeft, kan nog groeien en zichzelf voortbewegen. Langzaam maar drukken rede en logica, de magie en fantasie uit de vroege kinderjaren hun leefwereld uit.

Aan het einde van de basisschooltijd geven docenten aan ‘groep-achters’ een schooladvies mee. Meer dan de helft van alle Haarlemmermeerse basisschoolleerlingen krijgt een havo- of vwo-advies; dit aandeel ligt hoger dan in Nederland als geheel. Op de drie algemeen bijzondere basisscholen (2 montessorischolen en 1 interconfessionele school) is de beoordeling van leerlingen het meest positief: 55% krijgt hier een havo/vwo-advies. Van slechts enkele Haarlemmermeerse leerlingen – minder dan 1% - wordt ingeschat dat zij met moeite een diploma voor het voortgezet onderwijs kunnen halen; deze kinderen krijgen praktijkgericht onderwijs als advies (pro) (zie figuur 5).

Figuur 5 Aandeel leerlingen primair onderwijs in Haarlemmermeer naar schooladvies

Bron: DUO, 2014 en gemeente Haarlemmermeer, 2014/2015

vmbo bl-kl
vmbo kl-gt/havo
havo/vwo

4 Op zoek naar sociale identiteit

Door de 'ontdekking' van taal kunnen kinderen in de kleutertijd voor het eerst hun eigen 'ik' beschrijven. Zij doen dat voornamelijk op basis van uiterlijke en concrete kenmerken: 'ik heb een bal', 'ik kan lopen', 'ik ben aan het kleuren' (Delfos, 2005). In meer abstracte termen kunnen zij nog niet denken. Toch kunnen kleuters wel al een beeld van zichzelf geven. Zij ervaren zichzelf vaak als lief, goed of knap: een weerspiegeling van de, voor de meeste kinderen, positieve relatie met de ouders (Verhulst, 2008). Met de overgang naar school ontdekken kinderen steeds meer dat óók anderen gevoelens, gedachten en intenties hebben, en dat die niet altijd hetzelfde hoeven te zijn als die van henzelf. Peuters hebben deze ontwikkeling nog niet doorgemaakt: zij dichten anderen de gevoelens toe die zij zelf hebben. Vandaar dat een peuter een ander die verdrietig is zijn eigen knuffel brengt. Dit is iets waar het kind zelf behoefte aan zou hebben in zo'n situatie (Verhulst, 2008).

Door samen te spelen ontdekken kinderen elkaars gedachtewereld, krijgen zij meer begrip voor elkaars behoeften en ontwikkelen zij het vermogen om zich in de ander te verplaatsen. Ook worden zij zich ervan bewust dat anderen een beeld over henzelf vormen. Nu zij het onderscheid kunnen maken tussen 'ik ben' en 'jij bent', gaan kinderen op zoek naar hun eigen identiteit. Zij kijken naar binnen op zoek naar zichzelf, maar

ook om hen heen en vergelijken zichzelf met anderen. Steeds is er hetzelfde thema in een andere vorm: 'wie ben ik?' en 'wie ben ik ten opzichte van de ander?' (Weisfelt, 2005). Vanuit deze ontwikkeling groeit het verlangen om een 'goed kind' te zijn in de ogen van leeftijdsgenoten. Kinderen gaan streven om 'in de groep' geaccepteerd te worden en willen voldoen aan de groepsnormen. Tegelijk willen zij zich aantrekkelijk maken voor de groep door zich te profileren en zelf iets te ondernemen. Een uiting hiervan is de verzamelwoede onder kinderen op de basisschool. Niet alleen voldoet het verzamelen van munten, postzegels, knikkers, flippo's, en voetbalplaatjes aan hun behoefte om objecten te classificeren - iets wat zij in deze periode leren - maar kunnen zij ook hun persoonlijke belangstelling uiten, en tegelijkertijd toch aansluiten bij (de verzameling van) anderen (Delfos, 2005).

Vanaf het achtste jaar neemt de druk tot het vormen van een positieve (sociale) identiteit onder kinderen grote vormen aan. Vrienden en vriendinnen zijn in deze periode van bijzondere waarde. Allereerst omdat vriendschappen – anders dan relaties met broers en zussen, buurtgenoten en medeleerlingen – bewust gekozen worden op basis van gedeelde interesses, en het plezier in het contact. Juist vanwege die keuze drukken vriendschappen uit wie jongeren

zijn of willen worden, bij wie ze willen horen. Vriendschappen dragen bij aan het gevoel van zelfwaardering, het gevoel er te mogen zijn en er toe te doen. Uit de jeugdenquête (2015) blijkt dat 90% van Haarlemmermeerse kinderen (8 t/m 11 jaar) met plezier naar school gaat. Het positieve oordeel wordt vooral bepaald door de sociale interactie op school: veel gezelligheid, leuke onderwijzers, maar bovenal veel vrienden.

"Dan zie ik mijn vrienden. En dan kan ik leren met de beste juffen van de wereld."

"Daar heb ik vrienden. Zonder school zou ik ineens veel minder vrienden hebben om mee af te spreken en een leuke tijd mee te hebben."

Ook zien veel kinderen de waarde van het onderwijs in. Sommigen beseffen dat goed onderwijs niet vanzelfsprekend is.

"Dan leer je meer! En later als ik groot ben, weet ik alles."

"Sommige kinderen in arme landen kunnen niet naar school, maar willen dat wel. Dus ik vind dat ik er van moet profiteren dat ik naar school kan."

Niet iedereen deelt dit optimisme: 10% van de Haarlemmermeerse kinderen vindt het niet leuk om naar de basisschool te gaan². Soms ligt het niveau te hoog ...

"Ik haal alleen maar onvoldoendes."

"Het is te moeilijk, want ik heb dyslexie."

... of juist te laag!

"Het is niet leuk, want alles wordt tien keer herhaald! Er is niks aan! Na twee keer weet ik het wel!"

Ook wordt de 'mindere' relatie met onderwijzers of klasgenoten als oorzaak van hun onvrede.

"Ik vind het niet leuk, omdat ik geen leuke juf heb. Maar zij gaat gelukkig met bevallingsverlof."

"Ik word gepest; ik kan mezelf niet zijn."

5 Er niet bij mogen horen

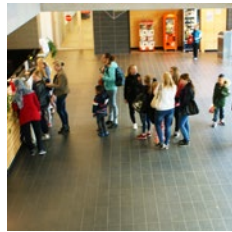
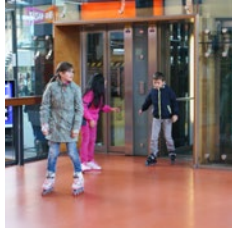
Vanuit de diepe behoefte van kinderen om bij een groep te horen, steekt vanaf groep 4/5 het pesten de kop op. Door bepaalde kinderen te kleineren, wordt de positie van anderen in de groep juist steviger. Pesten³ is dus het gevolg van groepsgedrag. Het komt in alle leeftijden voor, maar tussen tien en veertien jaar bereikt het een hoogtepunt (Van Stigt, 2014): niet toevallig dé periode waarin kinderen naarstig op zoek zijn naar hun sociale identiteit. In Haarlemmermeer wordt – net als in Nederland – 10% van de kinderen in de basisschoolleeftijd gepest (GGD, 2014). Ongeveer 1.500 Haarlemmermeerse kinderen zijn slachtoffer van pestgedrag van leeftijdsgenoten.

Uit gesprekken met Haarlemmermeerse pest-slachtoffers is op te maken dat gepeste kinderen onophoudelijk bloot staan aan kritiek op hun fysieke verschijning en gedrag. Zij worden in de klas gekleineerd, omdat zij anders dan 'normaal' zijn en daarmee afwijken van de groep. De groepsnormen worden vaak bepaald door de populaire kinderen in de klas, die zichzelf als uitgangspunt nemen (Van Stigt, 2014). Een Hoofddorpse jongen vertelt dat hij op de basisschool werd gepest, omdat hij lang haar had. Hij vond het zelf mooi, maar andere kinderen vonden dat het niet paste bij een jongen en gingen hem pesten. Een meisje uit Nieuw-Vennep was het 'pispaltje' op de basisschool, juist omdat ze kort haar had:

"Ik wilde gewoon dat staartje dat mijn moeder op mijn hoofd maakte, niet meer. Dus ik dacht: dan maar mijn haar kort. Kinderen gingen me uitschelden, me uitmaken voor een jongetje."

2 Haarlemmermeerse jongens zijn minder optimistisch over school dan meisjes. Landelijk onderzoek verklaart dit door de minder gunstige beleving van jongens van hun schoolprestaties, klasgenoten en docenten. Jongens denken vaker dat zij het niet zo goed doen op school, vinden het er vaker niet leuk, zijn vaker ontevreden over hun klasgenoten en hebben vaker ruzie met hun docent (SCP, 2005).

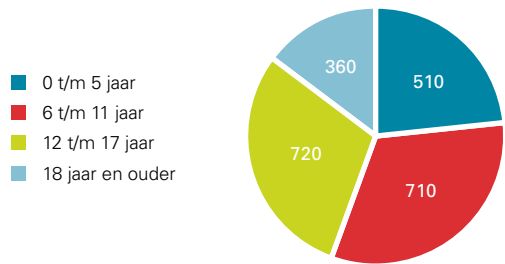
3 Bij pesten is sprake van het intentioneel, dus met opzet, en herhaaldelijk verbaal en fysiek beschadigen van een ander uit de groep (Van Stigt, 2014).

Een fanatieke voetbalster werd in haar basisschoolperiode als te stoer gezien, té jongensachtig:

“Ik ben altijd al een stoer meisje geweest. Ik ging niet met mijn haar spelen, maar voetballen. Toen werd ik gepest. ‘Manwijf’ heb ik echt vaak naar mijn hoofd gekregen.”

Kennelijk worden kinderen sneller gepest als zij zich niet volgens de stereotiepe verwachtingen van hun sekse gedragen. Maar ook kinderen met overgewicht, aangeboren afwijkingen, rood haar, een bril of een andere seksuele geaardheid lopen meer kans om gepest te worden: simpelweg omdat zij in de ogen van leeftijdsgenoten ‘anders’ zijn (Van Stigt, 2014). Ook arme kinderen worden meer gepest: hun benarde financiële situatie geeft hen een lage status in de groep (zie figuur 6).

Figuur 6 Aantal thuiswonende kinderen in gezinnen met een inkomen onder 105% van het sociaal minimum (2013)

Bron: RIO, CBS (31-12-2013)

Het is niet voor niets dat uit de jeugdenquête (2015) blijkt dat Haarlemmermeerse kinderen uit gezinnen onder de armoedegrens, het minder leuk vinden om naar school te gaan. Zij worden daar geconfronteerd met de levensstijl van welvarende klasgenoten. Een levensstijl waaraan zij niet, of slechts gedeeltelijk, kunnen deelnemen. Vrienden hebben een smartphone, een PlayStation of een tablet. Terwijl hun ouders hen dat niet kunnen geven. Deze kinderen willen niet achterblijven; ook zij willen erbij horen. Lukt dit niet, dan voelen zij zich achtergesteld of zelfs minderwaardig. De schoolpleincultuur stelt hoge eisen en is hard voor kinderen die er niet bij kunnen horen (Team Onderzoek, 2014).

De drang van de pester om uit te sluiten, speelt bij het pestgedrag een sterkere rol dan het afwijken van de norm bij de gepeste. De pesters benoemen het gedrag en uiterlijk van hun slachtoffers zo dát zij niet aan de norm kunnen voldoen. De normen worden aangepast en veranderd om de eigen positie in de groep te waarborgen. Het is dus niet zozeer dat gepeste kinderen niet aan de groepsnormen beantwoorden, zoals zo vaak wordt gedacht. Het omgekeerde is eerder waar: de normen worden aangepast om het uitsluiten te legitimeren (Van Stigt, 2014). Alles wat de pestslachtoffers doen, wordt in een negatief kader geplaatst. Een Hoofddorpse tiener vertelt:

"Ik nam het mezelf kwalijk, dat ik gepest werd. Dat word je ook aangepraat. Als je een keer iets terug zegt, omdat je jezelf wilt verdedigen, krijg je te horen: 'Je maakt het er zelf naar, je lokt ons uit.' Terwijl je eigenlijk niets doet."

"Sommige pesters hebben later hun excuses aangeboden, omdat ze - toen ze me leerden kennen - mij eigenlijk heel tof vonden."

Aan gepeste kinderen wordt de toegang tot het sociale proces in de klas ontzegd: ze mogen er niet bij horen, niet meepraten, ze worden genegeerd of openlijk afgewezen. Maar ze mogen ook niet 'onzichtbaar zijn' (wat ze vaak wel proberen). Een 18-jarig meisje uit een hecht Hoofddorps gezin blikt terug op haar basisschoolperiode:

"Ik was heel, heel stil, terwijl ik dat eigenlijk niet ben. Als ik mezelf ben dan ben ik gewoon heel erg druk: niet vervelend druk, maar dan praat je met iemand. Toen niet: ik was bang om opmerkingen te krijgen. Gewoon bang dat ze me gingen pesten. Ik ging altijd in de pauzes naar huis, want overblijven is ook niet leuk als je een uur alleen zit!"

Pesten blijft vaak onzichtbaar. De geïnterviewde Haarlemmermeerse kinderen en jongeren vertellen dat het vaak op plekken gebeurt die zich aan het zicht van volwassenen onttrekken: op de gang, op het schoolplein, onderweg naar huis.

"Van het pesten had ik tijdens de les niet heel veel last, want dan zit er wel een meester bij die oplet. Vooral tijdens praktijklessen, gym, pauzes, vóór en na school: dat zijn de momenten waar je er echt mee geconfronteerd wordt."

Gepeste kinderen houden de onzichtbaarheid vaak ook in stand. Zij zijn niet geneigd om snel naar hun ouders of leerkrachten te stappen. Soms zijn ze bang door hen afgewimpeld te worden. En niet geheel ongegrond. Vrijwel alle geïnterviewde kinderen die het pesten bij school aanklaarten, geven aan dat er naar hun beleving niets of te weinig mee gedaan is. Een 21-jarige Hoofddorpse jongen, die lang tijdens zijn basisschoolperiode is gepest, vertelt:

"Docenten komen niet echt voor je op. Heel soms, maar dan moet je hard bewijzen hebben. En dan gaat de klas zich juist tegen je keren, als de docent je beschermt. Meestal als de docent zich weer omdraait, wordt er iets naar je gegooid of word je genegeerd. Dat is wel eengzaam. Dat is naar. Er is wel iemand geschorst geweest, vanwege de dingen die hij mij aandeed. Maar voor de rest heeft nooit iemand echt straf gekregen. De docenten weten zelf ook niet echt hoe. Het was een hele klas. Dus het is lastig om iedereen eruit te sturen."

Ook schaamte kan aanleiding zijn om over het pesten te zwijgen en soms de angst om hun ouders teleur te stellen. Hoe vertel je ze dat je een buitenbeentje bent, als je weet dat zij graag willen dat je populair bent en omringd wordt door vriendjes? De allerbelangrijkste reden voor kinderen om het pestleed voor zichzelf te houden is de angst dat de klacht de situatie zal verergeren. Kinderen die niet zelf gepest worden, maar het wel moeten aanschouwen grijpen vaak niet in om eenzelfde reden: zij willen het niet erger maken en zij zijn bang dat het pestgedrag naar hen zal overslaan (Van Stigt, 2014). Op deze manier blijft pesten door alle betrokkenen 'ondergronds' in stand gehouden! Dat verklaart waarom het zo hardnekkig kan zijn en zo moeilijk uit te bannen.

Omdat kinderen op de basisschool hun zelfbeeld in interactie met elkaar ontwikkelen, kan pesten grote gevolgen voor hen hebben. Verstoting uit de groep bedreigt kinderen in hun fundamentele behoefte om 'erbij te horen'. Zij ontwikkelen door de pestervaring vaker een negatief zelf-

beeld en minder zelfvertrouwen. Het negatieve zelfbeeld is, hoe paradoxaal het ook klinkt, een zelfbeschermingsstrategie van kinderen. *'Als je zelf namelijk de aller-onaardigste beoordelaar van jezelf bent, kan niemand je nog raken'* (René Gude: in Van Stigt, 2014). Gepeste kinderen strijden nog jaren na de pestervaringen om hun innerlijke zelfkritiek het zwijgen op te leggen. Zij lopen meer kans op gezondheidsklachten, ook op de latere leeftijd. Eenmaal volwassen hebben ze meer moeite om relaties te onderhouden en een grotere kans op depressieve klachten (Van Stigt, 2014). Een meisje uit Haarlemmermeer vertelt:

"Ik ben in groep 8 aangemoedigd door de rest van de klas om een einde aan mijn leven te maken. En dat is uiteindelijk niet gebeurd, maar mensen hebben mij wel aangemoedigd. Ik heb vaak genoeg gedacht dat ik er niet meer wilde zijn, en het zorgt er ook voor dat je bepaalde handelingen van mensen, van mannen, eerder toelaat. Omdat je denkt dat mensen je dan leuk gaan vinden."

42

6 In aanleg 'anders'

De meeste Haarlemmermeerse kinderen worden in hun ontwikkeling niet geremd door gezondheidsproblemen: 97% van de 8- t/m 11-jarigen geeft aan zich volledig gezond te voelen (Jeugdenquête, 2015). Helaas geldt dit niet voor iedereen. Naar schatting heeft ongeveer 1% van de Haarlemmermeerse 4- t/m 12-jarigen een ernstige lichamelijke, verstandelijke of zintuigelijke handicap, waarvoor voorzieningen of specialistische zorg noodzakelijk is (Verwey-Jonker instituut, 2013)⁴.

Vaak worden beperkingen al vóór de kleutertijd ontdekt. Subtielere achterstanden in de cognitieve of sociale ontwikkeling worden pas op een later moment zichtbaar; vaak in de basisschooltijd. Door het gezamenlijk volgen van onderwijs wordt duidelijk hoe kinderen ervoor staan ten opzichte van hun leeftijdsgenoten. In Nederland heeft tussen 2 - 10% van de kinderen een leer- of gedragsstoornis

(Delfos, 2005). Er wordt gesproken van een stoornis als de oorzaak van de ontwikkelingsachterstand wordt toegeschreven aan de genetische aanleg of een afwijkende rijping van het centrale zenuwstelsel (Delfos, 2006). De meest voorkomende diagnoses zullen óók de lezer bekend in de oren klinken. Door de forse toename in de afgelopen jaren behoren de medische aanduidingen namelijk niet langer enkel tot het jargon van artsen en therapeuten, maar zijn de begrippen ook 'ingeburgerd' geraakt onder ouders en opvoeders: dyslexie, AD(H)D en autisme⁵. Haarlemmermeerse professionals uit het onderwijs en hulpverlening herkennen de sterke stijging van het aantal gediagnosticeerde kinderen:

"Het aantal kinderen met diagnoses is de laatste jaren duidelijk groeiende. Begin van het schooljaar maakte een leraar een lijst met leerlingen die extra aandacht nodig hadden. Met vrijwel alle 30 leerlingen uit de klas was wel iets aan de hand."

De uitspraken van de Haarlemmermeerse jeugdprofessionals over het stijgend aantal gediagnosticeerde kinderen zijn in lijn met onderzoek (Getahun, 2013) en verontrustende berichten in de landelijke media (NRC, 2012). Over de oorzaak van deze stijging is tussen artsen, pedagogen en psychologen duidelijk minder overeenstemming. Door meer late zwangerschappen en vroeggeboortes dan vroeger, kan het inderdaad zo zijn dat er meer kinderen zijn met een genetische afwijking of een afwijkende rijping van het centrale zenuwstelsel (Delfos, 2003). Anderen wijzen ook op de toegenomen kennis, waardoor diagnose- en behandelmogelijkheden zijn verbeterd (Rodrigues Pereira, 2011).

In lijn met vooraanstaande pedagogen (Delfos, De Winter) zien een aantal Haarlemmermeerse jeugddeskundigen de groei van het aantal gediagnosticeerde kinderen als resultaat van maatschappelijke verandering. Ten eerste scheiden ouders meer en gaat dit steeds vaker gepaard met langlopende conflicten (zie hoofd-

4 Het Verwey-Jonker Instituut geeft in 2012 op basis van registratiegegevens omtrent het gebruik van specialistische zorg een indicatie van het aantal gehandicapte kinderen (vanwege registratieproblemen zijn kinderen met een psychiatrische handicap (bv. autisme) niet meegeteld).

5 Lokale cijfers ontbreken. Volgens een schatting van het CBS (2015) heeft 5% van de Nederlandse kinderen dyslexie, 3% ADHD en 3% autisme. Omgerekend naar Haarlemmermeer gaat het respectievelijk om 750, 450 en 450 kinderen tussen 4 en 12 jaar.

stuk 3). In Haarlemmermeer maken jaarlijks 375 kinderen (0 t/m 17 jaar) een echtscheiding mee. De gevolgen hiervan kunnen zodanig zijn, dat er verwarring kan ontstaan met diagnoses als ADHD, ODD of vormen van autisme (Delfos, 2006). Ten tweede wijzen zij op de druk die door ouders aan kinderen wordt opgelegd om succesvol te zijn. Voldoen kinderen niet aan dit ideaalbeeld, dan kan het voor ouders draaglijker zijn om zich achter een medisch etiket te verschuilen. Zij kunnen het dan immers niet helpen dat hun kind niet perfect is of dat de opvoeding faalt; hun kind heeft een afwijking. Dit kan een verklaring zijn voor de uitkomst van recent Amerikaans onderzoek, waaruit blijkt dat ADHD vooral wordt gediagnosticeerd bij kinderen uit meer welvarende gezinnen (Getahun, 2013). Een Haarlemmermeerse hulpverlener vertelt hierover:

"Voor ouders is het nu eenmaal makkelijker te verkroppen dat het vastgesteld is dat hun kind lastig is, dan dat zij iets aan zichzelf moeten veranderen."

Met name hoogopgeleide ouders leggen de lat hoog voor hun kinderen. Dit kan verklaren waarom Haarlemmermeerse kinderen uit hoogopgeleide gezinnen ook aangeven het minder leuk op de basisschool te vinden. Misschien ervaren deze kinderen meer druk om te presteren, waardoor zij school vooral als plicht en minder als plezier ervaren. De kritische houding van hun ouders op (de onderwijsmethoden van) de school krijgt mogelijk ook weerslag op de schoolervaring van hun kinderen (SCP, 2005).

7 Van autoritair naar democratisch opvoeden

De stoornissen die zichtbaar worden in de basisschooltijd laten zien dat de aanleg van kinderen en de rijping van het centrale zenuwstelsel de marges bepalen waarbinnen kinderen zich kunnen ontplooien. Maar binnen deze grenzen heeft de manier waarop kinderen door hun ouders (of verzorgers) worden opgevoed een grote invloed op de ontwikkeling. In de afgelopen decennia is de aard van het opvoeden veranderd. De vooroorlogse generatie groeide op tijdens de economische crisis van de jaren dertig in de vorige eeuw. Kerk en staat vormden voor hen het innerlijk kompas. Mensen waren plichtsgetrouw, sober en spaarzaam (CBS, 2014). Vanuit deze sociaal-culturele bagage voedden zij

hun kinderen **autoritair** op. Gezinsverhoudingen werden gekenmerkt door een grote afstand tussen ouders en kinderen. Ouders werden met 'u' aangesproken. Van kinderen werd verwacht dat zij zonder tegenspraak gehoorzaamden.

Toen de babyboomers – geboren tussen 1940 en 1955 – eenmaal volwassen waren, keerde een groot deel van hen zich tegen de toen heersende moraal en verzuiling. Zij kwamen massaal in opstand tegen de gevestigde orde. Naast burgerlijke ongehoorzaamheid en vrije seksuele moraal, kwam ook zelfontplooiing in de nieuwe levensstijl centraal te staan. Deze maatschappelijke ommezwaai resulteerde in de jaren '60 in de opkomst van een anti-autoritaire manier van opvoeden. Niet langer werden kinderen geconformeerd aan de door hun ouders opgelegde regels, maar overleg, onderhandelen en uitpraten kwamen in de opvoeding centraal te staan (**het autoritatieve patroon**). Ouders stelden zich warmer en meer ondersteunend op – rekening houdend met de wensen van het kind – maar oefenden wél nog altijd een duidelijke controle uit op het gedrag van hun kinderen (Lightfoot et al., 2013).

Tegelijkertijd begon een tweede emancipatiegolf op gang te komen. Vrouwen kregen steeds meer mogelijkheden om zich te ontwikkelen. In de jaren '80 stopten of onderbraken veel vrouwen nog hun werkzame leven, zodra er kinderen in het spel kwamen. Tegenwoordig is het met alle voorzieningen als kinderopvang, ouderschapsverlof, deeltijdwerk en naschoolse opvang voor veel vrouwen mogelijk om naast de gezinscarrière, ook een arbeidscarrière op te bouwen. Ook in Haarlemmermeer is het kostwinnersmodel ingeruild voor het anderhalf-verdienersmodel, waarin beide ouders werken. Dit heeft de gezinssituatie drastisch veranderd. Moeders zijn niet de gehele dag meer thuis. Ouders hebben het steeds drukker. Een jeugdhulpverlener, werkzaam in Hoofddorp, legt uit:

"Er worden veel eisen aan ouders gesteld. Ze moeten alles maar kunnen en veel ballen in de lucht houden. Hun tijd en energie gaat op aan het behouden van een dak boven het hoofd en het gezin voorzien van eten. Daarnaast moeten zij ook nog participeren en hun ouders ondersteunen. De opvoeding is dan vaak het sluitstuk. Je kan niet alles!"

Daarbij is door de groeiende welvaart en de kleinere gezinnen, het krijgen van kinderen ‘specialer’ geworden. Ouders koesteren hun kinderen en ruimen meer dan ooit tevoren problemen voor hen uit de weg zodat zij succesvol worden. Pedagogen en psychologen omschrijven de tegenwoordig opgroeiende kinderen als de ‘achterbank-generatie’; verwijzend naar hen die op de achterbank van de auto van hot naar her worden gereden (Derksen, 2015). Beschermd in een cocon van metaal tegen regen en andere ‘negatieve’ invloeden. Deskundigen waarschuwen voor de gevolgen van deze (over)beschermende manier van opvoeden (Delfos, 2013; Derksen, 2015). Volgens hen kan bij werkende ouders een schuldgevoel ontstaan ten opzichte van hun kind. Dit maakt ‘nee zeggen’ moeilijk, ook omdat er vaak voldoende financiële middelen aanwezig zijn om wensen te vervullen. In combinatie met de grote bereidheid om hun kinderen te ondersteunen op weg naar succes, kan dit ertoe leiden dat ouders hun kind op een voetstuk gaan plaatsen. Een negatief gevolg hiervan kan zijn dat kinderen minder incasservermogen ontwikkelen. Als zij altijd maar horen dat zij het goed doen en er komt op een moment een tegenslag, dan valt deze extra zwaar. Deze mentaliteit van de ouders wordt door veel Haarlemmermeerse (onderwijs)professionals benadrukt.

“Tegenwoordig komt het voor dat een leerling de klas wordt uitgestuurd en nog voordat hij zich heeft gemeld, al naar zijn moeder heeft ‘geapt’. De moeder hangt vervolgens direct aan de lijn om te vertellen dat ze het er niet mee eens is. Nog voordat wij hebben kunnen achterhalen wat er aan de hand is. Dit gedrag hangt samen met de snelheid van nieuwe communicatiemiddelen, maar bovenal met de mentaliteit van ouders die hun kind aanbidden en op de wereld zijn om hun kind te beschermen. Alles wordt van ‘A tot Z’ voor ze geregeld.”

Welke opvoedingsstijl ook wordt gehanteerd, geen enkele ouder blijft gevrijwaard van conflicten. De relatie tussen ouders en kinderen is namelijk nooit gelijkwaardig, maar wel voortdurend aan grote veranderingen onderhevig. Naarmate kinderen ouder worden, verandert hun relatie van totaal afhankelijk

naar onafhankelijk, terwijl ouders steeds meer moeten loslaten en eraan moeten wennen dat hun ‘macht’ en verantwoordelijkheid langzaam gaan afnemen.

8 Opgroeien in spagaat

Naast de toename van het aantal werkende vrouwen, is de gezinssituatie in Nederland ook drastisch veranderd door de forse toename van het aantal scheidingen. Een ontwikkeling die zich sinds het laatste kwart van de vorige eeuw voortzet. Vrouwen werden economisch onafhankelijker, persoonlijke ontwikkeling binnen het huwelijk won aan belang, ‘scheiden’ raakte sociaal meer aanvaard en de wetgeving werd versoepeld (Amato, 2001).

In Haarlemmermeer maken in 2014 375 minderjarige kinderen een scheiding van hun ouders mee. In deze statistiek zijn uitsluitend de huwelijksrelaties meegenomen. Een 12-jarige Nieuw-Vennepse scholier, met recent gescheiden ouders:

“Meer dan de helft van de kinderen uit mijn klas heeft een scheiding meegemaakt. Van één iemand, is zijn vader zelfs al drie keer gescheiden.”

Hoewel een scheiding het einde kan betekenen van conflicten tussen partners en in die zin een opluchting kan zijn, brengt deze situatie voor opgroeiende kinderen altijd een zekere onrust mee. Een jongen uit Haarlemmermeer, waarvan de ouders drie jaar geleden gescheiden zijn, geeft hier een praktisch voorbeeld van:

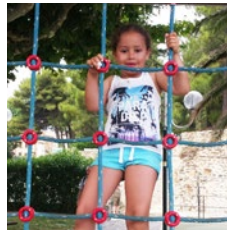
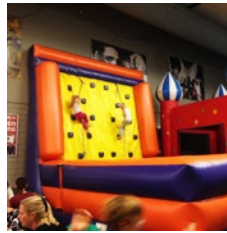
“Het is meteen ook drukker. Ik moest steeds al mijn huiswerk en boeken van het ene huis, en twee dagen later weer, naar het andere huis slepen. Dat vind ik erg irritant.”

De spanningen in het gezin zijn vaak voelbaar en over het algemeen creëert een scheiding een onzekere, onveilige fase in het kinderleven. Als kinderen in de basisschoolleeftijd een scheiding meemaken, krijgen zij vaak - met name in de eerste twee jaar - te kampen met concentratieproblemen en kunnen hun schoolresultaten tot de helft afnemen (Delfos, 2005). Kinderen tussen 9 en 12 jaar zijn in een scheidingssituatie gevoelig voor het ontwikkelen van loyaliteitsproblemen (Bodemann, 2006). Door de scheiding verandert de voor hen vanzelfsprekende verbondenheid met hun ouders, waardoor er een groot dilemma kan

ontstaan. Omdat kinderen hun leven te danken hebben aan beide ouders, kunnen zij niet anders dan loyaal zijn aan beiden (Nagy, 2000; Driesen 2012). Tijdens een scheiding kunnen kinderen echter het gevoel krijgen dat ze moeten kiezen of een voorkeur moeten uitspreken voor één van hun ouders. Hierdoor ontstaat er een innerlijk conflict: als het kind zijn loyaliteit naar de ene ouder uit, doet hij tegelijkertijd de andere ouder tekort, en andersom. Hoe sterker het kind zich onder druk gezet voelt om te moeten kiezen tussen beide ouders, hoe groter de innerlijke conflicten en hoe groter de kans dat de psychische gezondheid van het kind in gevaar komt (Delfos, 2005). Een Haarlemmermeerse jeugdhulpverlener vertelt:

“Ik hoor kinderen tijdens scheidingen letterlijk zeggen: ‘Ik mag niet van beide ouders houden. Mijn leven is in tweeën.’”

Door een scheiding veranderen vaak ook de economische omstandigheden, waarin kinderen opgroeien. Vaak krijgt het gezin minder geld te besteden, omdat er door de scheiding twee huishoudens moeten worden bekostigd. Zowel in Nederland (CBS, 2013), als in Haarlemmermeer (Team Onderzoek, 2015) gaat tweederde van de kinderen bij de moeder wonen, terwijl juist de koopkracht van vrouwen dan sterk afneemt. Niet alleen omdat zij veelal in deeltijd werken, maar ook omdat zij structureel minder verdienen. De koopkracht van gescheiden vrouwen is vaak pas na zeven jaar hersteld: veelal door het aangaan van een nieuwe relatie (NJI, 2013). De financiële consequenties zijn voor kinderen direct voelbaar: opeens is veel minder mogelijk dan zij gewend waren. Dit kan leiden tot confrontaties met de ouders. Kinderen tussen 9 en 12 jaar zijn namelijk heel gevoelig voor de sociale status van hun ouders. De ouders vormen de omgeving waarin zij opgroeien, waaraan zij hun stabiliteit ontleen, waarin zij leren en sociale vaardigheden opdoen (Lightfoot et al., 2013). In deze fase zijn ze bang dat die vertrouwde omgeving in duigen valt en dat hun toekomstige leven er heel anders uit zal gaan zien. De financiële achteruitgang kan ertoe leiden dat kinderen moeten verhuizen naar een goedkopere woning, waardoor zij school, vrienden en buurtgenootjes moeten verlaten. Het is voor ouders soms heel moeilijk om de beperkingen van hun financiële situatie aan hen uit te leggen. Vaak kunnen ze beter omgaan

*Dat ik van mijn vader hou,
doet moeder soms verdriet.
En dat ik van mijn moeder hou,
dat weet mijn vader niet.
Zo draag ik mijn geheimen mee,
en loop van hier naar daar.
Nog altijd hou ik van die twee,
die hielden van elkaar.*

Fragment uit het gedicht 'Fotoalbum'
van Willem Wilmink

© Willem Wilmink, Verzamelde liedjes en
gedichten, Prometheus 2012

met hun eigen achterstand, dan met de pijn die veroorzaakt wordt door het continu 'nee' moeten verkopen aan hun kinderen (Team Onderzoek, 2014). Een Haarlemmermeerse moeder in scheiding met drie kinderen en al vier maanden zonder enige vorm van inkomen:

"Dan willen ze een Xbox, omdat al hun vriendjes er één hebben. Of een eigen kamer! Maar alles is bij ons delen! Ik zie dit niet als een groot probleem, maar mijn kinderen wel."

Naarmate kinderen groter worden, zien zij steeds meer de mogelijkheden van anderen, waardoor hun behoeften worden vergroot. Omdat hun vrienden allemaal een Playstation, of een tablet hebben, willen zij niet achterblijven: zij willen 'erbij' horen. Lukt dit niet, dan voelen kinderen zich achtergesteld en minderwaardig. Deze subjectieve ontevredenheid die wordt veroorzaakt door de achtergestelde positie ten opzichte van leeftijdsgenoten kan leiden tot onzekerheid, schaamte, faalangst en frustratie (Team Onderzoek, 2014).

46

"Mijn zoon zegt elke dag: 'Papa, ik wil er ook eentje!' Maar ik heb niet eens geld voor eten. Hierover worden mijn kinderen gepest."

Kinderen die een ouderlijke scheiding meemaken, blijken vooral in de eerste twee jaar na de scheiding verschillende 'aanpassingsproblemen' te vertonen. Hoe meer ouders betrokken zijn bij hun kind en hoe minder conflicten ouders onderling hebben, hoe geringer de impact van een ouderlijke echtscheiding op het welbevinden van hun kind zal zijn. Wanneer kinderen echter worden blootgesteld aan langdurige openlijke conflicten tussen hun ouders, zijn de gevolgen vaak groot. En helaas verlopen de laatste jaren steeds meer scheidingen met veel strijd en conflicten (zie kader op pagina 47).

De strijd is vooral hevig in jonge gezinnen met relatief hoogopgeleide ouders, bij wie de scheiding vaak grote gevolgen heeft voor het inkomen. In Haarlemmermeer wordt door hulpverleners vooral gewezen naar de nieuwbouwwijken, en met name in Nieuw-Vennep, waar zij een sterke stijging waarnemen.

"In Haarlemmermeer zien we de hardnekkigheid van scheidingen vooral onder hoogopgeleide ouders. Zij hebben meer te verliezen: status en geld. Het zijn eigenlijk de gemeenten waar de keurige Vinex-wijken zijn. Vooral Nieuw-Vennep is bij ons bekend om veel echtscheidingen. Ik zou bijna zeggen tegen mensen: ga niet als je getrouwd bent in Nieuw-Vennep wonen."

In de nieuwe situatie met een thuiswonende en een uitwonende ouder, inclusief eventuele nieuwe partners, moeten kinderen een nieuw evenwicht zien te vinden. Het is belangrijk dat ouders de tijd nemen om, zoals geïnterviewde professionals dat noemen, te 'onthuwelijken' of te 'ontsamenwonen'. Zo kunnen zij de tijd nemen om de vorige relatie goed af te sluiten, bepaalde lessen hieruit te trekken, de kinderen rust te gunnen en uiteindelijk opnieuw te beginnen. Haarlemmermeerse professionals zien in de praktijk echter dat veel opnieuw samengestelde gezinnen weer uit elkaar vallen. Een Haarlemmermeers meisje in gesprek met de jeugdhulpverlener:

"Mijn ouders zijn inmiddels twee keer gescheiden. En ik heb dus van vier opa's en oma's afscheid moeten nemen."

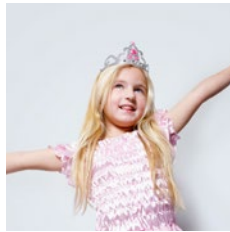
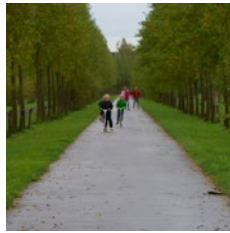
Na een scheiding komen ouders toch vaak alleen voor de opvoeding van hun kinderen te staan. Zowel vaders als moeders die kinderen alleen opvoeden, klagen over de toegenomen drukte in hun leven. Zij moeten de kinderen opvoeden, het huishouden draaiende houden en zorgen voor voldoende inkomen. Een scheiding dwingt ouders vaak om (meer) te gaan werken; echter net in een periode dat zij en hun kinderen zich proberen aan te passen aan de veranderingen in de thuissituatie. Door de drukte kan de ouderlijke betrokkenheid afnemen, waardoor kinderen in 'scheidingstijd' minder steun en begeleiding ondervinden dan nodig, en minder worden gestimuleerd om zich sociaal en intellectueel te ontwikkelen (Spruijt, 2007). Met allerlei gevolgen voor de toch al spannende en onrustige puberteit die voor de deur staat.

Ontwikkeling van aantal vechtscheidingen

De Kinderombudsman (2014) stelt zelfs dat *“ernstige ontwikkelingsbedreiging en emotionele verwaarlozing van kinderen, die het gevolg zijn van de vechtscheiding van hun ouders, als vorm van kindermishandeling moet worden gezien”*. Hiermee schaarst het instituut zich achter de algemene opinie van deskundigen die in hun onderzoek zijn gesproken. Jongeren die een conflictueuze scheiding meemaken, hebben een hogere kans op delinquentie, agressief gedrag en roken en meer kans op problemen zoals een laag zelfbeeld, depressieve gevoelens, problemen in vriendschapsrelaties, een zwakkere band met ouders en meer problemen op school (Spruijt, 2007; Amato, 2010, in: Kinderombudsman, 2014) .

De laatste jaren verlopen helaas steeds meer scheidingen met veel strijd en conflicten (Lawick, 2012). Geschat wordt dat in Nederland jaarlijks 3.500 kinderen knel komen te zitten in een ‘vechtscheiding’ en dat in 2014 ongeveer 16.000 kinderen ernstig last hebben van de vechtscheiding van hun ouders (Kinderombudsman, 2014). Deze groep is de laatste jaren gegroeid. Lokale cijfers zijn niet bekend. Tot aan 1998 werd bij een scheiding het gezag over de kinderen toevertrouwd aan één van de ouders, meestal de moeder. Door verzet van vaders tegen hun achtergestelde positie, werd toen besloten om beide ouders gelijke zeggenschap te geven in de opvoeding. Hiermee ontstond echter ook meer ruimte voor strijd en discussie over de verdeling van zorg en verantwoordelijkheid. Vanwege aanhoudende conflicten besluit de rechter in Nederland jaarlijks ongeveer 5.000 keer om alsnog het gezag toe te wijzen aan één van de ouders (Lawick, 2012; Kinderombudsman, 2014).

In de hoop om vechtscheidingen te voorkomen werd in 2009 besloten dat ouders pas mogen scheiden na het vaststellen van een ouderschapsplan. In dit plan worden afspraken opgenomen over de verdeling van zorg en verantwoordelijkheid. Het doel was om ouders al vroeg na te laten denken over de invulling van het ouderschap na de scheiding en hierover goede afspraken te laten maken (Lawick, 2012; Kinderombudsman, 2014). Een eerste verkenning naar de effecten van het ouderschapsplan toont geen aanwijzingen dat het opstellen van een plan leidde tot minder ouderlijke conflicten en minder problemen bij kinderen. Het aantal vechtscheidingen lijkt door de wetswijziging juist te zijn toegenomen (15%) (Van der Valk & Spruijt, 2013). Mogelijk omdat het gevecht zich heeft verplaatst naar het opstellen van het ouderschapsplan, waardoor de strijd nog dichterbij de kinderen is komen te zitten.

Conclusies

- Een goede beheersing van taal op jonge leeftijd versnelt de ontwikkeling van het denkvermogen, vergroot de kans op schoolsucces en versterkt de sociale vaardigheden in het contact met leeftijdsgenoten. Tot aan het zevende jaar zijn de hersenen van kinderen zo flexibel en sensitief dat het zich eigen maken van taal voor velen een vanzelfsprekendheid is. Na deze periode verdwijnt de 'gave' en wordt het voor kinderen moeilijk om een taal nog volledig onder de knie te krijgen.
- Om taal- en dus ook, ontwikkelingsachterstanden in het basisonderwijs te voorkomen, is het erg belangrijk dat kinderen al in hun voorschoolse periode door ouders worden gestimuleerd. In 'taalarme' gezinnen hebben kinderen gemiddeld een taalachterstand van twee jaar voordat zij naar de basisschool gaan. Zonder goede begeleiding is de kans groot dat het verschil met leeftijdsgenoten verder groeit. Naar schatting heeft 5% van de jongeren in Haarlemmermeer – ongeveer 700 16- t/m 24-jarigen – een dusdanige achterstand opgelopen dat zij de Nederlandse taal onder groep 5-niveau beheersen.
- Haarlemmermeerse basisschoolleerlingen krijgen in groep acht een hoger schooladvies dan Nederlandse leeftijdsgenoten: 55% krijgt een havo/vwo-advies.
- Vanaf het achtste jaar neemt de druk tot het vormen van een positieve (sociale) identiteit grote vormen aan. Vanuit de diepe behoefte van kinderen om bij een groep te horen, steekt vanaf groep 4/5 het pesten de kop op: 10% van de kinderen in de basisschoolleeftijd wordt gepest. Omgerekend gaat het om ongeveer 1.500 kinderen die slachtoffer zijn van het pestgedrag van leeftijdsgenoten.
- Het pestgedrag bereikt tussen 10 en 14 jaar een hoogtepunt: niet toevallig dé periode waarin kinderen op zoek zijn naar hun sociale identiteit. Pesten is het gevolg van groepsgedrag: het uitsluiten van individuen met als doel de eigen positie in de groep te verstevigen. De groepsnormen worden zo geformuleerd dat 'gepesten' nooit aan de eisen van de groep kunnen voldoen.
- Het pesten vindt plaats op plekken die aan het zicht van volwassenen zijn onttrokken. Uit schaamte, of uit angst door volwassenen afgewimpeld te worden, houden gepesten vaak hun mond. Zij houden de onzichtbaarheid in stand. Dit verklaart de discrepantie tussen de waarneming van leraren en de ervaring en beleving van kinderen zelf.
- Haarlemmermeerse professionals in onderwijs en hulpverlening nemen onder hedendaagse ouders een (over)beschermende manier van opvoeden waar. Een negatief gevolg hiervan kan zijn dat kinderen minder incasseringsvermogen ontwikkelen.
- Ook wijzen Haarlemmermeerse deskundigen op de neiging van ouders zich te verschuilen achter medische etiketten als hun kinderen niet aan het ideaalbeeld voldoen. Dit kan mede een verklaring zijn voor de sterke stijging van het aantal gediagnosticeerde kinderen, ook in Haarlemmermeer.
- De laatste jaren verlopen steeds meer scheidingen met veel strijd en conflicten. Volgens deskundigen concentreert de problematiek zich in Haarlemmermeer in de Vinex-wijken, met name in Nieuw-Vennep. En juist voor kinderen, die worden blootgesteld aan langdurige openlijke conflicten tussen ouders, zijn de gevolgen groot. De psychische gevolgen kunnen zodanig zijn, dat er verwarring kan ontstaan met diagnoses als ADHD, ODD of vormen van autisme.
- Als kinderen in de basisschoolleeftijd een scheiding meemaken, krijgen zij vaak – met name in de eerste twee jaar – te kampen met concentratieproblemen en kunnen hun schoolresultaten tot de helft afnemen. Kinderen tussen 9 en 12 jaar zijn in een scheidings-situatie gevoelig voor het ontwikkelen van loyaliteitsproblemen.
- In Haarlemmermeer gaat tweederde van de kinderen na de scheiding bij de moeder wonen, terwijl juist de koopkracht van vrouwen dan sterk afneemt. Juist kinderen tussen 9 en 12 jaar zijn heel gevoelig voor de sociale status van hun ouders. Financieel verval van het gezin geeft hen een lagere status op school: net in een ontwikkelingsfase waarin zij op weg zijn naar hun sociale identiteit en bij de groep willen horen.

even mijn vrienden appen

ik ga op mijn skateboard naar school

relaxen met mijn favoriete muziek

Zullen we vanavond naar die nieuwe spannende film gaan?

HOOFDSTUK 3

HET IS NIET MAKKELIJK OM VOLWASSEN TE WORDEN!

Het meisje begint op een vrouw te lijken, de jongen wordt man. Het lichaam begint er anders uit te zien en zo ook de relaties met anderen. Zullen nieuwe vrienden je op de nieuwe middelbare school accepteren? De eerste verliefdheid komt op en leidt misschien al tot die eerste erotisch geladen kus. Je krijgt de eerste scooter of bromfiets en je begint ook al stoer te doen en te experimenteren met een eerste sigaret, alcohol of softdrugs. Voor de meeste jongeren is de periode tussen het 12^e en 18^e levensjaar een hele spannende fase waarin ze tal van nieuwe dingen ontdekken en voor het eerst ervaren. Toch is de puberteit, de eerste jaren van de adolescentie, ook een moeilijke periode: je bent vaak prikkelbaar en moe, je voelt je vreemd in dat te snel veranderende lijf, je krijgt meer conflicten met je ouders of met docenten op school. Je voelt je eenzaam en trekt je terug of loopt zo met anderen mee dat je jezelf op een gegeven moment nauwelijks meer herkent. In de puberteit en vroege adolescentie bevinden jongeren zich in een soort grijze zone; in een gebied tussen kind en volwassene in. Zij weten zichzelf soms geen houding te geven. En ook hun ouders, docenten en andere volwassenen raken het spoor soms bijster. Hoe in te spelen op gedrag dat continu wisselt? Zij beschrijven hun puberende kinderen of leerlingen daarom soms als 'lastig', 'echte dwarsliggers', 'onvoorspelbare' en 'onverantwoordelijke niet-meer-kinderen' die 'schijnvolwassen gedrag' vertonen. Pubers op hun beurt, ervaren de aansporingen van ouders en samenleving vaak als tegenstrijdig. Zij dienen zich als volwassenen te gedragen, maar mogen bepaalde 'volwassen dingen' absoluut nog niet doen. De drang om grenzen te overschrijden en nieuwe dingen uit te proberen is dan ook kenmerkend voor hun gedrag in deze woelige jaren.

Ontwikkelingspsychologen hebben een positiever beeld van deze dynamische periode; zij noemen de adolescentie de meest flexibele en creatieve fase in een mensenleven; het leervermogen is dan optimaal. En juist deze dynamiek en flexibiliteit van lichaam en geest maken puberteit en adolescentie tot spannende, maar ook kwetsbare periodes in het leven van jongeren.

1 De tweede groeispurt in het leven

De puberteit dient zich aan in de vroege tienerjaren. Bij meisjes vaak net vóór of op het moment van de overstap van basis- naar middelbare school; voor jongens een jaar of twee later. De groeispurt die tieners in hun puberteit doormaken is fors en slechts vergelijkbaar met die andere spurt van de eerste maanden na de geboorte. De hormonen waarmee de seksuele rijping gepaard gaat, doen door een andere verdeling en verhouding van spieren en lichaamsvet, het lichaam bovendien ook sterk van vorm veranderen. Jongeren kunnen zich aan het begin van de puberteit veel zorgen maken over de eerste signalen van deze lichamelijke veranderingen, zoals de eerste menstruatie of ejaculatie, de toenemende omvang van lichaamsdelen of juist het uitblijven ervan. Gevoelens van schaamte spelen een belangrijke rol in deze fase; een tot achter de oren blozende puber is dan ook geen uitzonderlijk beeld. Het moment waarop de puberteit intreedt, wordt voornamelijk genetisch bepaald. En is dus voorspelbaar aan de hand van de leeftijd waarop de moeder of vader van het kind seksueel rijp werd. Toch spelen ook hier omgevingsfactoren een grote rol. Een vertraagde puberteit komt voor bij ondervoeding of misbruik; een vervroegde puberteit bij voldoende en gezonde voeding. In welvarende landen wordt de laatste jaren een vroege puberteit steeds meer geassocieerd met overvoeding en obesitas. Een té vroege of juist té late seksuele rijping kan langdurige consequenties hebben voor opgroeiende tieners. Meisjes die (te) vroeg menstrueren krijgen vaker last van depressieve klachten, eetstoornissen, angst, een slecht zelfbeeld, meer kans op gebruik van verdovende middelen en hebben ook meer kans op slechtere schoolresultaten. Bij jongens leidt een vroege seksuele rijping tot een positief zelfbeeld. Zij zijn juist trots op hun veranderende lichaam. Toch lopen ook zij meer risico op gebruik van verdovende middelen en op slechtere schoolresultaten (Lightfoot et al., 2013). Een nog

onvolgroeide geest en een al volwassen lichaam maken het leven van deze fysiek vroegrijpe jongeren immers extra ingewikkeld!

Diezelfde rijpende geslachtshormonen veroorzaken namelijk allerlei emotionele schommelingen als gevolg van veranderingen binnen het limbische systeem (een deel van het brein). De puberteit is daardoor een periode van grote fysieke veranderingen én van sociaal-emotionele tegenstrijdigheden: van hoge pieken en diepe dalen, van onbegrensd zelfvertrouwen en diepe onzekerheid, van verbazingwekkende gulheid en ook intrinsiek egoïsme.

Gezondheid en experimenteerdrang in de puberteit

De puberteit is de meest gezonde fase van het leven. Jongeren zien zichzelf als gezond, fit, sterk en energiek en zijn dat vaak ook. Van de Haarlemmermeerse jongeren tussen 12 en 18 jaar beschouwt 91% zichzelf als (heel) gezond. Dat is een hoger aandeel dan in 2009 (85%). Toch maken veel ouders, verzorgers, deskundigen en beleidsmakers zich zorgen over de gezondheid van jongeren. En dat is niet zonder grond. Want in deze tweede groeispurt in het leven zijn voldoende en gezonde voeding noodzakelijk. Een gezonde voeding in de puberteit verlaagt bovendien de kans op kanker, hartkwalen en diabetes op hogere leeftijd. Het paradoxale is dat men juist in deze jonge levensfase er nauwelijks oog voor heeft: er doen zich immers nauwelijks gezondheidsproblemen voor.

Voeding

Een puber dient tweemaal zoveel te eten als een kind. En juist in deze periode eten veel jongeren minder, slecht of juist ongezond veel. Zij nemen te veel suikers en vetten in en weinig vitaminen en mineralen. Lang niet alle Haarlemmermeerse kinderen en jongeren krijgen – uitgaande van de landelijke norm – voldoende groente of fruit binnen: ongeveer 40% van de Haarlemmermeerse 8- t/m 17-jarigen eet elke dag groente. Dit blijft in de gehele jeugdfase redelijk stabiel (zie figuur 7). Slechts enkelingen (2%) hebben groenten volledig uit hun voedselpatroon verbannen. Het eten van fruit neemt wel af naarmate kinderen ouder worden. Op 8-jarige leeftijd eet de helft van de Haarlemmermeerse kinderen elke dag fruit; op 17-jarige leeftijd is dat slechts een derde. Vanaf 15-jarige leeftijd eet één op de vijf tieners helemaal geen fruit meer. De fruit-

consumptie onder de Haarlemmermeerse jeugd is de afgelopen vijf jaar wel toegenomen.

Uit de meest recente groeistudie, waarin cijfers over lengte en gewicht van 15.909 Haarlemmermeerse kinderen zijn verzameld, blijkt dat overgewicht steeds vaker al op jonge leeftijd voor komt (GGD Kennemerland, 2015).

Onder Haarlemmermeerse kinderen en jongeren neemt het overwicht de laatste jaren juist af. In 2010 had 16% van de Haarlemmermeerse jeugd (4 t/m 18 jaar) overgewicht; in 2013 was dit gedaald naar 13%¹. Een goed ontbijt voorkomt overgewicht (NCJ, 2015). Na een ontbijt is de verleiding namelijk minder groot om in de loop van de dag te snacken of te snoepen. Een gezond voedingspatroon leidt ook tot betere schoolprestaties. Ontbijtende jongeren zijn minder moe en kunnen zich beter concentreren (Lightfoot et al., 2013). In Haarlemmeer ontbijt 96% van alle kinderen tot 12 jaar elke dag. Met de overgang naar het voortgezet onderwijs gaan jongeren echter steeds minder ontbijten. Op 17-jarige leeftijd nuttigt 'slechts' 74% nog dagelijks een ochtendmaal; 5% ontbijt nooit (meer).

Een groentearm dieet, geen ontbijt, meer snacks en niet samen met het gezin eten, doen zich vaker voor in arme gezinnen. Armoede blijkt ook bij jongeren tussen 12 en 18 jaar de beste voorspeller van een ongezond eetpatroon. Kinderen en jongeren uit armere gezinnen hebben vaker overgewicht dan kinderen uit meer welvarende huishoudens. Beperkte financiële middelen maken het niet altijd mogelijk om voldoende variatie in het voedingspatroon aan te brengen. Gezond en gevarieerd eten kost meer geld (RIVM, 2013). Vaak komt overgewicht voort uit een gebrek aan kennis. Om een bewuste keuze te kunnen maken moet je eerst weten wat een gezonde variatie is en hoe je je voedsel gezond kunt bereiden. Mensen met een hoger opleidingsniveau zijn vaak beter in staat om een gezonde keuze te maken (RIVM, 2013). Dit verklaart waarom ook in onze gemeente kinderen uit hoger opgeleide (en financieel krachtigere gezinnen) meer fruit en groente eten.

Eetstoornissen

Meisjes lijden meer aan de sterke lichamelijke verandering in de puberteit dan jongens. Zij associëren het veelal met dik worden. De media en het stereotiepe vrouwelijk ideaal versterken deze negatieve gevoelens over het eigen lichaam. Diëten en het niet meer willen innemen van bepaalde voedingsstoffen uit angst om aan te komen, of het slikken van pillen en drugs, verhogen de kans op eetstoornissen, zoals boulimia of anorexia nervosa. Naar schatting lijden in Nederland jaarlijks 22.300 jonge vrouwen (15 t/m 28 jaar) aan boulimia (1.500 per 100.000). Om een idee te geven, de gemiddelde huisarts heeft drie cliënten met boulimia in zijn praktijk. Anorexia komt minder voor; 5.500 jonge vrouwen lijden hier jaarlijks aan (MAE, 2015). In de leeftijdscategorie van 15 tot en met 19 jaar worden de meeste nieuwe gevallen van anorexia nervosa gemeld. Een vijfde van de met een eetstoornis gediagnosticeerde jongeren ondervindt jaren later nog de nadelige effecten ervan. Anorexiapatiënten lijden vaker aan depressie en angst (Lightfoot et al., 2013). Eetstoornissen kunnen ook het gevolg zijn van andere angsten, bijvoorbeeld de angst voor het niet slagen op school of van het gevolg van scheiding van ouders of andere ingrijpende gebeurtenissen.

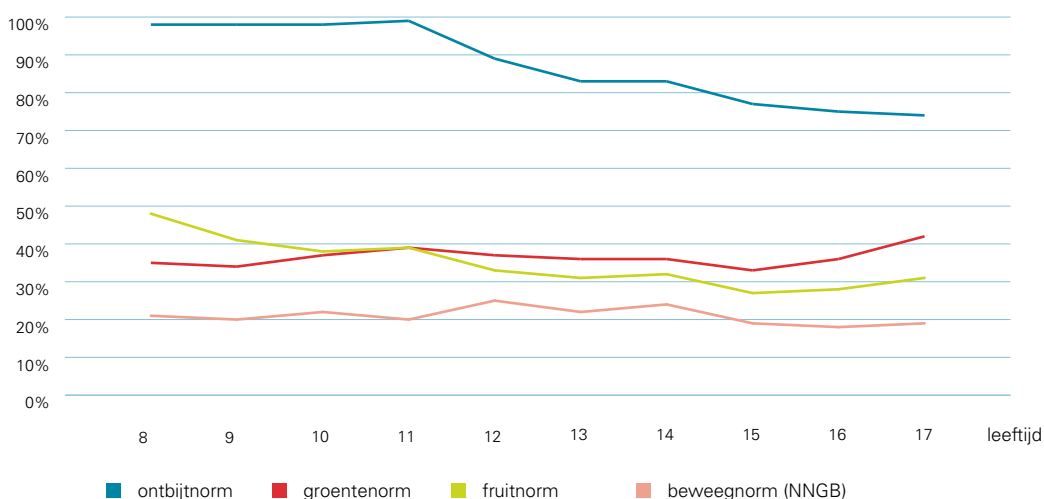
Een 20-jarig meisje dat voortijdig de school verliet, dochter van gescheiden ouders over het ontstaan van haar eetproblemen:

Ik ging toneelspelen, omdat ik mijzelf totaal kwijt was, ook lichamelijk. Ik ging veel meer eten, had vaak hoofdpijn en stress.

Bewegen

Ook in de jonge puberjaren bestaat een gezonde leefstijl uit veel bewegen. Maar dat is iets waar de puber niet bepaald om bekend staat. Hoewel jongeren in deze fase ook veel aan sport doen, kent iedereen wel het beeld van de puber die niet van de bank te branden is en dagenlang achter tv, computer of iPad kan zitten. In Haar-

¹ De schatting van het percentage jongeren met overgewicht is veel lager wanneer de BMI wordt berekend op basis van zelfrapportage in vergelijking met de BMI-berekening op basis van gemeten lengte en gewicht. Dit komt omdat jongeren hun gewicht onderschatten en hun lengte juist overschatten.

Figuur 7 Aandeel Haarlemmermeerse jeugd dat voldoet aan voeding- en beweegnorm

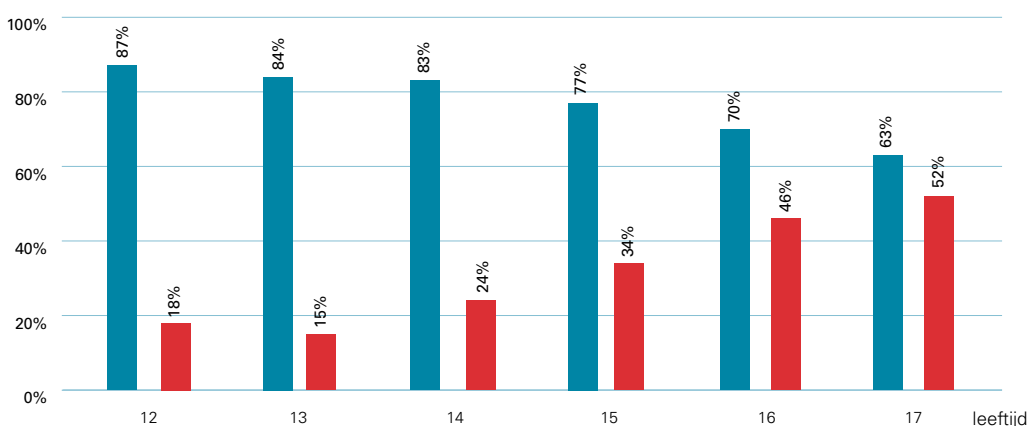
Bron: Jeugdenquête 2015, Team Onderzoek

Haarlemmermeer voldoet 22% van de 8- t/m 17-jarigen aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB) (zie figuur 7): dit ligt iets hoger dan in Nederland. Jeugdigen voldoen aan de NNGB, als ze aangeven dat ze zowel in de zomer als in de winter dagelijks ten minste 60 minuten per dag matig inspannend actief zijn (bijvoorbeeld fietsen) (TNO, 2011). Van de Haarlemmermeerse jeugd (8- t/m 17-jarigen) beweegt 5% slechts één dag in de week.

Uit Engels onderzoek blijkt dat veel zitten tijdens de puberjaren de kans op emotioneel welbevinden verlaagt. Jongeren die veel bewegen en aan sport doen, gebruiken minder vaak drugs, lijden minder vaak aan depressies,

hebben betere relaties met hun ouders en behalen betere studieresultaten (Lightfoot et al., 2013).

De meeste Haarlemmermeerse kinderen en jongeren doen *wekelijks* aan sport (80%). Naarmate de leeftijd vordert, treedt er een sterke verschuiving op van het lidmaatschap van sportverenigingen naar fitnesscentra. Is 90% van de 12-jarigen lid van een sportvereniging; met 17 jaar loopt dit terug tot 65%. Het aandeel dat verbonden is aan een sport-school neemt juist toe van 18% naar 52% (zie figuur 8). Tussen jongens en meisjes zijn nauwelijks verschillen. Een reden voor de verschuiving van sportvereniging naar sport-school kan de populariteit zijn van het:

Figuur 8 Lidmaatschap van sportvereniging en fitnesscentra onder Haarlemmermeerse jongeren naar leeftijd

Bron: Jeugdenquête 2015, Team Onderzoek

■ lid sportvereniging
■ lid fitnesscentrum

‘zelf je vrije tijd willen indelen’. Hiermee neemt de behoefte aan flexibiliteit ook in het sporten verder toe. Fitness wordt dan een aantrekkelijk alternatief voor het stramien van de sportvereniging. De laatste decennia nam het idee dat je zelf verantwoordelijk bent voor je uiterlijk een vlucht. Jongeren, die met een veranderend lichaam te maken hebben, zijn extra gevoelig voor: mooi, strak en sterk. Sommigen gaan fanatiek dit geconstrueerde ideaalbeeld nastreven. Mogelijk is dit een tweede verklaring voor de huidige populariteit van fitness onder de jeugd.

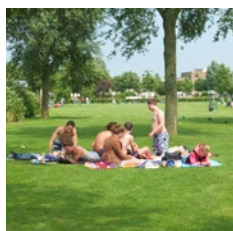
Was sporten ooit een tijdverdrijf voor de elite, tegenwoordig sport men in alle lagen van de samenleving. Toch sporten Haarlemmermeerse kinderen van hogeropgeleide ouders en kinderen uit meer welvarende gezinnen meer dan kinderen uit gezinnen met een minder florissante financiële positie. Sporten brengt lidmaatschaps- en materiaalkosten met zich mee en dat is voor kinderen uit arme gezinnen vaak niet op te brengen. Kinderen die opgroeien in een bijstandsgezin sporten dan ook minder, terwijl hun interesse om te sporten even groot is als bij kinderen uit meer welvarende gezinnen (Jehoel, 2009). Uit SCP-onderzoek (2010) blijkt echter dat het sportgedrag van kinderen vooral wordt beïnvloed door het sportgedrag van hun ouders. Als de moeder frequent sport, is de kans bijna twee keer zo groot dat haar kind dat ook doet. Het sportgedrag van de ouders blijkt een grotere invloed te hebben dan hun opleiding en inkomen. Op sportgebied heeft de voorbeeldfunctie van de ouders het grootste impact op het gedrag van hun kind.

Slapen

Slaapproblemen doen zich in de puberteit veelvuldig voor. Geslachtshormonen kunnen het slaap-waakritme verstoren of mindere diepe slaapvormen veroorzaken. Ook een aantal kenmerken uit de puberleefwereld dragen bij aan slaapgebrek: minder oudercontrole, meer en langer huiswerk maken, feesten en uitgaan, of het 24/7 gebruik van ‘social media’. Van alle Haarlemmermeerse jongeren tussen 12 en 18 jaar is 40% het liefst actief op Facebook, Instagram en Whatsapp. Vooral onder meisjes zijn ‘social media’ een favoriete bezigheid; 50% tegenover 28% van de jongens.

Driekwart van de jongeren besteedt er gemiddeld meer dan één uur per dag aan, en een kwart zelfs meer dan drie uur. Eén op de vijf jongeren beschouwt zichzelf verslaafd aan ‘social media’ (CBS, 2015). Zij lopen extra kans op slaaptekort en vermoeidheidsklachten. Slaapproblemen kunnen een eerste signaal zijn voor depressieve klachten. Slaapgebrek stimuleert tabak- en drugsgebruik, om in de vroege ochtend op school toch nog alert te kunnen blijven. Een geïnterviewde docent van een Haarlemmermeerse middelbare school:

Wij hebben wel eens van die leerlingen gehad, die sliepen helemaal niet meer, die zaten de hele nacht te gamen. Als ze dan nog wel kwamen, lagen ze de hele tijd in de klas te maffen.

Het is opvallend dat de lessen op middelbare scholen eerder beginnen dan op basisscholen, want het slaap-waakritme van pubers en kinderen verloopt juist omgekeerd.

Experimenteren in volwassen worden

Veel van het rook- en drinkgedrag, en cannabisgebruik dient in het licht te worden geplaatst van experimenteren met 'volwassen doen'.

Een 17-jarige zoon van gescheiden ouders signaleert:

Ergens droog kunnen zitten met goede vrienden en een beetje goede muziek kunnen maken, misschien een biertje drinken. Het is misschien niet nodig, maar wel leuk. En iedereen doet dat nu eenmaal. Het is wel nodig om een beetje een leuke avond te hebben. En dus wordt het nu overal gedaan. Terwijl niet alle plekken geschikt zijn. Je moet gewoon erkennen dat de jeugd dat soort dingen nou eenmaal doet. Al wil je liever dat ze het niet zouden doen. Het wordt gedaan en het zal altijd gedaan worden. Als je dat in je achterhoofd houdt, kan je beter een oplossing bedenken.

Is men eenmaal volwassen dan stopt menig ex-jongere met roken of drinken. Sommigen houden aan deze fase fysieke schade over die zich pas op latere leeftijd zal manifesteren. Bij anderen slijten de gewoontes zo in, dat ze ook na het bereiken van de volwassenheid rokers of drinkers blijven.

Een medewerker van de Brijder Stichting:

Er is wel iets gaande op het gebied van alcoholgebruik onder jongeren. Sinds een jaar of vier stijgt de leeftijd waarop jongeren beginnen met alcohol. Dat is goed nieuws! Dit is ook de reden waarom wij als Brijder wegtrekken uit het basisonderwijs. Daar heerst onder leerlingen al een zeer negatieve houding ten opzichte van alcohol en roken. Daar hoeft je niet meer zoveel aan te doen. Dit negatieve gevoel zet door tot het tweede jaar van de middelbare school. Dit leidt er wel toe dat jongeren op hun 16^e goed, veel en vaak gaan drinken.

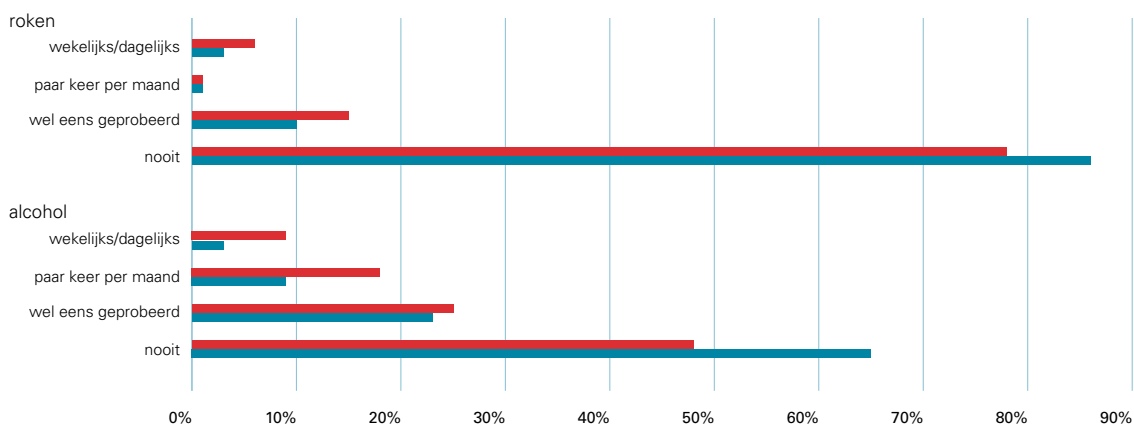
Op 17-jarige leeftijd heeft 80% van de Haarlemmermeerse jongeren wel eens alcohol gedronken. Toch is in Haarlemmermeer, net als in Nederland, het alcoholgebruik teruggelopen. In 2009 dronk nog 10% van de Haarlemmermeerse 12- t/m 17-jarigen *wekelijks* alcohol; in 2015 is dat gedaald naar 3%. Het percentage 'onthouders' in deze groep steeg van 48% naar 65% (zie figuur 9). Onder 17-jarigen is de daling van alcoholgebruik het sterkst: dronk in 2009 nog 36% van de 17-jarigen wekelijks alcohol, in 2015 is dat nog 14% (zie figuur 10).

Haarlemmermeerse pubers zijn ook minder gaan roken. In 2009 had 27% van de 15-jarigen een keer gerookt, nu is dit 19%. Minder jongeren beginnen aan hun eerste sigaret en ook het aantal 'rokers' is lager (zie figuur 10).

Waarschijnlijk heeft de stijging van de verkoopleeftijd van alcohol en sigaretten positief bijgedragen aan deze daling. Ook kan de betere voorlichting over de gevaren van deze middelen effect hebben gehad. Wellicht zijn ouders strenger op het genotmiddelengebruik toe gaan zien (Trimbos, 2013). Het aantal Haarlemmermeerse jongeren dat softdrugs gebruikt, is onveranderd laag gebleven. In 2015 heeft 8% van de 12- t/m 17-jarigen (wel eens) softdrugs gebruikt (9% in 2009). De leeftijd waarop tieners, als ze het al proberen, voor het eerst softdrugs gaan gebruiken, ligt rond de 16 of 17 jaar.

De mate van genotmiddelengebruik varieert. Haarlemmermeerse leerlingen op het vmbo roken relatief meer dan op de havo en het vwo. Scholieren op de havo gebruiken vaker alcohol. Ook roken jongeren uit sociaal-economisch kwetsbare, en uit gebroken gezinnen vaker. De relatie tussen de sociaal-economische gezins-situatie en genotmiddelengebruik komt ook op woonplaatsniveau tot uiting: in Zwanenburg is het sigaretten- en alcoholgebruik het hoogst, in het meer welvarende Badhoevedorp het laagst. Badhoevedorpse jongeren zijn wel de grootste wietgebruikers van de gemeente. De laatste tijd steekt een nieuwe vorm van verslaving op. Vooral jongens kunnen het gamen soms niet meer laten. Het is vooral in deze levensfase erg aantrekkelijk om in de veilige virtuele ruimte te spelen dat je iemand anders bent: een boef of juist een held. Een geïnterviewde hulpverlener vertelt bezorgd over de effecten van deze verslaving.

Figuur 9 Roken en alcoholgebruik onder 12- t/m 17-jarigen (2009-2015)

■ 2009
■ 2015

Bron: Jeugdenquête 2009-2015, Team Onderzoek

58

Door veel te gamen krijgen jongeren met weinig zelfvertrouwen het idee dat ze wél belangrijk zijn, dat ze winnen. In de game bouwen ze op deze manier een virtuele identiteit op. Omdat zij hun eigen leven in de werkelijkheid steeds meer verwaarlozen, wordt het verschil tussen echt en virtueel zo groot dat het bijna niet meer te overbruggen is.

Jongeren raken hierdoor steeds verder geïsoleerd van hun leeftijdsgenoten en ook de mogelijkheden voor de hulpverlener worden steeds beperkter.

De grootste uitdaging voor de hulpverlening is om contact te houden met het kind. Kinderen en jongeren begeven zich steeds meer in een virtuele wereld. Jongeren spreken na school niet meer buiten af, maar zien elkaar in een virtuele wereld als Minecraft. Een gesprek over tafel zit er niet meer in. De hulpverlening moet meebewegen om het contact niet te verliezen. Maar zodra volwassenen dezelfde 'social media' gaan bezoeken, verhuizen jongeren naar andere kanalen.

Veel gezondheidsproblemen op latere leeftijd blijken het resultaat van gedragingen en invloeden die eerder plaatsvonden of die gedurende het leven zijn opgebouwd. Voor de meeste factoren rond leefstijl geldt: hoe eerder ze zich ten goede ontwikkelen, hoe meer effect

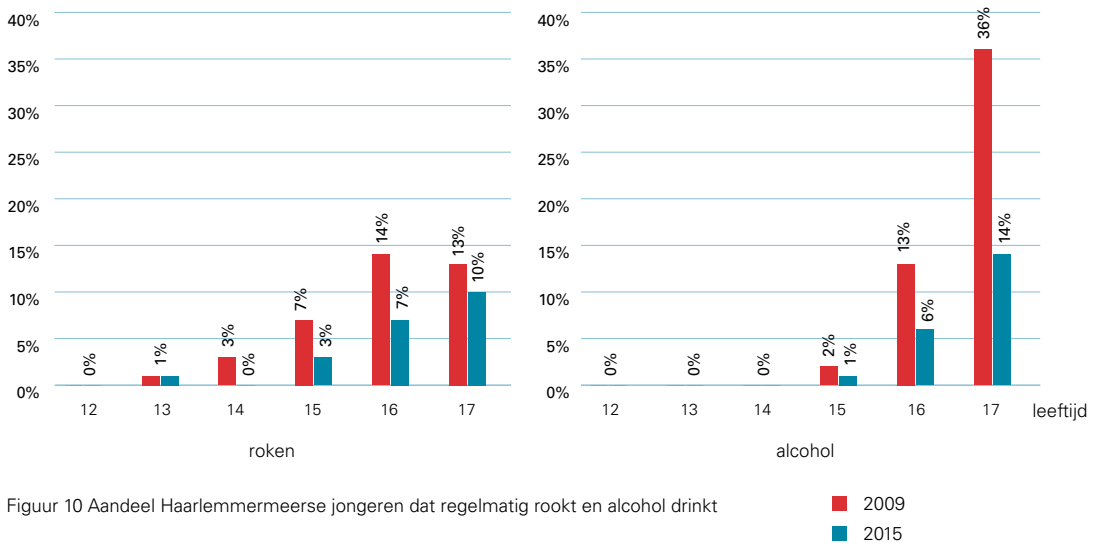
op de latere gezondheid (RIVM, 2008). De jeugd is de gezondste fase in het leven, maar ook één waarin de basis wordt gelegd voor toekomstige gezondheid of ziekte.

Een 19-jarige jonge vrouw met een angststoornis als gevolg van een 'verkeerd gevallen xtc-pil' vertelt over de gevolgen in haar huidige leven.

Het komt voornamelijk door het xtc-pilletje, maar het zit ook wel een beetje in de familie. Ik was eerst juist een feestbeest. Ik ging elk weekend en soms ook doordeweeks uit. Ik ging overal naar toe en durfde alles. We gingen er met de trein heen of ik ging alleen. Dat maakte me helemaal niet uit. Nu durf ik niet eens mijn huis meer uit.

Naar de middelbare school

De lichamelijke groei in de puberteit gaat gepaard met veranderingen in het brein die het leervermogen vergroten. Pubers worden steeds vaardiger in systematisch en logisch denken, plannen en beslissen. De school is voor hen dé plaats waar cruciale cognitieve vaardigheden worden opgedaan, uitgebreid en getoetst. Na elke zomervakantie is het voor ongeveer 2.000 leerlingen van Haarlemmermeerse basisscholen dan eindelijk zover: zij stappen over van primair naar voortgezet onderwijs. Voor kinderen en ouders een bijzonder belangrijk moment. De vertrouwde basisschool wordt achtergelaten om te starten op een nieuwe school, met nieuwe

Bron: Jeugdenquête 2009-2015, Team Onderzoek

klasgenoten, nieuwe leraren en nieuwe vakken (zie voor een uitgebreide beschrijving bijlage p. 108-116). De veranderingen beginnen al met de weg naar school.

Was de basisschool meestal op loopafstand, nu moet er vaak een flink stuk worden gefietst of gaan de kersverse ‘bruggers’ met volgeladen rugtassen voor het eerst zelfstandig met de bus naar de nieuwe school.

Haarlemmermeerse middelbare scholieren presteren goed op school: 46% van de derdeklassers zit op het havo of vwo (zie bijlage p. 115). Slechts enkele Haarlemmermeerse jongeren (0,6%) breken hun opleiding op de middelbare school voortijdig af. Het uitvalpercentage ligt gelijk aan landelijk (Ministerie van OCW, 2015).

Op het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) ligt het risico van voortijdig schoolverlaten hoger². De uitval hangt sterk samen met het niveau van de opleiding: van de Haarlemmermeerse tieners die een assistentenopleiding volgde (mbo-niveau 1), vertrok 32% in 2013/2014 als voortijdig schoolverlater. Deelnemers die vanuit de assistentenopleidingen uit het mbo vertrekken, zijn per definitie voortijdig schoolverlater: niveau 1 geldt namelijk niet als een startkwalificatie. Omdat de assistentenopleidingen niet zo groot zijn – slechts 82 Haarlemmermeerse deelnemers – is de impact van de assistentenopleidingen op het totaalbeeld beperkt. Op de hogere niveaus is de uitval een stuk geringer, het laagst op niveau 3 en 4, waar

jaarlijks 5% als voortijdig schoolverlater uit de opleiding vertrekt. Ook dit uitvalpercentage ligt gelijk aan landelijk (Ministerie van OCW, 2015).

Minder goed kunnen leren beperkt de keuzes die jongeren in hun studiekeuze kunnen maken. Een 18-jarige vrouw vertelt:

Daarna ging ik naar het mbo; daar had ik wat moeite met keuzes; wat wil je later doen en zo. En ik wilde altijd heel graag bij de politie, maar ik heb een traag niveau en daar moet je eigenlijk heel lang voor leren. En daar had ik niet zo’n zin in, dus toen ben ik maar de ‘zorg’ in gegaan.

Vroeg moeten kiezen voor een bepaalde opleiding kan leiden tot onrijpe, niet weloverwogen keuzes en mogelijk ook tot veel switchen en meer schooluitval.

Een 19-jarige voortijdig schoolverlater die nu een nieuwe opleiding volgt zegt hierover:

School probeert wel te helpen, maar het is volgens mij gewoon te vroeg. Ik vind het beter wat ze bijvoorbeeld in Frankrijk hebben. Daar zit je tot je 18^e gewoon vast aan de middelbare school. Ik denk dat er dan minder mensen gaan switchen op het mbo.

² Voortijdig schoolverlaten is het onderwijs verlaten zonder startkwalificatie: geen diploma op het niveau van havo, vwo of mbo-niveau 2.

Samen een opdracht voor school uitwerken

Een leidinggevende in het mbo valt deze jongere bij:

En wat natuurlijk raar is aan ons systeem, is dat de cognitief minst sterke leerlingen, het vroegst een keuze moeten maken over hun opleiding. Het is allemaal heel kwetsbaar, want waar is die keuze op gebaseerd?

De frustratie die het oplevert om iets te willen dat niet lukt, zelfs niet als je je stinkende best doet, wordt door een 19-jarige als volgt uitgedrukt:

Daar was ik zo verdrietig om, omdat ik zo mijn best had gedaan en aan het einde toch hoorde van: ja ... je hebt het toch niet goed gedaan en ik kan jouw opdrachten niet goedkeuren.

Een 20-jarige formuleert haar frustratie als volgt:

School vond ik moeilijk. Omdat ik dyslectisch ben, waren Nederlands en Engels altijd moeilijk. Ik haalde altijd onvoldoendes, dus dat motiveerde ook niet echt om te gaan leren. Want zelfs wanneer ik hard leerde, haalde ik onvoldoendes.

Voor sommige jongeren volgt 'vroegtijdig schoolverlaten' op regelmatig spijbelgedrag. Alerte leerplichtambtenaren kunnen voorkomen dat spijbelen daadwerkelijk leidt tot het vroegtijdig stoppen met de opleiding.

Een 19-jarige jonge vrouw, dochter van ouders die na een ernstig conflict scheidden, en geen goede relatie met haar moeder heeft, vertelt over de steun van leerplicht:

De gesprekken met leerplicht hebben wel indruk op mij gemaakt. Ik heb best wel eens op mijn donder gekregen van mijn leerplichtambtenaar en ik gaf hem er altijd ongelijk in. Maar uiteindelijk ben ik wel blij dat het zo gelopen is. Het begin was echt een beetje van ... allemaal onzin en waar is dit allemaal voor nodig. Maar uiteindelijk heeft hij mij echt wel geholpen: met het kiezen van een opleiding, en met hoe ik er mijn weg moest vinden, en met veel tips.

2 De anderen als verkenning van het nieuwe 'ik'

Vriendschappen drukken uit wie jongeren willen zijn of worden. De vraag 'wie ben ik?' duurt bij een open en flexibel mens een leven lang, maar als kinderen opgroeien en in de puberteit komen, kan deze vraag heel acuut opspelen. En die vraag klinkt altijd samen met die andere cruciale vraag in het puberleven: wat vinden anderen van mij? De moderne samenleving vereist van elk individu veel verschillende rollen en heldere keuzes. Want die rollen zijn niet altijd even goed met elkaar te rijmen. Maar hoe weet je zeker dat je de goede keuze maakt wanneer je zoveel mogelijkheden hebt? Deze keuzevrijheid kan angst met zich mee brengen, vooral pubers, nog zo naarstig op zoek naar hun eigen ik, kunnen er last van krijgen. Ouders, broertjes en zusjes, maar vooral leeftijdsgenoten spelen een belangrijke rol bij het vinden en ontwikkelen van die eigen 'meervoudige' identiteit.

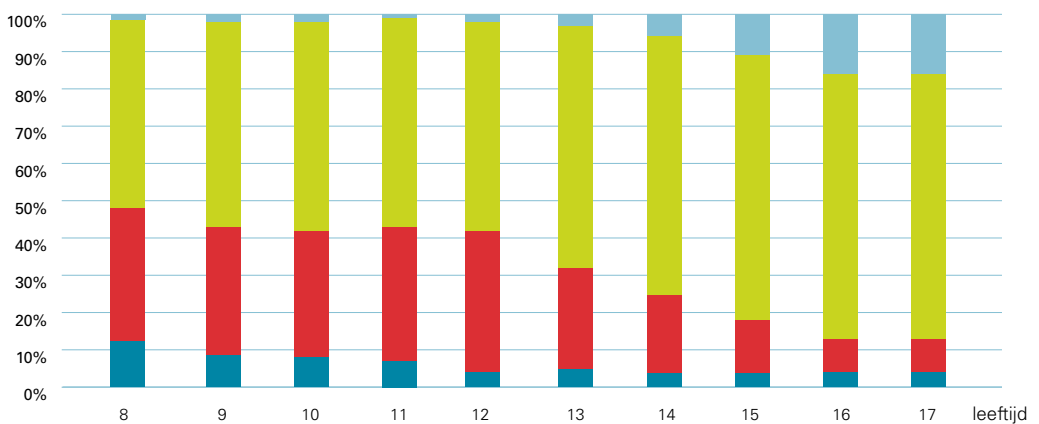
Netwerken met leeftijdsgenoten en eerste hechte vriendschappen

Geaccepteerd worden door leeftijdsgenoten is misschien wel het allerbelangrijkste in het leven van een puber. De tiener heeft de blik van anderen nodig om te experimenteren met zijn eigen identiteit en te ontdekken wie hijzelf is of wil worden. Hoe belangrijk de blik van de ander is in deze verkennende fase drukt een 18-jarige jonge vrouw, die toneel speelt en langdurig is gepest, helder uit:

Het is gewoon echt heerlijk. Echt iemand anders zijn; jezelf even aan de kant zetten en even iets doen dat je normaal niet doet.

In de adolescentie vormen zich hechte vriendengroepen die met elkaar optrekken; doordeweeks op school en in het weekend tijdens het uitgaan. Leeftijdsgenoten zijn niet slechts behulpzaam bij het verkennen van de eigen identiteit; zij stimuleren en prikkelen ook elkaars cognitieve ontwikkeling. Scholieren en studenten die samenwerken en elkaar tegenspreken leren meer en leveren betere prestaties dan zij die alleen werken. Vooral interacties waar onenigheid en alternatieve oplossingen aan bod komen, blijken productief voor de cognitieve ontwikkeling (Lightfoot et al., 2013).

Figuur 11 Frequentie van zwembadbezoek onder Haarlemmermeerse jeugd

Bron: Jeugdenquête 2015, Team Onderzoek

■ iedere week
■ 1 x per maand of vaker
■ 1 x per jaar of vaker
■ nooit

Samen dingen doen

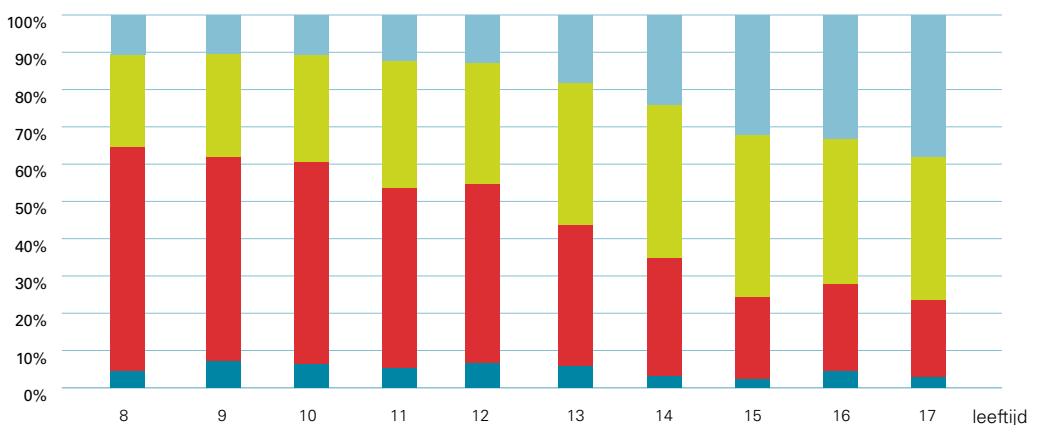
Vrienden en vriendinnen worden in deze leeftijd vooral gekozen op basis van gedeelde interesses, en omdat het leuk is om samen dingen te doen en de tijd door te brengen. Samen activiteiten ondernemen en uitgaan is in deze levensfase dé manier om nieuwe vriendschappen te sluiten.

Met de overgang naar het voortgezet onderwijs verandert daarom ook het vrijetijdsgedrag van pubers. Het 'buitenspelen' van het kind wordt 'chillen met vrienden'. Het mediagebruik neemt in deze fase sterk toe en via sociale media worden online vriendschappen onderhouden. In de puberteit gaan kinderen meer televisie kijken en meer naar muziek luisteren.

Niet alleen het vrijetijdsgedrag verandert in de puberteit, ook de ontmoetingen vinden op

andere plekken plaats. Zwembad, schoolplein en sportclub of muziekvereniging, maken plaats voor hangplek, straat en plein, bioscoop en discotheek. Neemt de helft van Haarlemmermeerse kinderen bijna wekelijks een duik in één van de nabijgelegen baden, aan het einde van de middelbare school is de interesse onder jongeren voor het zwembad sterk afgevlakt (zie figuur 11).

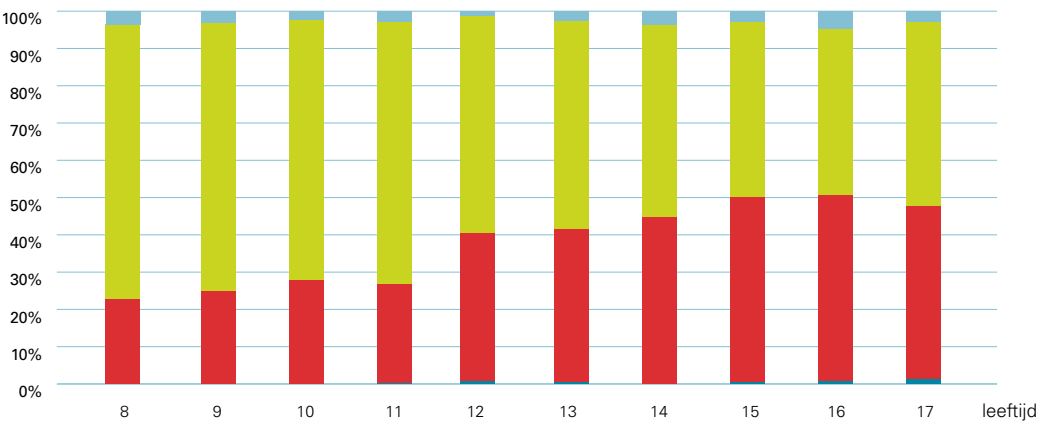
Deze afname naar leeftijd geldt ook voor het bezoek aan de bieb. Onder Haarlemmermeerse kinderen (8-11 jaar) scoort het bezoek aan de bibliotheek hoog: 60% gaat maandelijks minimaal één keer naar 'de leeszaal'. Naarmate jongeren ouder worden, loopt dit bezoek terug (zie figuur 12). Dit is niet anders

Figuur 12 Frequentie van bibliotheekbezoek onder Haarlemmermeerse jeugd

Bron: Jeugdenquête 2015, Team Onderzoek

■ iedere week
■ 1 x per maand of vaker
■ 1 x per jaar of vaker
■ nooit

Figuur 13 Frequentie bioscoopbezoek Haarlemmermeerse jeugd

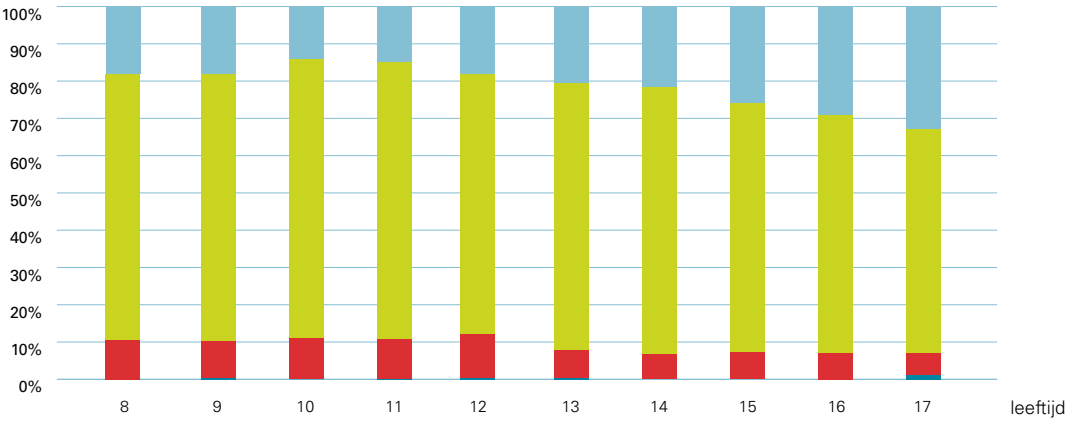
Bron: Jeugdenquête 2015, Team Onderzoek

- iedere week
- 1 x per maand of vaker
- 1 x per jaar of vaker
- nooit

dan in de rest van het land (SIOB, 2004): ook de ledenaantallen dalen naarmate kinderen pubers worden. In de basisschoolleeftijd is bijna iedereen lid van een bibliotheek. Rond het achttiende jaar neemt het deelnemerspercentage sterk af, onder andere omdat tieners op die leeftijd van school gaan en daarmee een belangrijke reden wegvalt om lid te zijn. Wanneer men zelf kinderen krijgt (de leeftijdsgroep 35 tot en met 49 jaar), keert men vaak terug naar de bibliotheek. Deze ontwikkeling suggereert een relatie tussen iemands *levensloop* en diens bibliotheekgebruik. Als kind en tiener heeft men de bibliotheek nodig voor school, als twintiger verlaat men de instelling en als dertiger, wanneer men zelf kinderen krijgt, keert men weer terug.

Vanaf 16-17 jaar komt het uitgaansleven op gang. De helft van de Haarlemmermeerse 15-jarigen is wel eens op stap geweest. Als ze 18 worden gaat het op voor 70% van de jeugd. Velen van hen brengen de nachten door in de eigen gemeente: 80% gaat uit in Haarlemmermeer. Sommige 'durfals' gaan al op jonge leeftijd naar Amsterdam of Haarlem.

Het bezoek aan culturele instellingen is minder in trek bij de Haarlemmermeerse jeugd. Als we echter naar verschillende cultuurvormen kijken, ontstaat een genuanceerder beeld. Bijna de helft van de Haarlemmermeerse jongeren gaat *maandelijks* naar de bioscoop (zie figuur 13). Met de komst van de bioscoop in Hoofddorp is dit aandeel flink gestegen: in 2009 was dit

Figuur 14 Frequentie van museumbezoek onder Haarlemmermeerse jeugd

Bron: Jeugdenquête 2015, Team Onderzoek

- iedere week
- 1 x per maand of vaker
- 1 x per jaar of vaker
- nooit

slechts 19%.

Het bezoek aan musea en theater laat echt een heel ander beeld zien: een kwart van de Haarlemmermeerse 12- t/m 17-jarigen gaat nooit naar een museum en de helft gaat nooit naar het theater (zie figuur 14). Culturele interesse onder jongeren wordt gewekt door 'culturele training' (Voorpostel & Van der Lippe, 2001).

Het voorbeeld dat ouders geven is belangrijk. Dat is voor cultuurparticipatie niet anders dan voor sportdeelname. In Haarlemmermeer zijn kinderen met hoogopgeleide ouders cultureel veel actiever. Deze ouders nemen hun kinderen vaker mee naar culturele instellingen. Ouders kunnen (door hun eigen gedrag) de culturele interesse van kinderen stimuleren (SCP, 2010). Het voorbeeldgedrag van ouders bepaalt bij sport en cultuur het latere gedrag van hun kinderen. Daar waar het goede voorbeeld niet door de ouders wordt gegeven kan de school een belangrijke rol spelen in het trainen van belangstelling voor sport en cultuur.

De eerste hechte vriendschappen

Wederkerigheid, engagement en gelijkheid vormen belangrijke elementen bij de eerste jeugdvriendschappen (Lightfoot et al., 2013). Van de Haarlemmermeerse 8- t/m 17-jarigen heeft ten minste 90% één goede vriend of vriendin. Vrienden zijn niet alleen belangrijk om samen leuke dingen te doen en om voorbeelden te hebben waar je je aan op kan trekken. In moeilijke tijden kan je op ze terugvallen.

Een 19-jarige jonge man vertelt over het belang van goede vrienden:

Als jongeren problemen thuis hebben dan keren ze zich vaak naar binnen, gaan ze in zichzelf schuilen en wegvlugten. Extraverten kunnen er beter over praten of die gaan gewoon leuke dingen doen om de narigheid te vergeten. Die extraverten kunnen je helpen. Dus moet je goede vrienden hebben.

Uit landelijk onderzoek weten we dat de meeste Nederlandse jongeren één tot vier speciale of beste vrienden hebben aan wie ze zich bloot durven geven (Naber, 2004). Vriendschappen dienen in deze fase twee doelen: delen van intimiteit en oefenen in autonomie. Meisjes zoeken hun vriendinnen vooral op om hun nieuw ervaren gevoelens en intimiteiten te

delen; jongens om nieuwe dingen te doen en de net verworven vrijheid te proeven. Het uiten van gevoelens wordt voor jongens in deze fase vaak moeilijk. Er is maar één ding waar zij zich meer voor schamen dan pubermeisjes: huilen! In hun zoektocht naar een eigen mannelijke seksuele identiteit kunnen jongens homofoob gedrag vertonen. Zij gaan meer dan meisjes emoties uit de weg en associëren het najagen van het eigen belang en dominant gedrag met stoer gedrag.

Hoewel ouders veel invloed behouden op de morele overtuigingen van hun kinderen, blijken leeftijdsgenoten ook hierin van cruciaal belang. Hoe meer en hoe intensiever pubers en adolescenten met hun leeftijdsgenoten alternatieve morele standpunten uitwisselen, hoe sterker hun vermogen om morele redeneringen op te zetten.

Deze afhankelijkheid van anderen voor de ontwikkeling van morele waarden heeft voor jongeren uit minderheden ook een keerzijde. Wanneer de eigen waarden, geloofsovertuigingen of culturele gebruiken niet stroken met die van de meerderheid van de groep of gemeenschap, zien deze jongeren zich voor de zware taak om twee conflicterende identiteiten met elkaar te verzoenen. De vorming van een zelfbeeld is voor jongeren uit etnische, culturele en/of seksuele minderheden extra complex, vergt meer tijd en gaat soms gepaard met meer emotionele druk.

Een 22-jarige man, die als jongen langdurig is gepest, zonder te begrijpen waarom, doorziet de reden van de pesterijen nu zijn homoseksuele identiteit volledig is uitgekristalliseerd:

Als je dan voor homo of wat dan ook wordt uitgemaakt, dan ligt dat niet lekker. En als mensen het dan aan je gaan zien, dan ga je toch meer letten op hoe je *moet* lopen, hoe je moet praten, hoe je je *moet* kleden. En dat geeft wel veel stress. Dan lig je toch nachten wakker met 'oh, wat gaat er morgen weer gebeuren?'

Hoe ingewikkeld het is om af te wijken van de norm van de meerderheid en om echt jezelf te durven zijn, blijkt ook uit zijn volgende uitspraak:

Ik heb het heel lang voor mezelf gehouden. Ik heb een masker opgezet, om niet te laten merken dat ik eigenlijk van binnen afstierf. Soms heb je tegenslagen, die je zo in de put werken, dat je tijd nodig hebt om er bovenop te komen.

Jongeren uit minderheden moeten in hun puberteit psychologisch twee keer zoveel inspanningen verrichten bij het vinden van een eigen identiteit als jongeren uit de meerderheidsgroepering. Omdat deze jongeren bovendien ook nog vaak geconfronteerd worden met discriminatie en ook minder kansen op de arbeidsmarkt krijgen, is hun weg naar volwassenheid nog zwaarder en gaat ook vaker met conflict gepaard.

Eén op de tien Haarlemmermeerse jongeren zegt het afgelopen jaar het slachtoffer te zijn geweest van discriminatie: jongens even vaak als meisjes. Herkomst is met 40% nog altijd de meest voorkomende reden om gediscrimineerd te worden. Onder allochtone jongeren wordt discriminatie dan ook veel vaker genoemd dan onder autochtonen (21% tegenover 5%). Cijfers uit eerdere jaren zijn niet voorhanden. Het aantal meldingen bij Bureau Discriminatie-zaken Kennemerland is toegenomen van 43 in 2010 naar 127 in 2014. Het gaat hier om meldingen door jongeren én volwassenen.

Pesten of gepest worden?

De overgrote meerderheid van de Haarlemmermeerse jongeren kan zowel op ouders als op vrienden en vriendinnen terugvallen, en doet dat ook. Een minderheid mist één van beide steunpilaren; het thuisfront geeft geen steun, of het lukt deze jongeren niet om langdurige vriendschappen te sluiten: 10% van de Haarlemmermeerse jongeren heeft niemand om zijn zorgen te delen.

Een goede relatie met leeftijdsgenoten is in deze fase cruciaal. Eenzaamheid en gepest worden komen dan ook extra hard aan. Vandaar dat kinderen die herhaaldelijk en op verschillende manieren worden gepest, last krijgen van sociale en emotionele problemen. Slachtoffers gaan zichzelf door het pesten

minder leuk vinden en verliezen het vertrouwen in hun leeftijdsgenoten. Die gevoelens kunnen leiden tot verder isolement. Vijf procent van de Haarlemmermeerse 12- t/m 17-jarigen geeft aan structureel door anderen te worden gepest.

Het 'pestmiveau' op Haarlemmermeerse scholen ligt gelijk aan landelijk: Haarlemmermeerse vmbo-leerlingen pesten vaker dan vwo-leerlingen.

Op de vraag of jongeren zelf pesten, zegt 3% dat regelmatig te doen (GGD, 2014). Jongens pesten vaker dan meisjes. Van de jeugd die gepest wordt, is een kwart zelf ook wel eens pester. Sommige ouders zijn dus zelf slachtoffers en sommige slachtoffers zijn zelf bij tijd en wijle ouders. Mogelijk gaan zij terug pesten uit wraak of voor genoegdoening; of om zichzelf beter, of minder onzeker te voelen. Jongeren kunnen ook gaan pesten om te voorkomen dat zij zelf (nog meer) gepest worden. Zo hebben passieve pesters ('meelopers') vaak kenmerken van zowel pesters als van slachtoffers (onzeker, angstig), waardoor zij zelf ook ten prooi kunnen vallen aan pesterijen (SCP, 2005).

Pesten heeft veel en soms zeer langdurende schadelijke gevolgen. Het kan lijden tot structurele uitsluiting en eenzaamheid, met als gevolg depressieve gevoelens, slechte schoolresultaten, en ook tot meer gebruik van verdovende middelen om de pijnlijke situatie waarin men soms elke dag leeft maar te kunnen ontvluchten. Bestaande problemen waar een puber mee kampt kunnen er door verergeren, doordat het kinderen en jongeren kwetsbaarder maakt: stil, schuw en eenzaam.

Een 18-jarige jonge vrouw die langdurig is gepest drukt dit als volgt uit:

Ik ging in de pauzes wel naar huis ja, want ik was niet graag op school. Dan was ik met mijn broertje samen; dan mochten we samen naar huis fietsen. Want overblijven ... tja dan zit je straks weer een uur alleen!

Gevoelens van uitsluiting en eenzaamheid kunnen schrijnend zijn en leiden tot het wantrouwen van bijna iedereen.

Een 22-jarige man, die structureel is gepest:

Ik heb altijd mijn zonnebril op. Dat werkt altijd. Want mensen kijken je altijd in de ogen. Oogcontact vind ik moeilijk. Eén op één is prima, maar buiten op straat, vind ik het heel moeilijk. Als je een zonnebril op hebt, kunnen ze niet interpreteren, zien ze niet wat achter het masker schuilt.

Sommige jongeren die gepest worden, trekken zich heel erg op aan hun ouders of andere volwassenen.

Een 21-jarige man:

Het zijn vooral mijn leeftijdsgenoten, daar heb ik het moeilijk mee. Ik wil gewoon niet dat zij mij haten. Omdat ik mij eenzaam voel, grijp ik elke kans op vriendschap. Ik denk dan: laat me niet alleen. En als iemand me dan verafschuwd aankijkt dan krijg ik dat gevoel van vroeger, dat pestgevoel. Dan begint het cirkeltje weer: niemand mag je. Ik wil geen jongere zijn, ik wil geen student zijn, ik wil meteen dat volwassen leven hebben. Dat is voor mij een veilig leven!

Bij sommige jongeren legt het pesten juist druk op hun ouder-kind relatie en leidt tot onbegrip of zelfs conflict tussen ouder en kind. Het kind komt er dan nog meer alleen voor te staan:

Een 23-jarige vrouw die langdurig is gepest:

Mijn moeder is nooit gepest op school en mijn vader ook niet. Zij hadden het niet zo moeilijk. Voor mijn moeder is dit heel moeilijk. Ze ziet allemaal mensen om zich heen met kinderen die het heel leuk doen op school en een heleboel vrienden en vriendinnetjes hebben. En thuis heb je twee kinderen die daar heel moeilijk mee omgaan.

Het pesten kan zulke ernstige vormen aannemen dat het door sommige jongeren ervaren wordt als gevangenis waaraan je niet kan ontsnappen. In een leeftijdsfase waarin vrijheid, experimenteren en spelen met identiteiten juist mogelijk moet zijn, voelen deze opgelegde beperkingen als een dwangbuis. Het valt jongeren dan ook heel zwaar om het pesten te dragen:

Een 17-jarige jongen die langdurig en ernstig is gepest, inclusief fysiek geweld:

Mijn leven was opstaan met de gedachte: oh daar ga ik weer, ik moet weer naar school! Dan had ik school overleefd en dan kwam ik thuis en dan was ik eigenlijk weer alleen voor mijzelf bezig, om het maar te vergeten. En dan ging ik weer naar bed en dan begon het weer van vooraf aan.

Gepest worden leidt tot zelfinkeer en dus tot het niet meer kunnen zien van anderen of de leuke dingen in het leven. Als je gepest wordt dan let je niet op je omgeving en dan geniet je niet van het leven. Je hebt een achterstand als je gepest wordt, want je concentreert je niet op school en op je werk.

Als het pesten ophoudt wordt het ook als een ware bevrijding ervaren. Als weer de mogelijkheid krijgen om te verkennen wie je zelf wilt zijn, zonder afremmende angst over wat anderen in jou niet bevalt.

Een sterk door het pesten getraumatiseerde 22-jarige man:

Het ging beter, op dat moment kon ik weer wat voelen voor mensen. Eerst zag ik alleen maar een hond, een poes of een konijn voor me, als ik aan gevoelens dacht.

Een 17-jarige jongen beschrijft hoe hij na het pesten als het ware een identiteitsverandering doormaakte:

Ik werd zelfverzekerder naar mensen toe, dat is eigenlijk de grootste verandering, niet meer bang zijn voor hele gewone dingen die je in het leven doet. Ik dacht vroeger dat gevoelig zijn een zwakte was. Maar nu zie ik dat die eigenschap je ook inzicht geeft in bepaalde dingen en eigenlijk ben ik er nu wel blij om, dat ik die eigenschap heb.

Hij gebruikt een mooie metafoor om te verbeelden hoe pesten nu echt voelt:

Hoe pesten voelt, begrijp je door te kijken naar een stukje verfrommeld papier, als je hem glad probeert te strijken lukt dat wel, maar de vouwen die erin zaten, die gaan nooit meer weg.

Sommige jongeren, die gepest worden willen niet meer naar school, breken hun opleiding voortijdig af en zijn pas in staat om hem weer op te pakken als de pesterijen ophouden en zij de effecten hebben kunnen verwerken.

Een 25-jarige vrouw, zwaar gepest in haar kinderjaren:

Ik doe de opleiding niet voltijd, dat houd ik niet vol. Waarom? Omdat het vermoeiend is om elke dag met een harnas op te moeten lopen, om elke dag een uitstraling met je mee te moeten dragen die mensen afschrikt, in plaats van naar je toetrekt. Ik wil niet afschrikken, maar dat mensen wel weten dat ze niet te dicht in de buurt hoeven te komen met hun negativiteit.

Voor kinderen die op de basisschool veel zijn gepest kan ook de overgang naar de middelbare school bevrijdend werken.

Een 18-jarige vrouw drukt het als volgt uit:

Dat was wel een toptijd, de middelbare school. Gewoon vriendinnen, niet meer alleen, gezelligheid!

Heb je eenmaal een uitgesproken seksuele identiteit dan vervalt de reden om te pesten van het niet geheel voldoen aan het stereotiepe vrouwelijk dan wel mannelijk gedrag.

Een 18-jarige vrouw die op de basisschool structureel werd gepest om haar jongensachtige uiterlijk:

Ik was zo sterk op dat moment; kreeg veel tips van de psycholoog en die meiden waren zelf ook anders geworden, veel stoerder. Zij droegen nu ook Nike's!

Een aantal jongvolwassenen, dat als kind en/of jongere structureel werd gepest, wil graag hun ervaringen delen met kinderen en jongeren die nu hetzelfde meemaken. Zij geven tips, zodat zij niet hetzelfde hoeven te ondergaan.

Een 23-jarige vrouw spreekt jongeren als volgt moed in:

Laat je niet gek maken! Kies voor jezelf! Iedereen is op zijn eigen manier een mooi mens. In jouw leven ben jij het beste wat iemand kan krijgen. De keuze is aan de ander om wel of niet bij jou te willen zijn. Als iemand er voor kiest om niet met jou te zijn, dan is dat hun gemis en niet dat van jou. Het laat zien dat zij niet waardevol genoeg zijn om aan jouw leven deel te kunnen nemen.

Een 18-jarige jonge vrouw adviseert:

Praat erover! Krop niet alles op; dat is echt heel slecht! Het is het slechtste wat je kan doen! Wees niet bang om hulp te zoeken, om erover te praten. Je hoeft je niet te schamen als je naar de psycholoog gaat. Het is juist stoer als je het wel doet. Want het is niet makkelijk om volwassen te worden!

Een dwarsligger op zoek naar gelijkenis

In de adolescentie neemt het pestgedrag af. Pubers leren steeds beter om hun impulsen te beheersen, de emotionele en psychologische toestanden van anderen te begrijpen en de druk van hun leeftijdsgenoten te weerstaan.

In het begin van de puberteit is dat moeilijk, want een jonge puber wil niets liever dan op zijn leeftijdsgenoten lijken! Naarmate kinderen opgroeien doet dit verschijnsel van een voorkeur hebben voor wat op jou lijkt, zich steeds sterker voor. Heel jonge kinderen zijn nog 'blind' voor huidskleur of sociale status van hun speelkameraadjes, maar naarmate de leeftijd vordert worden gelijkheid in status, cultuur en etniciteit steeds belangrijker in de keuze van vrienden en partner.

Een nieuwe ouder-kind relatie

Hoe jongeren met hun leeftijdsgenoten omgaan blijkt ook sterk afhankelijk van hoe ouders hun opvoedingsstijl aanpassen aan hun opgroeien-de kinderen. Kinderen die hun ouders als té streng en strikt ervaren, wenden zich meer tot hun leeftijdsgenoten dan kinderen die door hun ouders uitgenodigd werden om mee te denken in familie zaken en om hun ideeën uit te drukken. Kinderen doen het beter op school en voelen zich lekkerder in hun vel als hun ouders hen positief steunen in hun ontwikkeling naar zelfstandigheid (Wang, Pomerantz, & Chen, 2007). De tijd die pubers aan vrienden en andere leeftijdsgenoten spenderen wordt tweemaal zo groot als de met ouders of andere volwassenen doorgebrachte tijd. Dit houdt niet in dat het belang van ouders verdwijnt. Ouders behouden vooral invloed op school en beroepsoriëntatie van jongeren (Naber, 2004).

En toch, steeds meer tijd doorbrengen met vrienden en leeftijdsgenoten brengt hoe dan ook verandering in de relatie tussen jongeren en hun ouders. Het dagboek van het pubermeisje of het bordje met 'verboden toegang' op de deur van de jongenskamers zijn zeer concrete uitingen van de behoefte aan eigen privérúimte. Tegenwoordig hebben 'social media' deze rol overgenomen. Op 'social media' en blogs geven jongeren uitdrukking aan hun identiteit in vorming. Anders dan in dagboek of eigen kamer wordt de identiteit hier niet in een veilige privésfeer verkent, maar in een voor bijna iedereen zichtbare publieke ruimte. Dit kan gevolgen hebben voor de toch al complexe identiteitsvorming van pubers.

Want, op Facebook kan je iedereen zijn, je kan elke keer een ander deel van jezelf laten zien, zonder die zo belangrijke check op de realiteitswaarde ervan door anderen! Met het verwateren van het onderscheid privé en publiek op 'social media', worden nieuwe vormen van pesten mogelijk die ook nog eens 24/7 kunnen doorgaan. Verschijnselen als cyberpesten en sexting doen zich steeds meer voor.

Niet alleen de jongeren zelf ondergaan grote veranderingen; ook hun ouders maken een dynamische periode door. Zij kunnen inmiddels een functie met meer verantwoordelijkheid uitoefenen en zijn vaak drukker op het werk. Soms combineren zij werk, de zorg voor hun puberende kinderen, ook nog met mantelzorg aan hun eigen bejaarde ouders. Sommigen worden zelf inmiddels minder fit, of worden ziek. De toenemende dynamiek in het leven van pubers en hun ouders doet de kans op ouder-kind conflict toenemen. De grootste conflicten tussen ouders en hun kinderen doen zich voor in de vroege puberteit om daarna gestaag af te nemen. Zij gaan meestal over triviale huishoudelijke afspraken. Vaak zijn er discussies over wat wel of niet als privé moet worden beschouwd; het kind wil meer afstand, de ouder vindt dat het daar nog niet aan toe is. Waar ouders het kledinggebruik van kinderen afkeuren op basis van voor hen geldende sociale normen, zien kinderen het vaak als uiting van hun eigen identiteit. Deze conflicten leiden zelden tot echte breuken, hoewel ze soms wel hoog op kunnen lopen. Als dit wel het geval is dan is er meer aan de hand.

Een in de adolescentie uithuisgeplaatste vrouw van 19-jaar:

Mijn moeder is het er nooit mee eens geweest, dat ik pleegouders kreeg. Nog steeds niet. Als ik daar vandaan kom of ze weet dat ik er ben, dan heb ik het weer gedaan. Zij heeft het idee dat zij mij van haar hebben afgepakt!

Een 21-jarige man beschrijft de problematische relatie met zijn vader:

Ik ben gewoon echt bang voor mijn vader. Ik heb hem al een hele tijd niet gezien. Ik zou het niet leuk vinden om hem op straat tegen te komen. Ik denk dat ik dan net zou doen alsof ik hem niet zag en gewoon door zou lopen. Mijn moeder en zusje zijn denk ik ook angstig. Maar we praten er nooit over.

De communicatie tussen ouders en kinderen blijft cruciaal bij alle soorten problemen. Daarbij maakt het ook niet uit bij wie het probleem is begonnen: bij het gedrag van de ouders of die van de kinderen. De wederzijdse afhankelijkheid voor het welzijn blijft tussen ouders en kinderen altijd bestaan. Daarom is een goede onderlinge communicatie over gevoelens, vooral in de puberteit en adolescentie uitermate relevant.

Een 19-jarige vrouw, dochter van gescheiden ouders:

De familie van mijn vader ken ik niet. Nee daar weet ik eigenlijk niet van. Het was geen gespreksonderwerp, nog steeds niet. Om het te verwerken zou het denk ik wel hebben geholpen als we erover hadden kunnen praten.

Een 19-jarige zoon van gescheiden ouders:

Ik was rond de 18 en we hadden het er nooit over gehad. En ik had het wel fijn gevonden om wel een beetje betrokken te zijn. Mijn ouders zijn geen ster in het zichzelf openbaren. Ik merk dat mijn moeder het moeilijk vindt om over haar gevoelens te praten en mijn vader ook. Je komt niet echt ver. Een maand geleden had ik nog een serieus gesprek met mijn moeder. Maar zij voelt zich aangevallen, als ik over gevoelige dingen begin. Dat zit haar toch niet lekker. Ik ga volgende keer weer even kijken. Misschien goed om er weer over te beginnen.

Vaak verwachten scheidende ouders dat hun kinderen in deze leeftijdsfase minder problemen van hun scheiding zullen ondervinden; het omgekeerde is soms het geval.

Een 19-jarige zoon van gescheiden ouders:

Op oudere leeftijd maakt het wat minder uit voor kinderen als hun ouders scheiden. Maar je merkt gewoon wel dat ook zij echt wel een deuk hebben opgelopen. Dat vind ik jammer.

Juist voor pubers en jonge adolescenten kan een scheiding extra verwarrend zijn. Hun eigen relatie met hun ouders is heftig in verandering; en dan verandert ook nog de 'stabiele' thuissituatie. Veel jongeren zijn net bezig met het ontdekken van de eigen seksualiteit en worden onverwacht en ongevraagd soms met die van één of beide ouders geconfronteerd. 'Niet zij horen verliefd te zijn of te worden, maar ik.' Sommigen vinden ook dat de ouder-kind verhouding door de scheiding volledig is omgedraaid.

Een jonge vrouw van 23 jaar blikt terug op de scheiding van haar ouders:

Het voelt soms wel alsof ik de ouder ben en jullie de pubers.

Voorals meisjes gaan zich soms extra verantwoordelijk gedragen. Zij proberen het gezin draaiende te houden. En nemen de taak op zich om iedereen blij te maken. Pas later ondervinden zij veelal de nadelen van deze inspanning.

Een 14-jarig meisje, dochter van gescheiden ouders:

Ik probeerde het thuis vooral gezellig te houden. Ik vond dat het belangrijk dat het goed ging met iedereen, en dat probeerde ik te regelen. Ik ben nu niet meer elke dag verdrietig, mijn moeder ook niet. Nu kunnen we weer plezier maken en het gezellig hebben met zijn drieën.

Een 15-jarig meisje, dochter van gescheiden ouders:

We hebben elkaar toch door die periode heen geholpen, dus daaraan merk je wel dat onze band sterk is. Door wat zich allemaal afspeelde is de relatie met mijn moeder wel een beetje veranderd. We zijn wel wat dichter naar elkaar toegegroeid.

Jongens willen in deze fase liever bij hun vader wonen, een goede band met hun vader is voor jongens in deze fase cruciaal om over de scheiding heen te komen. Hoewel scheidingen banden tussen gezinsleden kunnen versterken, kan ook het omgekeerde gebeuren. Een 17-jarige jongen over de veranderde relatie met zijn vader, na de scheiding:

Als hij de perfecte vader gaat spelen eens in de maand, dan slaat dat nergens op. Dus als ik er eens per maand ben, ga ik liever lol maken met hem en samen een keertje naar de stad of zo, dan dat ik maar ga zitten en we samen huiswerk maken. Dat hoeft dan niet.

Omgaan met het nieuwe gezin van één van de ouders is ook niet eenvoudig en vraagt tijd.

Een 14-jarig meisje:

Hij heeft mij pijn gedaan, en dat weet hij ook. Je vader hoort toch gewoon bij je moeder. Hij was mijn vader omdat hij hier woonde. De nieuwe partner van mijn vader is aardig, maar ze ziet me niet als een gezinslid.

Een 19-jarige man wiens moeder na de scheiding hertrouwde:

Ik heb geen klik met mijn stiefvader. Vanaf dat moment dat ik op de middelbare school het derde jaar in kwam, nam ik steeds meer afstand van mijn moeder.

Anderen raken juist de relatie met broers of zussen kwijt omdat zij in hun loyaliteitsdilemma – kies ik voor mijn moeder of voor mijn vader? – een andere keuze maakten dan zichzelf.

Ik zie mijn zusje maar heel weinig, want zij woont bij mijn vader en daar eet ik maar één keer in de week. Ik vind het jammer dat de band met mijn zusje niet meer zo goed is.

Maar ook het voortijdig uitvliegen kan een reactie zijn op het verdriet door de scheiding. Dit doet zich vooral voor als de ouders nog teveel met hun eigen problemen bezig zijn, of depressief en daardoor de ouderlijke taken verwaarlozen of niet goed uitoefenen.

Een 19-jarige jongen die de scheiding van zijn ouders als erg intens heeft ervaren:

Ik sliep nog wel thuis, maar ik was er niet veel. Ik sliep er echt alleen, niet eens avondeten. Ik ging vaak bij vrienden eten. Ik ben het huis uit gevlucht, als ik thuis was geweest en met mijn ouders had gepraat, hadden we het misschien wel eerder kunnen oplossen.

Vaak worden jongeren boos of zelfs depressief door de scheiding van hun ouders.

Een 15-jarig meisje:

Die gevoelens van boosheid had ik in het begin wel. Maar later toen mijn vader alles had uitgelegd zakte het wel.

SOPHIE

Woont in Hoofddorp

Middelbare school - havo

Levensgebeurtenis

Het was altijd heel gezellig thuis bij Sophie tot haar vader het gezin verliet. Hij bleek een relatie te hebben met een andere vrouw, iets wat Sophie al een tijdje vermoedde. Ze woont nu samen met haar moeder en broertje in Hoofddorp. Toen haar vermoedens bevestigd werden, voelde ze zich heel erg verdrietig. Hoe kon haar vader hun gezin in de steek laten voor een andere vreemde vrouw? Ze maakte zich veel zorgen om haar moeder en broertje die het er heel zwaar mee hadden. Sophie zag het als haar taak om hun te troosten en om het thuis gezellig te houden.

Sophie zit inmiddels in de vierde klas van de havo. Toen haar ouders gingen scheiden, wisten maar heel weinig mensen op school hiervan. School was de enige plek waar alles nog hetzelfde was en waar ze lol kon hebben met vriendinnen. Sophie heeft één schoolvriendin die ook gescheiden ouders heeft waar ze het soms mee bespreekt, maar liever doet ze op school alsof er niets aan de hand is. Aan haar cijfers kon je ook niet merken dat ze het thuis heel rot had, daar is ze stiekem best wel trots op. Na school had Sophie vaak geen zin om naar huis te gaan, omdat ze dan weer in de ellende terecht kwam. Gelukkig zijn ze thuis nu niet meer elke dag verdrietig en hebben ze het met z'n drieën ook weer gezellig. Sophie's moeder vindt het belangrijk dat haar kinderen nog wel contact hebben met hun vader. Sophie's broertje is daar nog niet aan toe, maar zelf probeert ze haar vader wel elke twee weken te zien. Dat is soms wel lastig omdat hij heel ver weg woont. Hij is inmiddels met de nieuwe vrouw getrouwd en samen hebben ze een kindje. Het voelt meer als verre familie als ze daar gaat logeren dan dat ze bij haar eigen gezin is. Dat vindt ze gek, want ze is dan bij haar vader, maar hij vervult geen vaderrol meer. Ze vindt dat heel jammer, maar denkt niet dat daar iets aan gedaan kan worden. Het is voor haar heel dubbel dat ze nu een halfzusje heeft: ze houdt van kinderen, maar vindt het heel lastig om te zien dat haar vader er wel continu voor haar halfzusje kan zijn en niet meer voor haar. Met haar stiefmoeder heeft ze niet echt goed contact.

Ondanks dat haar vader hun gezin veel pijn heeft gedaan, gaat het langzaam maar steeds beter: ze voelt zich sterker, zelfverzekerder en ze denkt dat ze nu beter andere kinderen kan helpen die ook zo iets hebben meegemaakt. Ze hoopt dat haar broertje snel een keer mee wil naar hun vader. De band met haar moeder en broertje is in ieder geval veel sterker geworden: ze bespreken alles met elkaar. Het belangrijkste wat Sophie door deze ingrijpende gebeurtenis geleerd heeft is dat je van anderen niet altijd kan weten wat hun thuissituatie is en dat je daarom maar beter lief tegen iedereen kunt zijn: ook al weten anderen niet precies wat er aan de hand is met je, het helpt altijd als iemand aardig tegen je is.

Reactie

Delen

We spraken ook jongeren die positieve aspecten in de scheiding van hun ouders zagen.
Een 17-jarige jongen:

Nu ik terug kijk zeg ik: ik had het niet anders gewild. Tuurlijk dat kleine kind blijft in je zeggen dat je gewoon allebei de ouders wil, maar dat is niet mogelijk. Dan kan je daar wel de hele tijd aan blijven denken, maar je kan beter de positieve kant zien en het er maar mee doen. Ik ga nog steeds naar school, ik ben nog steeds even lang. Zoveel is er niet veranderd. Alles is eigenlijk precies hetzelfde. Alleen dat mijn vader ergens anders woont. Dus ja ik had het me eigenlijk als een veel grotere ramp voorgesteld dan het uiteindelijk was. Dus ik was er uiteindelijk wel blij mee.

Een 15-jarig meisje:

Het is nu soms wel leuker dan toen ze nog bij elkaar waren met al die ruzies.

Weer anderen krijgen er pas na een tijd vrede mee.

Ik heb het er wel moeilijk mee gehad, maar ik heb wel geprobeerd om door te gaan en gewoon normale dingen te blijven doen die ik altijd deed. Het moeilijkste vond ik, dat ik veel minder tijd met hem kon doorbrengen, dat ik hem maar af en toe zag.

Twee factoren hebben een trauma-reducerend effect op jongeren die te maken krijgen met een echtscheiding van hun ouders:

1. Het hebben van een realistische en evenwichtige kijk op beide ouders, zodat zij bij elke ouder terecht kunnen voor wat zij van elk nodig hebben voor hun eigen ontwikkeling.
2. De betrokkenheid van beide ouders, hun liefde en het respect voor de eigen onafhankelijkheid en identiteit van het kind.

De ander, mij een zorg?

De puberteit staat bekend als een egocentrische fase. Pubers kunnen zo in de zoektocht naar de eigen identiteit verdiept raken, dat zij soms nauwelijks geïnteresseerd lijken in wat om hun heen gebeurt. Dat gaat zeker niet voor alle Haarlemmermeerse pubers en adolescenten op. Bijna 10% van de 12- t/m 17-jarigen doet aan vrijwilligerswerk, meisjes iets vaker dan jongens. In de meeste gevallen helpen zij een handje op hun eigen sportvereniging. Ook op school en bij zorginstellingen, zoals bejaardentehuizen, wordt vrijwilligerswerk door jongeren verricht. Wie op jonge leeftijd al actief is als vrijwilliger, blijkt als volwassene dat ook vaker te doen (Bekkers et al., 2004). In het vrijwilligerswerk doen kinderen en jongeren bovendien sociale ervaringen en vaardigheden op die later in hun leven de kans op maatschappelijk succes vergroten (Steketee et al., 2005).

Ongeveer 600 Haarlemmermeerse jongeren tussen 12 en 18 jaar worden thuis geconfronteerd met een vader of moeder die langdurige zorg nodig heeft (5%). Deze situatie kan een grote impact hebben op de gemoedstoestand en ontwikkeling van deze jongeren. Zij krijgen of nemen taken en verantwoordelijkheden op zich die nog te zwaar zijn om op jonge leeftijd te dragen. Jongeren met een zieke ouder lopen een verhoogd risico op angstklachten, somberheid en teruggetrokken gedrag (Sieh et al., 2011). Jonge Haarlemmermeerse mantelzorgers maken zich meer zorgen dan hun leeftijdsgenoten; zij voelen zich ook vaker eenzaam. Zij krijgen bovendien minder kans en tijd om die oefenfase, die de puberteit is, optimaal te benutten. De groep jongeren die in de directe omgeving van het gezin iemand helpt of verzorgt is de afgelopen jaren toegenomen. Vier op de tien jongeren zorgt wel eens voor een ziek familielid, of helpt vriend of buur een handje. Een kleine 10% zegt dit zelfs vaak te doen.

3 Risico's in een flexibele én kwetsbare fase

De puberteit is een kwetsbare fase waarin zich nieuwe psychosociale problemen kunnen voordoen en ook nog sluimerende problemen uit de vroege kinderjaren kunnen opdoemen. De fysieke en hormonale veranderingen in de puberteit kunnen fikse psychische en sociale consequenties hebben. En niet slechts voor de jongeren zelf, maar ook voor hun gezinnen,

hun vrienden, hun buurt en soms voor de hele gemeenschap. Emotionele ‘ups’ en ‘downs’ horen weliswaar bij de (vroege) adolescentie en het geluksgevoel ondergaat een dip in de puberteit (Lightfoot et al., 2013). Negatieve gevoelens kunnen de overhand krijgen als gevolg van onzekerheid en angst over de nieuwe eigen identiteit en de zorg over wat anderen van je zullen vinden.

In 2013/2014 heeft GGD Kennemerland 3.128 Haarlemmermeerse tweede- en vierdeklassers onderzocht op hun geestelijke gezondheid. Hiervoor gebruikten zij de ‘Strengths and difficulties questionnaire’ (SDQ): een korte screeninglijst die de jeugdzorg en jeugdgezondheidszorg gebruikten om de psychische problematiek bij jongeren globaal vast te stellen. Deze SDQ maakt onderscheid tussen vier typen problemen, die de jongeren over de afgelopen zes maanden moeten rapporteren. Van de 13- en 15-jarige Haarlemmermeerse jongeren heeft:

- **11% emotionele problemen**
(stemmingsproblemen, depressie en psychosomatische klachten)
- **13% gedragsproblemen**
(variërend van meer agressief gedrag (vechten) tot liegen en stelen)
- **27% hyperactiviteit**
(gebrek aan concentratie, rusteloosheid en impulsiviteit)
- **11% heeft problemen met het aangaan van sociale relaties** met leeftijdsgenoten

Op basis van de scores op deze vier soorten problemen, concludeert de GGD dat 14% van de Haarlemmermeerse tweede en vierdeklassers psychosociale problemen heeft. Dit bleef de afgelopen jaren onveranderd, verschilt niet van de de regio (GGD Kennemerland, 2014) en is ook gelijk aan de rest van Nederland (HBSC, 2009).

Ingrijpende gebeurtenissen in het leven van kinderen en jongeren kunnen aanjagers zijn voor psychische problemen. Deze kunnen ontstaan als gevolg van een eenmalige gebeurtenis, zoals echtscheiding of het plotselinge verlies van een dierbare.

Er kan ook sprake zijn van een langdurige periode waarin dezelfde ingrijpende gebeurtenissen regelmatig plaatsvinden, zoals misbruik, verwaarlozing of pesterijen. In Haarlemmeer geeft 4% van de jongeren aan (13-15 jaar) geestelijk te worden mishandeld;

2% spreekt over lichamelijke mishandeling (GGD Kennemerland, 2014).

Als een ingrijpende gebeurtenis niet goed wordt verwerkt, kan dit een negatieve invloed hebben op het functioneren van het kind en vaak ook op overige gezinsleden. Er kunnen problemen ontstaan in de omgang met leeftijdsgenoten, problemen met emoties, gedrag, of met leerprestaties op school. Emotionele problemen en gedragsproblemen in de jeugd zijn vaak een voorbode van stoornissen bij jongvolwassenen. Jongvolwassenen met een angst- of stemmingsstoornis hadden in hun jeugd vaak al last van emotionele problemen. Van veel van de volwassen delinquenten – en vooral die met een antisociale persoonlijkheidsstoornis – is uit onderzoek bekend dat de normoverschrijdende en agressieve gedragingen al vroeg in de jeugd zijn ontstaan (RIVM, 2014).

Depressies

Jongeren uit lagere opleidingsniveaus, afkomstig uit gezinnen met een lagere sociaal-economische status, of uit gebroken gezinnen kampen met meer psychosociale problemen dan jongeren uit beter gesitueerde gezinnen. In Zwanenburg heeft één op de vijf Haarlemmermeerse tieners psychosociale problemen; in het meer welvarende Badhoevedorp is dat één op de tien (GGD Kennemerland, 2014). Depressies komen het vaakst voor tussen de 11 en 15 jaar. Uit landelijk onderzoek blijkt dat meisjes vooral last hebben van emotionele (geïnternaliseerde problemen) en jongens veel meer gedragsproblemen (geëxternaliseerde) laten zien (RIVM, 2014). En dit geldt ongeacht of de aanleiding voor de depressieve gevoelens een echtscheiding was, het verlies van een gezinslid of zwaar gepest zijn op school. In de loop van de adolescentie nemen de psychische problemen bij meisjes doorgaans sterker toe. Vóór de puberteit zijn er geen verschillen tussen meisjes en jongens waarneembaar; meisjes van 15 jaar lijdten er echter twee maal zo vaak aan (Lightfoot et al., 2013).

Een 14-jarige dochter van gescheiden ouders vertelt over de depressie van haar zusje:

Zij sloot zich af voor mensen; zat veel op haar kamer, wilde met niemand praten en kon ook agressief worden. Inmiddels gaat het wat beter met haar, maar ze krijgt nog steeds hulp van Bureau Jeugdzorg. Sinds de breuk heeft zij onze vader ook niet meer willen zien.

Meestal lukt het adolescenten om op eigen kracht of met steun vanuit hun omgeving deze gebeurtenissen te verwerken en van hun klachten af te komen. Soms lukt dat slechts gedeeltelijk of helemaal niet.

Een 23-jarige vrouw, die langdurig is gepest:

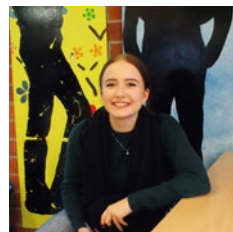
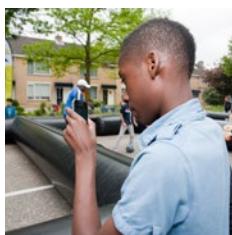
Verder heb ik nooit de mogelijkheid gekregen om iets te verwerken. Ik heb het allemaal zelf moeten doen. Ik moet zeggen, ik worstel er nog altijd mee.

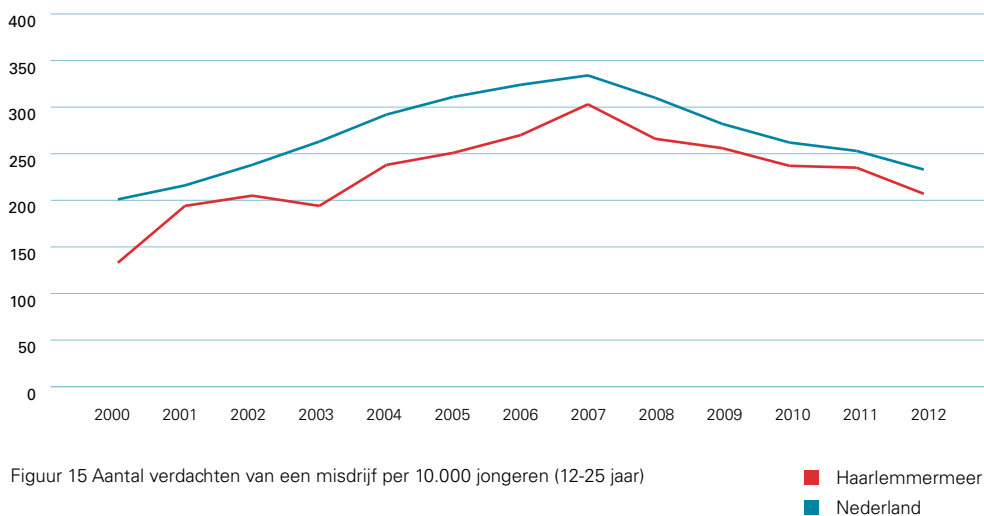
Als verschillende psychologische stressfactoren samenkomen, kan dit zelfs leiden tot suïcidaal gedrag.

Een 21-jarige man die in kindertijd en adolescentie een reeks van ingrijpende gebeurtenis moest verduren:

Mensen zeggen wel eens dat, hoe ouder je bent, hoe zwaarder de problemen worden. Maar bij mij lijkt het wel alsof ik ermee geboren ben. Iedereen heeft zijn eigen gebeurtenis meegemaakt en niet iedereen gaat daar hetzelfde mee om. Het is maar net hoe je met die ervaring omgaat, wat ervoor zorgt dat je verder kan. Op een gegeven moment was het bij mij zo erg, dat ik ook niet meer naar een uitweg zocht. Ik heb bij het spoor gestaan, boven aan een gebouw ... dat soort dingen. De reden waarom ik nooit heb doorgezet, was dat ik toch die kracht in mij vond om de dag door te komen.

In het schooljaar 2013/2014 gaf 17% van de Haarlemmermeerse 13- en 15-jarigen aan over zelfdoding na te hebben gedacht; 3% had in het afgelopen jaar ook daadwerkelijk een poging gedaan.

Figuur 15 Aantal verdachten van een misdrijf per 10.000 jongeren (12-25 jaar)

Bron: CBS Jeugdstat, 2015

Criminaliteit en vandalisme

In hun drang om los te komen van het ouderlijk gezag zoeken pubers grenzen op, verkennen ze wat wel en niet mag, en overschrijdt een enkeling de regels of zelfs de wet. Spijbelen, diefstal en vandalisme, ruzies en illegaal drugsgebruik nemen alle toe in de vroege jaren van de adolescentie om daarna gestaag af te nemen (Steinberg 2008). Vaak worden jongeren hiertoe aangemoedigd door leeftijdsgenoten, die dan weer zelf het slachtoffer worden van dit ‘stoere’ gedrag. Daders en slachtoffers blijken vergelijkbare leefstijlen en dagpatronen te hebben; zij verkeren namelijk meestal in dezelfde sociale circuits. Vaak wordt verondersteld dat vooral oudere mensen, door hun lichamelijke kwetsbaarheid en traditionelere normen en waarden, de meeste jeugdoverlast en onveiligheidsgevoelens ervaren. Recent landelijk onderzoek (Van Noije, 2012) toont echter een ander beeld. Het zijn juist jongeren – vooral twintigers – die zich het meest onveilig voelen in de buurt van hun leeftijdsgenoten en ook de meeste jeugdoverlast rapporteren. Jongeren hebben daadwerkelijk meer van elkaar ‘te vrezen’ (Van Noije, 2012). Vandaar dat onder Haarlemmermeerse 16- en 17-jarigen de beleving van onveiligheid relatief hoog is: zij zijn naar verhouding vaker slachtoffer van crimineel gedrag dan jongere kinderen.

In Haarlemmermeer voelt 20% van de Haarlemmermeerse pubers (12-17 jaar) zich (wel eens) onveilig: een afname ten opzichte van 2009 (28%)³. Deze jongeren noemen vaak de eigen buurt als plek waar zij zich niet prettig voelen. De voornaamste reden is: ‘rondhangende’ leeftijdsgenoten. Als jongeren zich op school onveilig voelen, komt dat door pestgedrag of een gewelddadige bejegening door klas- of schoolgenoten. Agressie hoeft daarbij niet altijd op de jongere zelf gericht te zijn; een enkeling beschrijft dreiging die uitgaat van klasgenoten die op school een mes bij zich hebben.

In de afgelopen tien jaar daalde de jeugdcriminaliteit in Haarlemmermeer: in 2007 werden 620 jongeren tussen 12 en 25 jaar aangehouden als verdachte van een misdrijf⁴; in 2012 was dit aantal gedaald naar 470. Van alle aangehouden in Haarlemmermeer is 38% jonger dan 25 jaar; (landelijk is dat 35%). Dit houdt geenszins in dat Haarlemmermeerse jongeren criminelere zijn dan in de rest van Nederland. Integendeel: de jeugdcriminaliteit ligt hier juist lager (zie figuur 15). Het is simpelweg het gevolg van het hoge aandeel jongeren in de gemeente.

3 Met slechts twee meetmomenten is het te voorbarig om aan deze schijnbare verbetering van de veiligheidsbeleving harde conclusies te verbinden. Recente landelijke cijfers ontbreken.
 4 Niet iedere aanhouding leidt uiteraard tot een veroordeling. Deze registraties zijn echter niet beschikbaar op gemeenteniveau, vandaar dat we hier het aantal aangehouden verdachten als indicatie gebruiken voor jeugdcriminaliteit.

JESSE

Woont in Haarlemmermeer

Middelbare school

Levensgebeurtenis

Jesse is vorig jaar blijven zitten. Nu moet hij nog een jaar langer naar school en zit hij bovendien in een klas met veel jongere kinderen. Zijn klasgenoten doen maar kinderachtig, daar heeft hij nu geen tijd meer voor. Zo snel mogelijk een diploma halen en dan weg naar de grote stad, dat is zijn plan.

Dat Jesse bleef zitten, kwam niet omdat hij school moeilijk vond, maar omdat er andere dingen waren die voor hem belangrijker waren dan leren. Hij begon met blowen en bracht steeds minder tijd op school door en meer op het pleintje in de buurt. Veel mensen klagen als hij en zijn vrienden daar 's avonds rondhangen. Jesse begrijpt wel dat anderen daar overlast van ondervinden, maar hij ziet geen andere optie. In de weekenden wil je toch met vrienden 'chillen' en als er in het dorp geen plek is waar je ongestoord jezelf kan zijn, moet dat maar op straat. Sinds de alcoholwetgeving veranderd is, mogen hij en zijn vrienden de enige kroeg in het dorp ook niet meer in omdat ze nog geen 18 zijn. Het gevolg daarvan is volgens hem dat jongeren nu veel meer harddrugs gebruiken. XTC pillen zijn goedkoper en makkelijker om aan te komen dan een fles drank. Veel jongeren weten niet hoe ze daarmee om moeten gaan, en Jesse heeft het bij een vriend ook wel eens mis zien gaan.

Soms loopt het 's avonds op het pleintje wel wat uit de hand en gebeurt het dat er echt dingen kapot gemaakt worden. Een keer is hij daarvoor zelfs opgepakt door de politie. Hij moest naar bureau HALT, maar echt onder de indruk was hij daar niet van. Toch probeert hij het nu wel anders aan te pakken. Hij heeft geen zin meer in gedoe met leraren en de politie, want dat levert ook niets op. Hij probeert nu zo min mogelijk op straat te hangen en zo goed mogelijk zijn best te doen op school: des te sneller kan hij met diploma op zak naar de grote stad verhuizen. Daar wordt minder op je gelet en zijn bovendien meer leuke dingen te doen voor jonge mensen.

Reactie

Delen

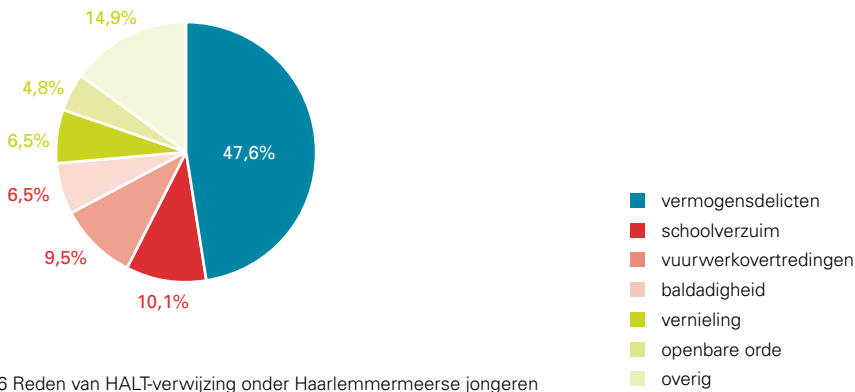
Adolescenten vertonen niet alleen vaker crimineel gedrag, zij zijn ook vaker zelf slachtoffer. Bijna 30% van de Haarlemmermeerse 12- t/m 18-jarigen is afgelopen jaar geconfronteerd met crimineel of bedreigend gedrag van anderen. Het gaat hier vooral om vermogensdelicten, zoals fietsendiefstal of zakkenrollen, maar ook om het vernielen van spullen (15%). Daarnaast is een aanzienlijk deel (11%) lastiggevallen, bedreigd of zelfs in elkaar geslagen. Uit landelijk onderzoek blijkt dat jonge mannen vaker slachtoffer van geweld zijn, terwijl vermogensdelicten en vandalisme vaker jonge vrouwen treffen (CBS, Jeugdmonitor, 2013).

Wanneer jongeren tussen 12 en 18 jaar een delict plegen of een overtreding begaan, kan de politie hen doorverwijzen naar bureau HALT. De jongeren voeren dan een leerstraf uit en komen niet meteen in aanraking met justitie. Dit gebeurt alleen bij lichte delicten en als de jongere nog niet eerder met politie of justitie in aanraking is geweest. In 2014 werden 168 Haarlemmermeerse jongeren van 12 tot 18 jaar doorverwezen naar HALT; een daling ten opzichte van voorgaande jaren. Vooral in

de leeftijdsgroep 15-17 jaar zijn er minder jongeren naar HALT doorverwezen. Bijna de helft kreeg een taakstraf vanwege een vermogensdelict (bijvoorbeeld winkeldiefstal of zakkenrollen) (zie figuur 16).

Normoverschrijdend gedrag heeft verschillende gradaties. Naast crimineel gedrag zijn er ook vormen van ongewenst gedrag die niet zozeer wettelijke, maar eerder sociale normen overtreden; zoals jeugdoverlast. Hoewel jeugdcriminaliteit in Haarlemmermeer in de afgelopen jaren gestaag daalde, nam de jeugdoverlast vorig jaar juist (met een kwart) toe.

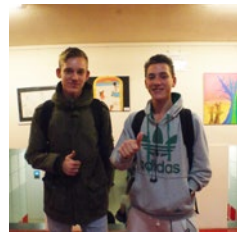
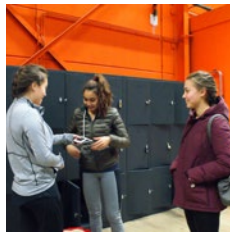
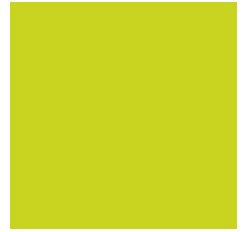
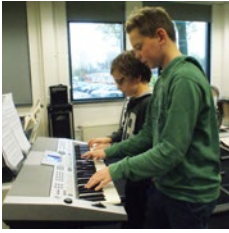
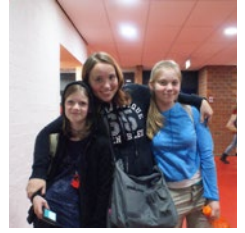
De recente overstap van de politie naar een landelijk registratiesysteem kan (deels) hiervoor een verklaring zijn⁵. Een stijging van jeugdoverlast kan ook worden veroorzaakt door demografische verschuivingen. In Toolenburg, en inmiddels ook in Floriande, zijn de vele jonge kinderen opgegroeid tot pubers; daar nemen dan ook overlast en criminaliteit door jongeren toe. In Overbos en Pax is de piek opgroeiende pubers net achter de rug; het aandeel twintigers is daar nu hoog. Het aantal vernielingen en mishandelingen neemt in deze wijken af.

Figuur 16 Reden van HALT-verwijzing onder Haarlemmermeerse jongeren

Bron: HALT, 2014

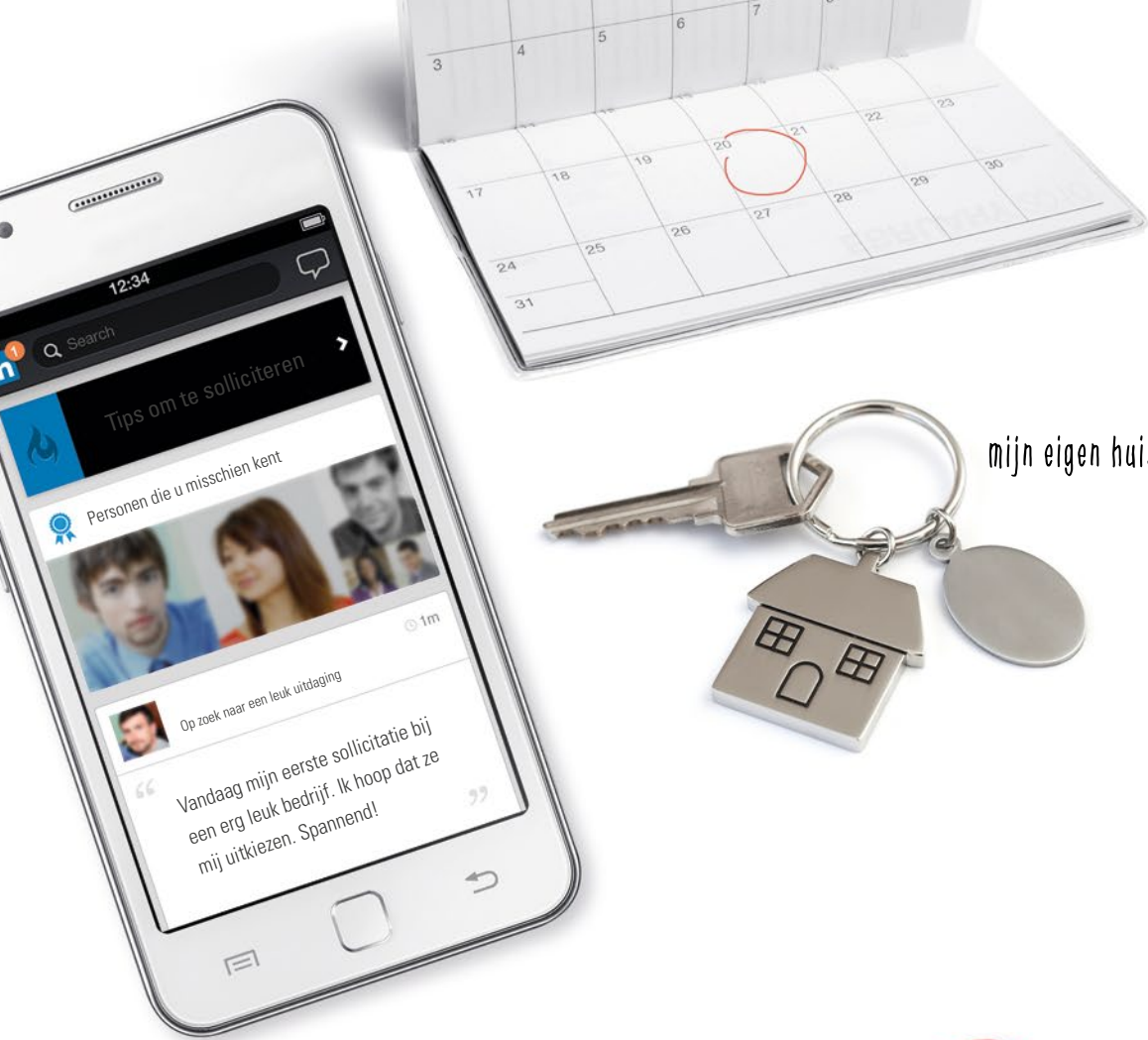
5 In het huidige registratiesysteem worden eigen waarnemingen van de politie van overlast in hetzelfde systeem geregistreerd als de meldingen van burgers, waardoor de kans op dubbele meldingen aanwezig is.

Conclusies

- In Haarlemmermeer woonden in 2015 11.663 jongeren van 12 t/m 17 jaar. Dat zijn er ongeveer 1.800 meer dan tien jaar ervoor. Hierdoor nam ook het aantal Haarlemmermeerse middelbare scholieren sterk toe. Een derde van alle Haarlemmermeerse tieners gaat over de Ringvaart naar school. Voortijdig schooluitval komt in de gemeente, evenals in de rest van het land, vooral voor in het middelbaar beroepsonderwijs. Hoe hoger het niveau, hoe lager de uitval.
- Een verklaring voor de hoge uitval op de laagste onderwijsniveaus kan zijn dat jongeren niet de opleiding van hun eerste keuze kunnen doen en dus minder gemotiveerd zijn. Ook een vroege keuze kan leiden tot meer uitval. Hoe lager het niveau van de leerling hoe eerder de toekomstkeuze gemaakt moet worden.
- Puberteit en adolescentie zijn een spannende periode. Groei, ontwikkeling, creativiteit en dynamiek zijn de begrippen om deze levensfase te duiden. Maar hierdoor is het ook een levensfase met veel kwetsbaarheid. De jongere is in bijna alle sferen van het leven veel zelfstandiger geworden. Maar de afhankelijkheid van de mening van anderen, vooral van leeftijdsgenoten, neemt in deze periode alleen maar verder toe.
- In deze levensfase zijn gezonde en voldoende voeding, genoeg nachtrust, veel beweging en matig gebruik van tabak, alcohol en verdovende middelen essentieel voor de lichamelijke en cognitieve ontwikkeling. Haarlemmermeerse jongeren scoren op al deze gezondheidspunten beter dan hun leeftijdsgenoten in de rest van het land. De Haarlemmermeerse jeugd leeft gezonder, heeft minder overgewicht en ook nam het gebruik van sigaretten en alcohol sterk af ten opzichte van vijf jaar geleden. De hoge welvaartspositie is hiervoor de beste verklaring. In gebieden met een lagere financiële positie is ook de jeugd minder gezond.
- Met de intrede van de puberteit verandert het vrijetijdsgedrag; zo ook de ontmoetingsplaatsen. Het zwembad maakt plaats voor de bioscoop, de vereniging voor hangplek, straat of plein. Jongeren stappen over van sportvereniging en teamsporten naar meer individuele en flexibel inplanbare sportbeoefening. Fitnesscentra worden onder jongeren zeer populair. Het sport- en cultuurgedrag van jongeren is weliswaar afhankelijk van de financiële positie en de opleiding van de ouders, maar vooral het voorbeeldgedrag blijkt van doorslaggevend belang.
- De afhankelijkheid van de anderen leidt in deze fase tot hechte vriendschappen, die een leven lang kunnen duren, en een vangnet vormen bij tegenslag. Afgewezen worden door leeftijdsgenoten, je uitgesloten voelen, of langdurig gepest worden, veroorzaken in deze – zo op de anderen gerichte levensfase – veel schade. Soms is deze schade van voorbijgaande aard, maar vaak duurt het voort tot diep in het volwassen leven. Vooral het langdurig en structureel pesten blijkt hardnekkig. Hoewel het gedurende de adolescentie afneemt, maakten de geïnterviewde jongeren heel goed duidelijk hoe schrijnend en blijvend de effecten ervan kunnen zijn. In Haarlemmermeer wordt niet méér gepest dan landelijk, de effecten zijn er echter niet minder om.
- Pubers en adolescenten ervaren gedurende een aantal jaren een dip in hun geluksgevoel. Als gevolg van angsten en onzekerheden over de eigen identiteit, het geaccepteerd worden door hun leeftijdsgenoten en het loskomen van het ouderlijk gezag kunnen zij ups en downs hebben en sociaal-emotionele problemen ervaren. Meisjes zijn hier meer vatbaar voor en hebben meer last van geïnternaliseerde problemen, zoals eetstoornissen en depressies. Jongens hebben weer meer problemen met het evenwichtig loskomen van ouderlijk gezag en heersende regels en normen. Zij vertonen meer geëxternaliseerde problemen, zoals agressief of normoverschrijdend gedrag. Dit blijkt ook uit de overlast- en jeugd-criminaliteitscijfers in de gemeente.
- Een goede communicatie tussen ouders en kinderen is altijd belangrijk. In puberteit en adolescentie, als het ouder-kind contact afneemt ten faveure van het contact met leeftijdsgenoten, blijkt die communicatie zelfs cruciaal. Jongeren die te maken krijgen met ingrijpende gebeurtenissen in hun leven, zoals gepest worden of de scheiding van hun ouders, hebben heel duidelijk behoefte om met hun ouders en broertjes of zusjes hun gevoelens te bespreken. Vaak wordt hen die mogelijkheid, doordat ouders zelf opgeslokt worden door hun eigen problemen, onvoldoende geboden.

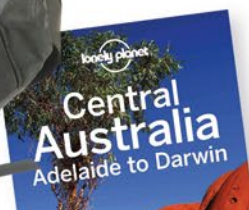

mijn eigen huisje

feesten met mijn vrienden op Mysteryland

na mijn studie ga ik backpacken in Australië

HOOFDSTUK 4

81

LOSLATEN EN UITVLIEGEN!

Tussen twijfels en dromen

18 jaar, eindelijk volwassen! Tenminste volgens de Nederlandse wet: de kersverse 18-plusser mag auto rijden, tijdens verkiezingen zijn of haar stem laten horen, een woning kopen en in het huwelijk treden. Toch duurt het steeds langer voordat jongeren het echte 'volwassen leven' instappen. Het langer volgen van onderwijs doet een aantal cruciale levensgebeurtenissen steeds verder opschuiven. In de jaren '60 was een 21-jarige meestal getrouwd, volop bezig met de opvoeding van zijn of haar eerste kind, en had ook al een baan 'voor het leven'. Tegenwoordig zit 60% van de Haarlemmermeerse 21-jarigen op school, woont het merendeel thuis en zal het voor velen nog bijna 10 jaar duren voordat zij een gezin gaan stichten.

De weg naar volwassenheid heeft zich in de afgelopen decennia verlengd. Tussen 18 en 27 jaar is een fase ontstaan, waarin het ouderlijk toezicht steeds verder terugloopt, maar jonge mensen zich nog niet laten 'vangen' in volwassen rolpatronen en verantwoordelijkheden. Een periode van tot voor kort ongekennde vrijheid is voor vele jongeren het gevolg. Dit is dé periode om studierichtingen of banen uit te proberen, romantische en seksuele ervaringen op te doen, de wereld rond te reizen en nieuwe culturen te leren kennen. Een periode om van te genieten: niet voor niets was de term 'YOLO' (You Only Live Once) – overgewaaid uit de rap- en popmuziek – tot voor kort een geveugelde uitspraak onder twintigers (Arnett, 2006).

Het verkennen van verschillende levenspaden en het continu opdoen van nieuwe ervaringen, doet de reis naar volwassenheid met horten en stoten verlopen. Telkens moet het ‘toekomstplan’ worden herzien: de studie bleek toch té moeilijk, de relatie té broos en de baan té weinig uitdagend. Hierdoor is de jongvolwassenheid een veranderlijke, dynamische en instabiele periode: 40% van alle verhuizingen van, naar en binnen Haarlemmermeer vindt plaats in de leeftijdscategorie 15 tot 30 jaar. Elke verhuizing staat voor het einde van een aangegaan avontuur, maar ook voor het begin van een nieuwe verkenning van liefdesrelatie, nieuwe baan of studie.

In deze periode leren twintigers veel over zichzelf. Elke ervaring, of het nu eindigt in succes of teleurstelling, geeft hen meer inzicht in hun vaardigheden, interesses en idealen. Steeds bewuster gaan zij nadenken over hun keuzes en richten zij hun blik op de toekomst. Op de middelbare school doen jongeren weliswaar al liefdeservaring op met vriendjes en vriendinnetjes, maar daarin draait het vooral nog om de vraag ‘met wie vind ik het nú leuk om mee samen te zijn?’. Twintigers stellen zich steeds meer de vraag welke partner het beste bij hen past om het leven mee te delen. Ook de vrijblijvendheid op het gebied van arbeid verdwijnt. Tweederde van de Haarlemmermeerse jongeren heeft aan het eind van de middelbare school een bijbaan, vaak laaggeschoold werk, gericht om de vrijetijdsbesteding – uitgaan, concertkaartjes, kleding – te kunnen bekostigen. Maar jongvolwassenen proberen met hun werkervaringen al meer de basis te leggen voor hun toekomstige carrière. Hierbij stellen zij zich de vragen: ‘In wat voor werk ben ik goed? En welk werk zal mij op de lange termijn voldoening gaan geven?’ (Arnett, 2006). De identiteitsvorming die in de puberteit en adolescentie begint (zie hoofdstuk 3) is niet voltooid met het verlaten van de middelbare school, maar nog volop in ontwikkeling in de jaren waarin jonge mensen nog op zoek zijn naar vervolgopleiding of nieuwe carrière, met partnerkeuze en gezinsvorm.

Haarlemmermeerse jongvolwassenen verlaten gemiddeld op 23-jarige leeftijd het ouderlijk huis (BRP, bewerking Team Onderzoek, 2015). Voor het eerst komen zij alleen te staan voor tal van nieuwe beslissingen. Niet alleen over wat zij ‘s avonds zullen eten, maar ook over wezen-

lijkere vragen zoals: ga ik voltijd werken? zal ik nu al verhuizen? Verbreek ik mijn relatie of probeer ik het nog een keer?. Natuurlijk kunnen zij advies inwinnen bij ouders en vrienden, maar nu zij volwassen zijn, moeten zij ook zelf gaan uitmaken welk pad zij gaan bewandelen. In deze periode, waarin jongvolwassenen veel nieuwe keuzes – soms ook nog tegelijkertijd – moeten maken, ervaren sommigen stress en onzekerheid.

“Ik ben recent gestopt met mijn studie en ik hoop dat ik nu de juiste studiekeuze maak.”

“Door het specifieke werk van mijn vriend moeten we in de Randstad blijven wonen. Maar hier kan ik mijn droomwoning niet kopen voor mijn toekomstige dierenopvang. Moet ik dan mijn vriend verlaten? Of mij erbij neerleggen dat ik mijn droom niet kan verwezenlijken en bij mijn vriend blijven? In een gewoon rijtjeshuis?”

Ondanks de onzekerheden en twijfels is de ‘jongvolwassenheid’ ook een periode van mogelijkheden. En de keuzemogelijkheden lijken groter dan ooit. Het is bovendien een periode van grote verwachtingen: de soms irreële dromen zijn immers nog niet ‘getoetst’ in het echte leven. Ondanks grote sociale en culturele veranderingen in de afgelopen decennia is het ideaal van ‘huisje, boompje, beestje’ ook onder de huidige generatie twintigers overeind gebleven. Haarlemmermeerse jongvolwassenen blijven dromen van een liefdevol gezin, uitdagend werk, een stabiel inkomen en een mooie woning.

“Ik wil een gelukkig en welvarend leven samen met iemand waar ik van houd, die tegelijk ook mijn beste vriend is. Samen gaan wij de wereld tegemoet, steunen wij elkaar en wonen we in de toekomst samen. Ik wil een carrière, waarin ik doe waar ik van houd en daar goed voor betaald krijg.”

“Mijn dromen voor de toekomst zijn een huis, een eigen psychologiepraktijk, kinderen met mijn vriend, de wereld rondreizen, gezellige dingen doen met mijn familie en vrienden, een hondje en heel erg genieten.”

“Ik droom ervan om samen met mijn vriend (die dan mijn man is), onze twee kinderen en hond in een mooi huis te wonen. Allebei hebben wij een goede baan, ik werk in de marketing. We verdienen genoeg voor een vakantiehuisje in Tirol.”

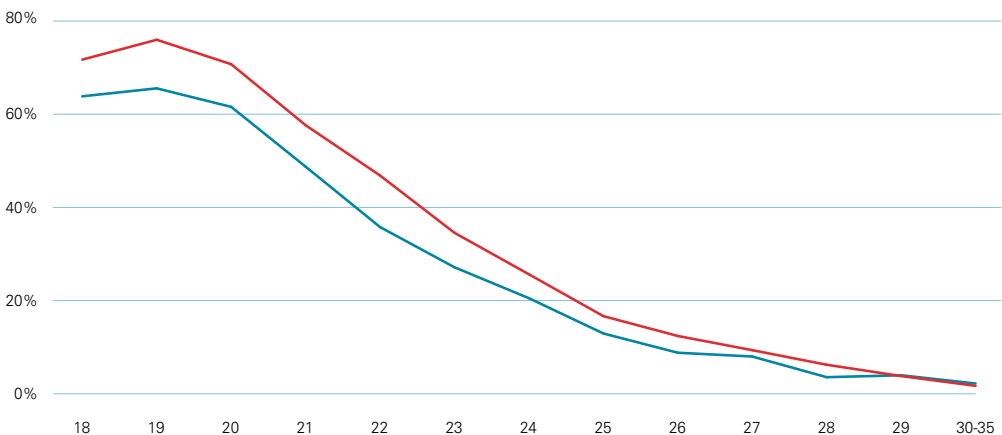
1 De stad trekt

Met het diploma van het voortgezet onderwijs op zak, staan Haarlemmermeerse jongeren en jongvolwassenen voor het eerste grote kruispunt in het leven: wat nu te doen? Steeds meer jonge inwoners besluiten om direct na hun wel-verdiende zomervakantie een vervolgopleiding te beginnen (zie figuur 17). De jongsten stromen op hun zestiende al door in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). De havisten en vwo'ers zijn op dat moment nog druk bezig met het afronden van hun voortgezet onderwijs; zij maken rond hun 18^e de stap naar hbo of universiteit. Op 19-jarige leeftijd is driekwart van de Haarlemmermeerse jongvolwassenen nog actief in het vervolgonderwijs (CBS, 2015).

De keuze om door te leren, zet een deel van de jongste jongvolwassenen aan om hun vleugels uit te slaan en het ouderlijk huis te verlaten. In 2014 verlieten ongeveer 1.500 Haarlemmermeerse jongvolwassenen (18 t/m 26 jaar) het ouderlijk huis: 40% bleef in de gemeente wonen, en 60% verliet de polder. Het is niet toevallig dat hiervan meer dan de helft naar een 'onderwijsstad'¹ vertrok, met Amsterdam en Haarlem als echte trekpleisters (BRP, bewerking Team Onderzoek, 2015). Of de start van een opleiding leidt tot het uit-huis-gaan, hangt samen met de nabijheid en bereikbaarheid van de onderwijsinstelling (Stoeldraijer, 2014). In Haarlemmermeer wordt op enkele locaties mbo-onderwijs gegeven, maar een hogere onderwijsinstelling ontbreekt. Net als in veel andere Nederlandse gemeenten trekken ook hier jongeren weg om een hogere opleiding te volgen. Het is vooral deze groep die op kamers gaat wonen in de stad waar onderwijs wordt gevolgd (Stoeldraijer, 2014).

“Ik wil in de stad wonen, zodat ik met het openbaar vervoer makkelijk naar mijn school, de hogeschool van Amsterdam, kan gaan.”

“Ik studeer in Amsterdam dus het is de meest logische plek voor nu.”

Figuur 17 Aandeel jongeren dat vervolgonderwijs volgt (mbo, hbo en wo) in 2014/2015, in vergelijking met 2004/2005

Bron: CBS Statline, 2015

■ 2005 / 2006
■ 2014 / 2015

1 Amsterdam, Delft, Den Haag, Eindhoven, Enschede, Groningen, Haarlem, Leiden, Maastricht, Nijmegen, Rotterdam, Tilburg, Utrecht en Wageningen.

Julia

Meldingen

Over **Julia**:

Als nieuweling een groep binnenkomen, vindt ze nog steeds verschrikkelijk. Bang om buiten de boot te vallen, onzeker over wat anderen van haar denken. En het is toch al bijna vijftien jaar geleden! Het gebeurde op de basisschool. Julia was blijven zitten en kwam in een nieuwe klas terecht. Ze was té stoer, zegt ze zelf; té 'jongensachtig' volgens haar klasgenoten. Jarenlang werd ze gekleineerd en beledigd. Niets kon ze goed doen! Dat maakte haar stil en verlegen. In pauzes ging ze naar huis, want overblijven duurt lang in je eentje. Af en toe ging ze onder schooltijd 'zomaar' naar huis. Altijd maar kinderen met elkaar zien spelen, dat trok ze soms gewoon niet meer. In groep 8 bereikte het pesten een hoogtepunt. Julia zocht hulp bij een psycholoog. De gesprekken met hem waren heerlijk. Niemand wist ervan, het was echt iets van haar zelf. Op de middelbare school bloeide Julia helemaal op. Die meiden daar waren stoerder, ze had gelijk een klik met hen. Ze kon weer lachen en durfde zelfs haar mening in de klas te geven. Een wereld ging voor haar open: op haar veertiende eindelijk voor het eerst met vriendinnen op pad. En wat voelde het goed toen 'haar meiden' het op school voor haar opnamen. Eindelijk stond ze er niet meer alleen voor. Totdat ze naar het vervolgonderwijs ging. Vanwege een ongelukkige studiekeuze, schakelde ze halverwege het jaar over naar een andere opleiding. Opnieuw was ze de nieuwkomer in een hechte klas. Net als op de basisschool. De angst om er weer alleen voor te staan, greep haar naar de keel. De eerste week ging ze huilend naar school, en weer huilend naar huis. Na een week besloot ze te stoppen met de opleiding. Liever een jaar werken, en het nieuwe schooljaar beginnen als iedereen nieuw is. Dan is de groep nog niet gevormd. Nu gaat het goed met Julia. Ze zit weer op school. Alleen als iemand wat van haar vindt, dan kan ze wel door de grond zakken. Ze voelt zich dan zó klein. Dat gevoel blijft!

Max

Meldingen

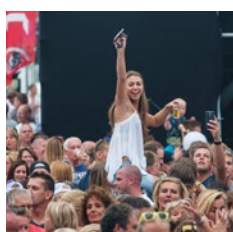
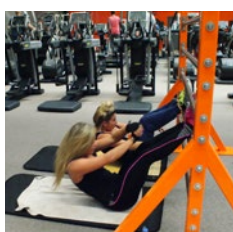
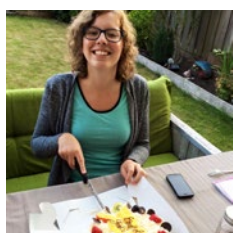
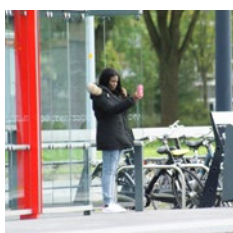
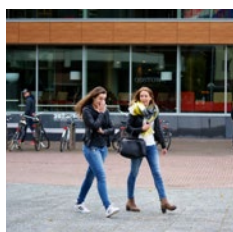
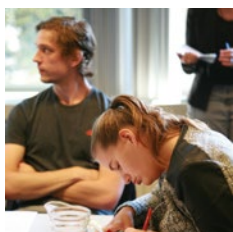
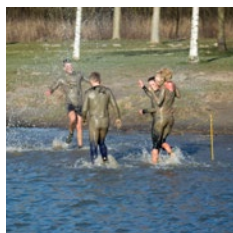
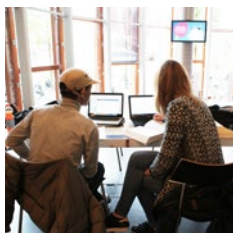

Over **Max**:

Hij heeft dit jaar al meer dan honderd films gezien. Sinds een jaar zit Max zonder diploma thuis. Het doet hem nog steeds pijn dat hij met zijn opleiding is gestopt. Want als hij ergens aan begint, wil hij het ook afmaken. Maar het ging gewoon niet meer. Zijn cijfers waren slecht, de samenvattingen en mappen een rotzooi. Er is ook veel gebeurd! Op de middelbare school was hij het mikpunt van pesterijen. Het werd fysiek. Hij werd tegen muren geduwd, in prullenbakken gegooid, afval werd over hem heen gegooid. Leraren probeerden wel in te grijpen, maar het laten nablijven van de grootste pesters maakte het vaak veel erger. 'Als je wordt geslagen, moet je terugslaan' kreeg hij als advies. Maar ze waren zo sterk, en met veel. Max maakte geen schijn van kans. En alleen maar omdat hij er te vrouwelijk bij zou lopen. Thuis vertelde hij niets aan zijn moeder. Zij had na de scheiding al genoeg aan haar hoofd. En voor haar is het ook niet leuk om te horen dat haar zoon weer was geslagen, of dat zijn boeken weer gestolen waren. Alleen als Max een paar dagen thuis wilde blijven om even op adem te komen, liet hij wat los. Hij heeft een muur om zich heen gebouwd. Een masker noemen anderen dat. Het voelt veilig, en verdedigt hem tegen de negativiteit van anderen. Maar het is schijn. Het gaat helemaal niet goed met Max. Na zijn geest, vol met littekens, laat ook zijn lichaam hem steeds vaker in de steek: hoofdpijnen, hartritme-problemen, hyperventileren. Hij is op. Hij woont nog thuis, maar zit de hele dag achter de geraniums. Niks te doen! Nou ja, films kijken. Hij solliciteert wel, maar niemand neemt hem aan. Hij wil ook wel bij mensen op bezoek, om te kletsen of koffie te drinken, maar iedereen werkt. Er is niemand thuis. En in de weekenden gaan zijn leeftijdsgenoten op stap. Maar Max is allang niet meer zo. Het is stil in zijn leven! Te stil!

Het is echter niet alleen de nabijheid van onderwijs wat jonge Haarlemmermeeders naar de stad trekt. De 'stad' trekt als symbool van vrijheid, als een 'ruimte' om je eigen identiteit te zoeken en te ontdekken. De stad vergroot de leefwereld van de jongvolwassenen en 'bevrijdt' hen van de afhankelijkheid van hun ouders; zij willen weg van de eigen kamer, de eigen buurt en het voormalige schoolplein.

"Mijn leven in Nieuw-Vennep is sowieso over 343 dagen over, want dan ben ik 18. (...) Dan ga ik lekker de stad in, waar ik nu af en toe al een voorproefje van heb. Nieuw-Vennep lijkt weliswaar een beetje op de stad, omdat het hier wat groter is, maar tegelijkertijd is het géén stad! Want als hier drie politieauto's voor de deur staan, staat de hele buurt buiten te kijken. In de stad wordt er echt niet naar omgekeken als dat gebeurt, dat interesseert niemand. Dat vind ik leuk aan de stad, er wordt minder op elkaar gelet, maar tegelijk ben je wel met elkaar als het helemaal volloopt op zo'n vrijdagavond daar. Een beetje van club naar club, of van café naar café. Van coffeeshop naar coffeeshop, dat soort dingen. En dat is in ieder geval een stuk meer dan je ooit gaat zien in dit dorp."

Ook de 18- tot en met 27-jarigen die nog bij hun ouders in Haarlemmermeer wonen, en dat is een ruime meerderheid (70%), voelen zich aangetrokken tot het stadse leven. Vrijwel alle Haarlemmermeerse jongvolwassenen gaan wel eens op stap in de stad: de helft geeft aan dat het bezoeken van discotheken of cafés één van hun favoriete vormen van vrijetijdsbesteding is (Jeugdenquête, 2015). Amsterdam is de grote trekpleister; Haarlem en Hoofddorp volgen op gepaste afstand. De vele mogelijkheden om leeftijdsgenoten te ontmoeten, maakt vooral Amsterdam aantrekkelijk. Bars, cafés, bioscopen en discotheken, op loopafstand, bieden volop mogelijkheden 'om samen iets te beleven, maar ook om iemand te vinden om samen mee te leven' (Schnabel, 2006). In het uitgaansleven worden vriendschappen gesmeed en groeien verliefdheden uit tot eerste serieuze(re) relaties.

Een kwart van de jongvolwassenen is tevreden over de uitgaansmogelijkheden in Haarlemmermeer; volgens 40% laat het aanbod echter te

wensen over (Jeugdenquête, 2015). Een aantal jongeren vindt het wel gezelliger in de polder geworden door de aanwezigheid van Cinemeerse, Plein 14 en Duycker. Het aanbod blijft volgens velen té beperkt, té saai en mist de sfeer die in Amsterdam en Haarlem wel te vinden is. De 18-plussers uit de kleinere kernen klagen vooral over de beperkte OV-verbindingen naar centrale uitgaansplekken.

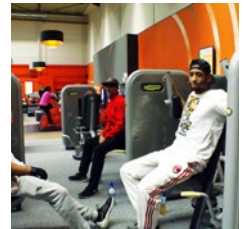
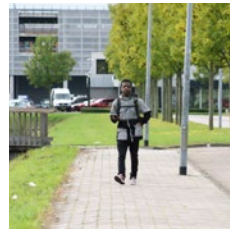

"Ik ben blij met de nieuwe bioscoop in Hoofddorp, maar qua grote discotheken en kroegen valt het erg tegen. Voor een echte avond stappen wordt het al snel Haarlem of Amsterdam. Het nadeel daarvan is de reistijd die je kwijt bent."

"Haarlemmermeer mist een centraal plein of punt met verschillende kroegen dicht bij elkaar. Daarnaast is er gebrek aan een grotere uitgaansgelegenheid waar avonden met verschillende muziekstijlen elkaar afwisselen."

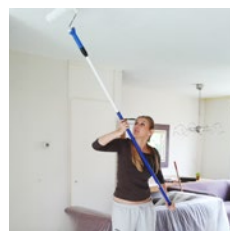
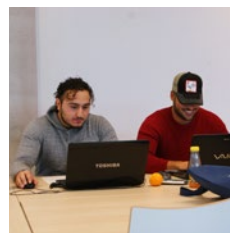
"Er is bijna niks in Lijnden en Lijnden is niet goed verbonden met bijvoorbeeld Hoofddorp. Er rijdt niet eens openbaar vervoer hier."

2 Uit huis gaan? Nog even niet

Jongvolwassenen die níét het ouderlijk huis verlaten voor hun opleiding, blijven door een langere onderwijsperiode juist langer thuis wonen. De voordeur van hun voormalig 'thuis' sluit zich pas definitief als zij hun opleiding afronden en de arbeidsmarkt betreden. Pas dan ontstaat er voldoende financiële slagkracht om een eigen huishouden te runnen. De helft van de Haarlemmermeerse 'nog-thuiswonenden' (18-26 jaar) wil het ouderlijk huis pas verlaten als zij er financieel sterker voor staan; een kwart wil pas op zichzelf wonen na afronding van de opleiding (Jeugdenquête, 2015).

Van de Haarlemmermeerse nog thuiswonende 18- t/m 26-jarigen is 40% wél op zoek naar een woning. Deze behoefte neemt met de leeftijd sterk toe. Naarmate het leven in rustiger vaarwater komt, krijgt de jongvolwassene meer behoefte om te 'settelen'. De thuiswonende woningzoekenden hebben vooral interesse in

kleine, goedkope huurwoningen, die qua kosten passen bij hun nog beperkte financiële inkomsten en hun veranderlijke levensfase. De helft van de jonge woningzoekenden wenst in Haarlemmermeer te wonen; een kwart trekt liever naar Amsterdam en Haarlem (Jeugdenquête, 2015).

Driekwart van de thuiswonende woningzoekenden ondervindt problemen in deze zoektocht. Lange wachtlijsten voor sociale huurwoningen, het niet kunnen voldoen aan de gestelde huureisen door een te laag inkomen of een flexibel arbeidscontract zijn de meest voorkomende belemmeringen. Een flink aandeel van de woningzoekenden (40%) zoekt al langer dan een jaar; de helft daarvan zelfs langer dan twee jaar.

“Er is geen aanbod in de sociale sector! Er is wel aanbod, maar daarvoor moet je te lang wachten. En de vrije sector is te duur.”

“Er is een té lange wachtlijst voor sociale huurwoningen en de eisen qua inkomen en het hebben van een vaste baan zijn te streng om in aanmerking te komen voor particuliere huur of koop, waardoor geen van beide haalbaar is.”

“Als starter met een minimaal inkomen voldoe je niet aan de eisen voor een huurwoning, waardoor het krijgen van een woonruimte niet of nauwelijks haalbaar is. En voordat je qua punten in aanmerking komt voor een sociale huurwoning ben je minimaal 5 á 8 jaar verder. Er zijn echt te weinig beschikbare woningen voor starters.”

Naar verhouding wonen steeds minder jonge Haarlemmermeesters op zichzelf. Er wonen weliswaar evenveel jongvolwassenen zelfstandig als vijftien jaar geleden (4.400), maar door de groei van de bevolking is het aandeel teruggelopen tot 30% van de leeftijdsgroep. In 2000 bedroeg dit nog 40%. Jonge inwoners blijven niet alleen langer bij hun ouders wonen; zij verlaten ook steeds vaker de gemeente. In 2004 bleef 60% van de jongvolwassenen bij het uit-huis-gaan in Haarlemmermeer wonen;

tien jaar later is dit gedaald naar 40% (BRP, 2015). De sterke toename van het aantal 18-plussers in de komende jaren (zie hoofdstuk 3) kan – zonder veranderingen in woningaanbod – het aandeel jonge zelfstandige huishoudens in de gemeente verder doen afnemen.

3 Radicaal anders

Het uit-huis-gaan biedt jonge mensen de mogelijkheid om hun leven te veranderen. Dit geldt vooral voor jonge mensen die opgroeien onder moeilijke omstandigheden. Een familiesituatie vol chaos of conflict kun je in de kindertijd niet ontvluchten. Ruziënde ouders, armoede, verslaving: kinderen en adolescenten zitten er middenin en moeten dit ondergaan. Het wekt dan ook geen verbazing dat kinderen die opgroeien tussen ruziënde ouders, het snelst uit huis gaan (De Graaf, 2002). Maar ook kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt, verlaten eerder het ouderlijk huis. Zij gaan jonger samenwonen dan kinderen van wie de ouders bij elkaar bleven. Blijkbaar versnelt een ouderlijke scheiding de transitie naar zelfstandigheid (Harmsen et al., 2013). Ook heeft de ouderlijke scheiding invloed op de toekomstige relatie- en gezinsvorming van het kind zelf. Kinderen van gescheiden ouders hebben meer moeite om een partner te vinden en te behouden, en zij krijgen minder kinderen. Gescheiden ouders hebben hierdoor een geringere kans om grootouder te worden (Beets, 2004).

“Door alle spanning en stress die in het huis hangt, lukt het me niet om thuis tot rust te komen. Ik wil zo snel mogelijk de deur uit. Ik hoop dat ik en mijn vriend snel allebei een baan vinden: en dan lekker huisje, boompje, beestje.”

“Ik ben op mijn zestiende al het huis uitgegaan, want thuis zag ik het echt niet meer zitten. Het moeilijkst waren al die ruzies.”

Een onrustige thuissituatie kan er toe leiden dat jongeren en jongvolwassenen te vroeg op eigen benen komen te staan. Een Haarlemmermeesterse jongen en meisje vertellen over hun situatie:

“Toen ik op mijzelf ging wonen en uit de onveilige thuissituatie was, ging het gek genoeg veel slechter met me. Ik kwam ineens in een onbekend gebied. In één keer in je eentje. Opeens kom je jezelf tegen. Opeens is het stil en is er geen geschreeuw meer. Dan begint het aan je te knagen: de dingen die tegen je gezegd zijn. Dan sta je daar met jezelf. Dan is het erg lastig. Het moeilijkst vind ik eten, uit mijn bed komen, de dag doorkomen.”

“Ik ben uit huis gegaan toen het niet goed liep met mijn moeder en toen ben ik gaan samenwonen. Uiteindelijk liep dat helemaal verkeerd. Ik was nog best jong om samen te gaan wonen. Dat ging uit.”

Naast omstandigheden die jonge mensen vervroegd het gezin ‘uitduwen’, zijn er ook gezinsfactoren die het voor jonge mensen juist moeilijk maken om het ouderlijk huis te verlaten, zoals bijvoorbeeld de ziekte van een gezinslid. De druk die op de zorgtaak ligt kan jonge mensen belemmeren om het gezin te verlaten. Hun transitie naar meer autonomie en volwassenheid kan hierdoor verstoord raken (Becker & Becker, 2008). In Haarlemmermeer verzorgt 6% van de 18- t/m 26-jarigen een naaste; vaak is dat een familielid. De meesten voelen zich hier nauwelijks door belast. Van de Haarlemmermeerse jongvolwassenen ontvangt zelf 7% zorg; vaak van een familielid. De structurele zorgondersteuning lijkt zich voornamelijk binnen de familie af te spelen.

“Ik heb een zwaar gehandicapte broer waar ik ook voor zorg. Mijn grote zorg is dat mijn ouders overlijden. Hoe moet ik de zorg voor mijn broer dan regelen? Aangezien de zorg steeds minder wordt en er steeds minder dingen worden vergoed.”

4 Uitstel van het gezinsleven

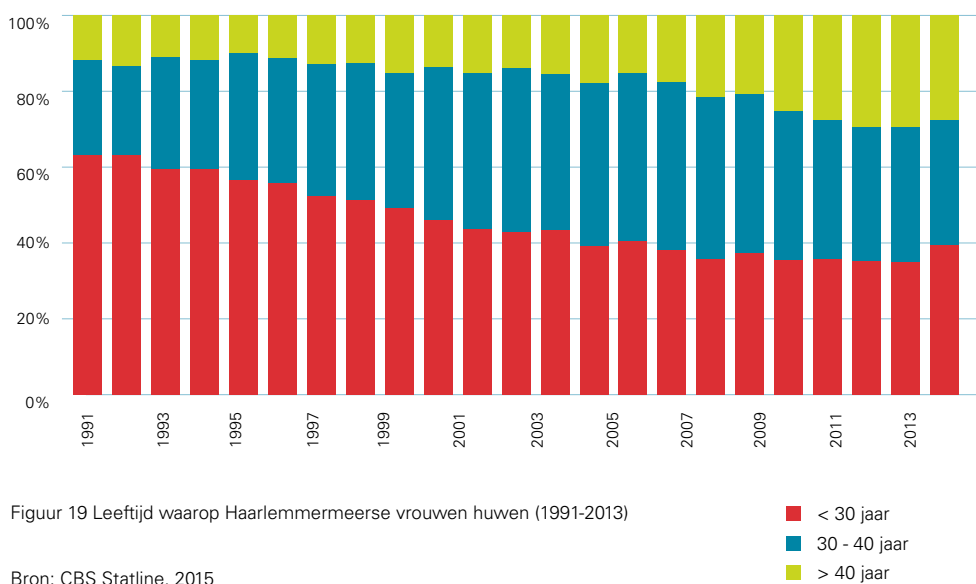
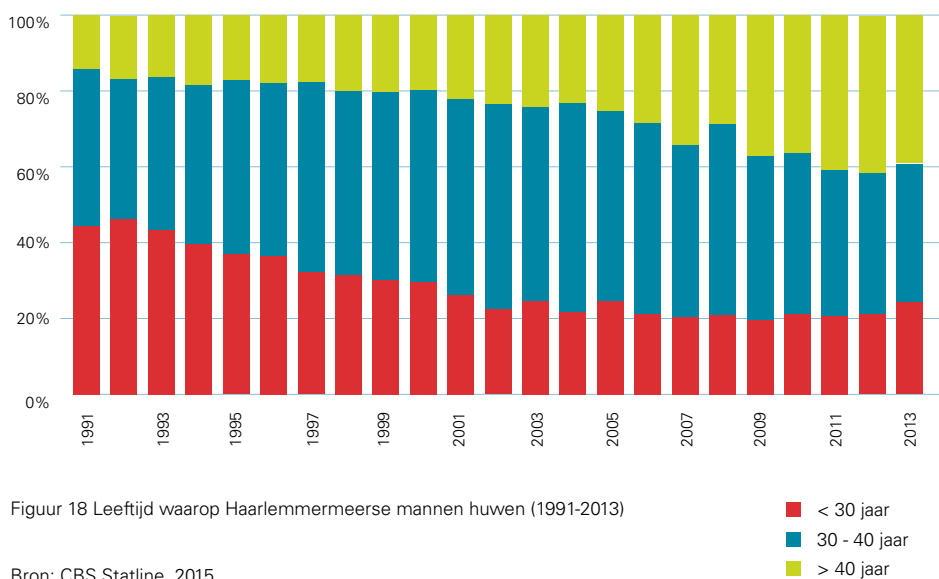
Amper een halve eeuw geleden was het gewoon om op de dag van het uit-huis-gaan ook het huwelijksleven in te stappen en gezamenlijk het echtelijk huis te betreden. ‘Alleenstaan’ deden slechts studenten, weduwen en weduwnaars en de ‘ongelukkigen’ die geen partner

hadden kunnen vinden (Van Praag, 2011). Tegenwoordig woont men steeds meer samen, nadat men eerst als ‘single’ een eigen huishouden is begonnen. Van de 18- t/m 26-jarigen in Haarlemmermeer woont inmiddels 30% niet meer thuis: van hen woont bijna de helft alleen, terwijl 40% wel degelijk al een vaste relatie heeft. En trouwen is al helemaal uit de mode; helemaal onder jongvolwassenen. Als er al getrouwd wordt, gebeurt dit op steeds latere leeftijd. Tegenwoordig is 40% van de huwende mannen en 30% van de huwende vrouwen in onze gemeente ouder dan 40 jaar (zie figuren 18 en 19). Aangezien het aantal scheidingen toeneemt, is het goed mogelijk dat mensen op die leeftijd voor een tweede maal in het huwelijk stappen.

Langer onderwijs volgen, langer thuis blijven wonen en langer single blijven stellen ook de gezinsvorming steeds verder uit. In 1960 waren moeders van eerstgeboren kinderen nog voor bijna de helft onder de 25 jaar (Van Praag, 2011). In 2010 waren Haarlemmermeerse vrouwen gemiddeld al 30,6 jaar bij de geboorte van hun eerste kind; en dus ook ouder dan de gemiddelde Nederlandse vrouw (29,5 jaar) (Stichting PRN, 2013). Later kinderen krijgen heeft opvoedvoordelen. Er is dan veelal meer (financiële) zekerheid en ook meer stabiliteit binnen de relatie, ouders zijn meer aan de ouderrol toe en dus ook meer tevreden. En oudere opvoeders hebben vaak ook meer kennis over de ontwikkeling van het kind en meer oudervaarigheden om hier adequaat op te reageren. Kortom, oudere ouders zijn door de bank genomen meer responsief. Oudere vaders en moeders stellen duidelijker regels, bieden meer structuur en uitleg, zijn warmer en gaan sensitiever met hun kinderen om (Bornstein et al, 2006; Straus, 1994).

Op latere leeftijd kinderen krijgen, brengt ook nadelen met zich mee. De kans op ‘dubbeldzorg’ neemt toe. Ouders moeten de zorg voor hun puberende kinderen combineren met die voor hun fragieler wordende bejaarde ouders. Nu al combineert een derde van alle mantelzorgers in Haarlemmermeer (ongeveer 4.000 inwoners) de zorgtaak voor zijn ouders met de opvoeding voor één of meer thuiswonende kinderen (Team Onderzoek, 2015).

De vruchtbaarheid van vrouwen neemt licht af na het 30e jaar, en merkbaar na het 35e jaar (Broekmans, et al., 2007). Vrouwen zullen steeds

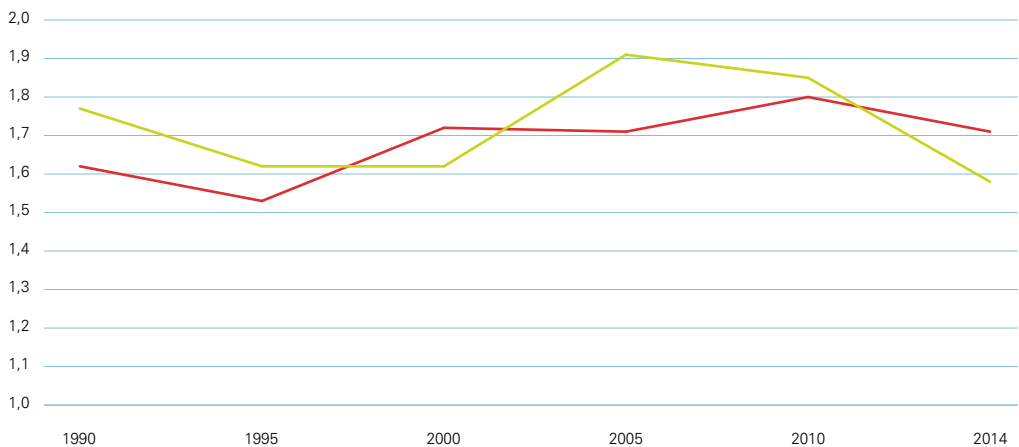

vaker geconfronteerd worden met miskramen en zwangerschapscomplicaties (Beets, 2004). En uitstel leidt bovendien ook vaak tot afstel. Lang aarzelen kan, wat eerst nog vrije keuze was, overgaan in ongewenste onvruchtbaarheid. In Nederland werd één vijfde van de jongste generatie, niet meer vruchtbare vrouwen, geen moeder. Voor deze vrouwen was kinderloosheid nog wél vaak een vrije en bewuste keuze (Van Praag, 2011). In de afgelopen eeuw nam het gemiddeld aantal kinderen per Nederlandse vrouw sterk af: van 4,5 in 1900 naar de huidige 1,7. Het aantal geboortes bevindt zich daarmee al enige tijd onder het benodigde niveau om de

bevolking op peil te houden (ca. 2,1 kinderen per vrouw). In 2014 is het gemiddeld kindertal in Haarlemmermeer voor het eerst sinds lange tijd lager dan in Nederland: 1,6 (zie figuur 20).

5 Lossere gezinsverhoudingen door alle lagen heen

Hoogopgeleiden zijn trendsetters in het aanpassen van normen en waarden over relatie en gezin. Sinds de jaren '60 lopen hoogopgeleide mannen en vrouwen voorop in ongehuwd samenwonen en (echt)scheiding. Hoogopgeleide vrouwen stellen het moederschap het meeste uit en zijn vaker ook kinderloos. De laatste jaren

Figuur 20 Ontwikkeling gemiddeld aantal kinderen per vrouw in Haarlemmermeer, in vergelijking met Nederland (1990-2014)

■ Haarlemmermeer
■ Nederland

Bron: CBS Statline, 2015

92

lijken de laagopgeleiden bezig met een inhaalslag. Laagopgeleide vrouwen scheiden bijvoorbeeld steeds vaker, of leven zelfs nooit met de vader van hun kind samen (Van Gaalen, 2014). De financiële gevolgen die vaak gepaard gaan met het 'uit elkaar gaan', zal in deze gezinnen – waar vaak al minder financiële ruimte is – groter zijn dan in hoogopgeleide gezinnen.

Een recente analyse van het CBS (Van Gaalen, 2014) laat zien dat ook lager opgeleide mannen zich steeds minder vastleggen in langdurige relaties. Zij wonen zelfs vaker zonder partner dan hoogopgeleide mannen. Relatief vaak gaat het om mannen met weinig inkomen of zonder baan. De economische crisis heeft mogelijk hun maatschappelijke positie verder verslechterd. Een eventuele inkomensdaling kan de stabiliteit van hun relaties onder druk hebben gezet. Maar los van het belang van werk en inkomen is er ook sprake van een structurele verschuiving. Ook op het gebied van liefde en relaties onder vinden laagopgeleide mannen steeds meer concurrentie. Nu het onderwijssysteem beter toegankelijk is voor iedereen, halen steeds meer mensen een hoger diploma. Omdat vrouwen liever een relatie aangaan met een partner die iets hoger is opgeleid dan zichzelf, wordt het voor laagopgeleide mannen steeds lastiger om een partner te vinden. Dit geldt overigens ook voor hoogopgeleide vrouwen. Zij hebben minder te kiezen, want er zijn steeds minder mannen die hoger opgeleid zijn dan zichzelf. Door drukte op werk en met het maken van carrière hebben deze vrouwen ook minder tijd voor een partner.

Het is niet voor niets dat 30-jarige hoogopgeleide vrouwen steeds vaker aangeven geen geschikte vader te kunnen vinden voor hun eventuele kinderen (Beets, 2004). De onderwijsexpansie kan ook op deze manier verder gevolgen hebben voor het aantal geboortes en de ontgroening en vergrijzing van de samenleving.

6 Wat is nu nog een huishouden?

Het demografische gedrag van de huidige generatie twintigers laat zien dat ouders erin geslaagd zijn hun kinderen op te voeden tot zelfstandige en autonome personen. De gezinsvorming toont dat jonge mensen in toenemende mate een individueel kompas volgen en zich in hun opvattingen niet langer laten leiden door collectieven als de kerk, de buurt of familie. Zij zijn in staat om hun eigen bestaan te ontwerpen (Van Gaalen, 2014). Dit heeft onze manier van samenleven heel wat minder overzichtelijk gemaakt: getrouwd met of zonder kinderen, samenwonend met of zonder kinderen, eenoudergezinnen, alleenstaanden met een verbroken relatie achter de rug. En dan zijn er ook nog die gezinsverbanden die de woning letterlijk te buiten gaan: co-ouderschappen, stiefouders en latrelaties. Een huishouden is per definitie gekoppeld aan een woonverblijf, maar geldt dat nog wel voor het 'moderne' gezin? (Van Praag, 2011). Vandaar dat er steeds meer verschillende opvattingen en definities van gezin en huishouden naast elkaar bestaan. Verandering van samenlevingsvormen vergt flexibiliteit in de

definiëring. En dient soms ook te leiden tot het herdefiniëren van begrippen en een andere manier van registreren van bevolkingsgegevens, om die cruciale veranderingen met zoveel beleidsimplicaties niet te missen.

De lange aanloop tot het stichten van een gezin en de vele scheidingen zijn weliswaar het gevolg van meer keuzevrijheid, maar dat wil niet zeggen dat de voorkeur van heden-daagse twintigers uitgaat naar het ‘alleen leven’. Verreweg de meeste Haarlemmermeerse jongvolwassenen willen, zoals eerder in dit hoofdstuk bleek, niets liever dan het vormen van een gelukkig gezin. *‘Als ideëel project is het gezin vrijwel ongeschonden. In de praktijk wil het echter steeds minder vlotten’* (Van Praag, 2011).

7 Van student naar serieuze werknemer

Eenmaal los van de beschermende cocon van school of universiteit, zetten jongvolwassenen hun eerste stappen op de arbeidsmarkt: sommigen al voor hun achttiende levensjaar, de ‘verlate’ student pas na zijn 25^e. Tweederde van de Haarlemmermeerse jongeren heeft tijdens zijn middelbare schoolperiode of studietijd weliswaar een bijbaan gehad – vaak niet meer dan twee dagen in de week – maar het ‘echte werk’ begint na het verlaten van de schoolbanken. Eindelijk zelf geld verdienen, waarmee de studieschuld afbetaald kan worden – 15% van de Haarlemmermeerse 18-plussers heeft een studieschuld – of gespaard kan worden voor een eigen woning (Jeugdenquête, 2015). Op weg naar financiële onafhankelijkheid, en daarmee een stap dichterbij volwassenheid.

De eersten die zich structureel proberen te nestelen op de arbeidsmarkt, zijn misschien wel de voortijdig schoolverlaters. Om verschillende redenen stappen zij vervroegd uit de schoolbanken: zij kunnen problemen in de thuissituatie hebben, zich niet thuis voelen in het schoolklimaat, een opleiding hebben gekozen die niet aansluit bij de interesses of competenties etc. (zie ook H. 3). Vaak komen zij er in verloop van tijd toch achter dat het zonder een volwaardig diploma lastig is om het geld te verdienen waar zij op hoopten. Ook het aangaan van een relatie kan het perspectief op de toekomst veranderen, waardoor zij toch kiezen om weer aan een opleiding te beginnen. In Nederland keert meer dan een derde van de voortijdig schoolverlaters binnen drie jaar weer terug in

het onderwijs. En vaak met succes.

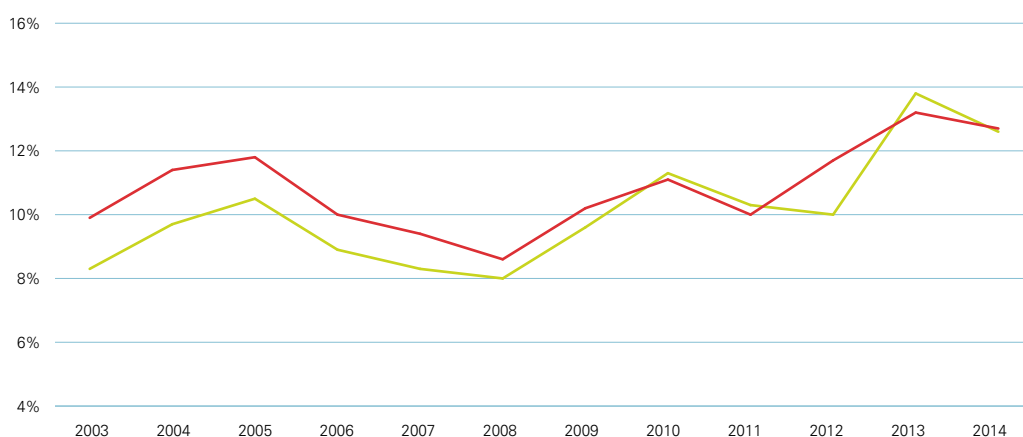
Van de terugkeerders is na 4 jaar een kwart opnieuw uitgevallen. De rest heeft of een startkwalificatie behaald, of volgt nog onderwijs (Van Wijk, et al., 2011).

“Ik had met mijn vriend besloten om écht voor ons eigen huis te gaan. Maar dan heb je een baan nodig, en ga die dan maar eens vinden. Die vind je gewoon niet. En dan denk je, het papiertje is toch wel belangrijk, dus ik moet dat maar gaan halen. Vandaar dat ik heb besloten om weer naar school te gaan.”

“Ik solliciteerde overal op. Het maakte mij allemaal niet uit, als ik maar inkomsten zou hebben. Alles wat ik aan kon pakken, zou ik aanpakken. Maar het lukte niet. Ze zeiden: ‘je hebt niet voldoende ervaring, je hebt geen diploma, je bent te jong.’ Erg vervelend, want je wilt het wel gewoon graag. Je wil toch een inkomen hebben en toch iets kunnen. Daarom ben ik weer opnieuw begonnen, met dezelfde opleiding. Ik ga er nu heen en ik probeer er ook echt wat van te maken. Echt mijn best te doen.

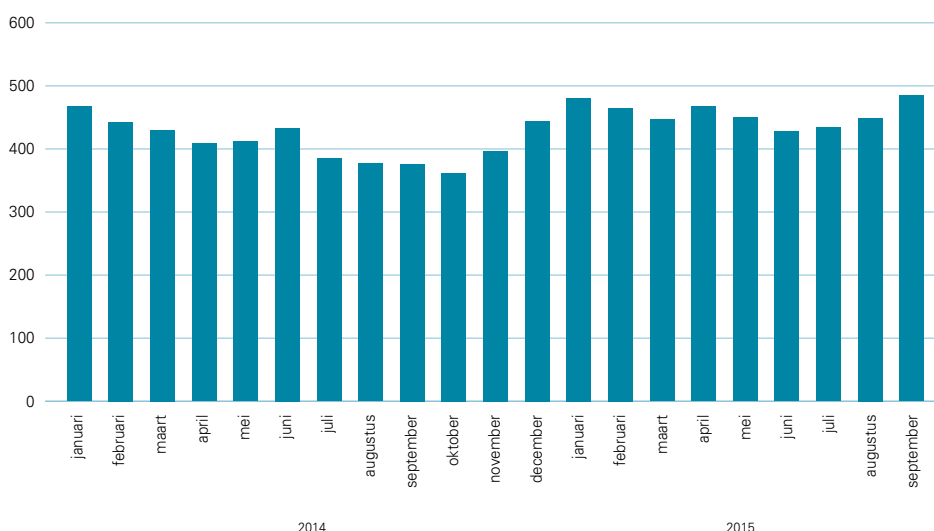
In de afgelopen crisisjaren werd het voor alle jonge schoolverlaters moeilijker om een baan te vinden. De jeugdwerkloosheid (15 t/m 24 jaar) in Haarlemmermeer steeg van 8% in 2003 naar 12,5% in 2014 (CBS, 2015) en bereikte daarmee hetzelfde niveau als in Nederland (zie figuur 21). Recentere gegevens ontbreken. Wel is bekend dat in september van 2015 485 Haarlemmermeerse 15- t/m 26-jarigen bij het UWV staan ingeschreven als niet-werkend en dus op zoek naar een baan (zie figuur 22). Veel jonge mensen komen echter niet in aanmerking voor een werkloosheidsuitkering, of schrijven zich niet in bij het UWV. Hierdoor zijn zij niet terug te vinden in deze registratiecijfers. Met als gevolg een onderschatting van de jeugdwerkloosheid. Dat is voor het CBS reden geweest om de jeugdwerkloosheid via een grootschalige enquête te meten in plaats van de geflatteerde registratiegegevens te gebruiken.

Figuur 21 Jeugdwerkloosheid (15-25 jaar) in Haarlemmermeer, in vergelijking met Nederland (2003-2014)

Bron: CBS Statline, 2015

■ Haarlemmermeer
■ Nederland

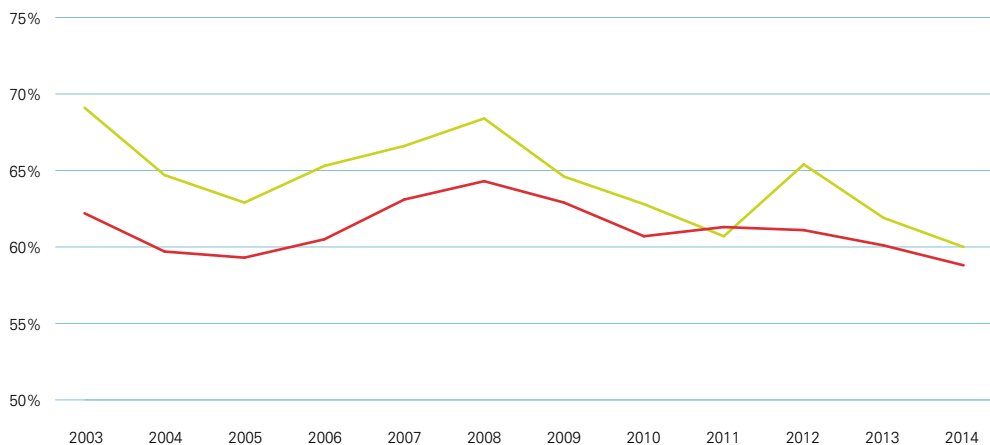
Figuur 22 Ontwikkeling aantal niet-werkende werkzoekenden in Haarlemmermeer (15 t/m 26 jaar)

Bron: UWV, 2015

In crisisjaren hanteren jonge schoolverlaters verschillende 'strategieën' om niet werkloos thuis op de bank te (komen) zitten. Enerzijds stellen zij hun gang naar de arbeidsmarkt uit door langer onderwijs te volgen. Mede hierdoor is de arbeidsparticipatie in het afgelopen decennium, ook in Haarlemmermeer, onder de jongste leeftijdsgroep gedaald (zie figuur 23).

Anderzijds hebben schoolverlaters in tijden van hogere werkloosheid de neiging om, wanneer zij nog geen baan op niveau hebben bemach-

tigd, hun doelen en voorkeuren aan te passen en onder hun niveau te gaan werken. Dit heeft 'overscholing' en 'verdringing op de arbeidsmarkt' tot gevolg (Wolbers, 2011). In Haarlemmermeer werkt één op de drie jonge vrouwen onder haar niveau; bij mannen is dit een kwart. De nadelige gevolgen van een hoge werkloosheid bij intrede op de arbeidsmarkt zijn lang merkbaar, maar niet blijvend. Na acht tot dertien jaar hebben jongvolwassenen in Nederland hun achterstanden, opgelopen aan het begin van hun carrière, ingehaald (Wolbers, 2011 en 2014).

Figuur 23 Netto-arbeidsparticipatie Haarlemmermeerse jongvolwassenen (15-25 jaar), in vergelijking met Nederland (2003-2014)

■ Haarlemmermeer
■ Nederland

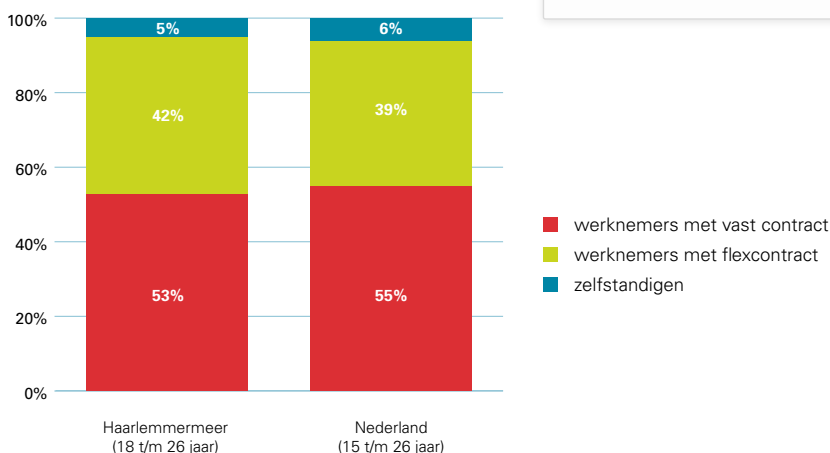
Bron: CBS Statline, 2015

Sinds de jaren '90 zijn veel regels aangepast of afgeschaft die werkgevers verhinderden om werknemers (langdurig) tijdelijk in dienst te nemen. Hierdoor hebben steeds meer mensen een flexibel contract gekregen, met name jongeren en jongvolwassenen. Vaak hebben zij een arbeidscontract voor bepaalde tijd, of voor een onbepaald aantal uur. Zowel in Nederland als Haarlemmermeer heeft ongeveer de helft van de werkende jongvolwassenen een vast contract. De andere helft heeft een flexcontract of werkt als zzp'er (zie figuur 24). Het gevolg van de flexbanen is, ongeacht de precieze contractvorm, hetzelfde:

een leven met meer inkomensonzekerheid. Dit heeft gevolgen voor beslissingen in het privéleven, zo blijkt ook uit opmerkingen van Haarlemmermeerse jongvolwassenen:

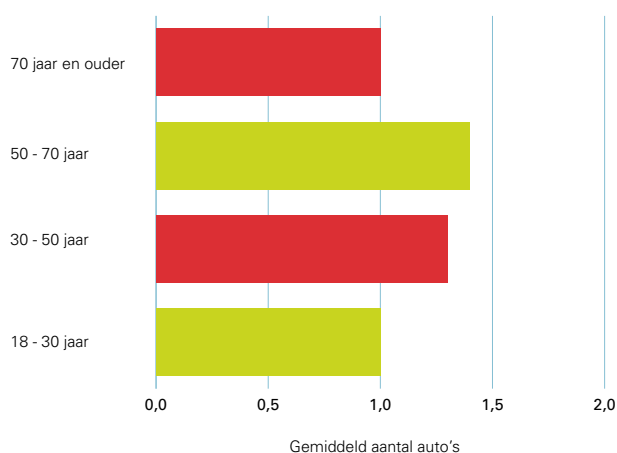
"Ik maak mij zorgen dat ik geen huis kan kopen, omdat er bijna geen werk is en geen vast contract meer te krijgen is. Hierdoor zou ik dan ook niet kunnen trouwen en een gezin kunnen beginnen."

"Ik krijg steeds maar tijdelijke contracten, waardoor mijn financiële situatie niet zeker is. Het maakt het ook onmogelijk om een huis te kopen."

Figuur 24 Type arbeidsrelatie van werkenden in Haarlemmermeer en Nederland (excl. scholieren en studenten)

Bron: CBS (2013) en Jeugdenquête Haarlemmermeer (2015)

Figuur 25 Gemiddeld autobezit per huishouden naar levensfase in Haarlemmermeer

Bron: Bevolkingsenquête (2012), Team Onderzoek

8 Steeds meer onderweg

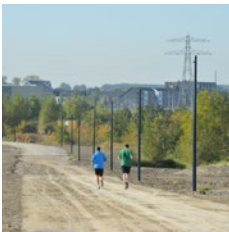
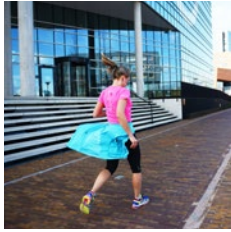
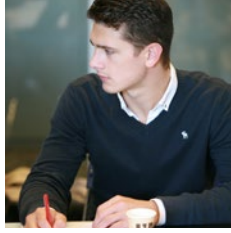
Als jongeren en jongvolwassenen gaan werken, neemt hun (auto)mobiliteit sterk toe. In Haarlemmermeer gaat 60% van de werkende 18- t/m 26-jarigen met de auto naar het werk², terwijl 'onderwijsgangers' in hun leeftijds-categorie nauwelijks de auto pakken (10%). Op schooldagen springen zij eerder op de fiets (35%) of maken zij gebruik van het openbaar vervoer (40%). Het langer studeren en daarmee het uitstellen van arbeid en gezinsvorming is één van de belangrijke factoren voor de afname van (auto)mobiliteit onder jonge mensen in de afgelopen 15 jaar. Een jongere die werkt, maakt in Nederland gemiddeld vijf keer zoveel autokilometers als een jongere zonder baan (Goudappel & Youngworks, 2015).

Naast sociaal-demografische factoren speelt echter ook de context een rol in het mobiliteitsgedrag. In grote steden liggen bestemmingen nou eenmaal dicht bij elkaar en is de keuze tussen vervoersmogelijkheden groter.

Daarbuiten zijn de afstanden langer en de variatie aan transport beperkter. Waar je woont en waar je naartoe moet, bepalen in hoge mate de te maken keuzes. In de stad neemt het autogebruik onder jongeren af, terwijl het buiten de stad nog steeds toeneemt (Goudappel & Youngworks, 2015). In Haarlemmermeer doen grotere reisafstanden de populariteit van de auto toenemen en dat geldt ook voor jongvolwassenen (Jeugdenquête, 2015).

De geboorte van een kind is een gebeurtenis die het mobiliteitsgedrag van jongvolwassenen sterk beïnvloedt. De auto krijgt dan een prominentere plek in het huishouden (zie figuur 25). Veelal komt er een tweede auto bij om werk- en zorgtaken te kunnen combineren (*Staat van Haarlemmermeer 2012*). 'Life events', zoals verhuizen, het krijgen van kinderen en de eerste baan, zijn cruciale momenten waarop jongeren een nieuwe afweging maken over hun mobiliteitsgedrag (Goudappel & Youngworks, 2015).

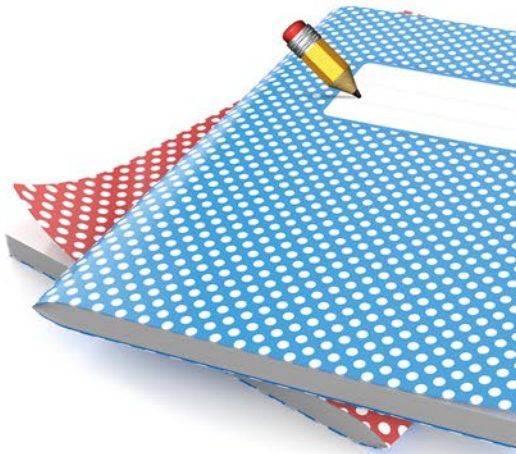
² 45% werkt in Haarlemmermeer, 55% in omliggende gemeenten of verder.

Conclusies

- Door langer onderwijs te volgen, hebben jongvolwassenen een aantal fundamentele gebeurtenissen in hun leven op doen schuiven. In Haarlemmermeer zit op 19-jarige leeftijd driekwart van de jongvolwassenen nog op school; verlaten jongvolwassenen gemiddeld op 23-jarige leeftijd het ouderlijk huis en krijgen vrouwen gemiddeld met 30,6 jaar hun eerste kind.
- Door het uitstel van bepaalde 'life events' is de fase tussen adolescentie en volwassenheid verlengd. Hiermee is een periode van ongekende vrijheden geschapen, waarin verschillende levenspaden verkend kunnen worden. De jongvolwassenheid is een bijna even veranderlijke en dynamische periode geworden: 40% van alle verhuizingen van, naar en binnen Haarlemmermeer vindt plaats in de leeftijdscategorie 15-30 jaar.
- Niet slechts de nabijheid van onderwijs trekt Haarlemmermeerse jongvolwassenen naar de 'stad'; ook de drang naar meer vrijheid, de behoefte om losser te raken van invloed en afhankelijkheid van je ouders, en het verlangen naar meer 'ruimte' om de eigen identiteit te ontdekken, motiveren jongvolwassenen om de gemeente te verlaten. De helft van de 'nestverlaters' verhuist naar Amsterdam en Haarlem.
- Ook de 70% nog thuiswonende Haarlemmermeerse jongvolwassenen voelt zich aangetrokken tot het stadse leven. De vele uitgaansgelegenheden op korte afstand, waar veel leeftijdsgenoten ontmoet kunnen worden, maakt vooral Amsterdam erg aantrekkelijk als uitgaansplek. Van de 18-plussers is 40% ontevreden over het uitgaansaanbod in Haarlemmermeer. Zij vinden het aanbod té beperkt en té saai en ervaren een gebrek aan sfeer. Zij ondervinden bij het uitgaan ook last van de beperkte OV-verbindingen.
- Mede door de krapte op de woningmarkt wonen naar verhouding steeds minder jonge Haarlemmermeesters op zichzelf: zij blijven langer 'thuis' wonen en trekken vaker weg uit de gemeente. Driekwart van de nog thuiswonende woningzoekenden ondervindt problemen in zijn zoektocht naar eigen woonruimte. Lange wachtlijsten en het niet kunnen voldoen aan huur- of koopeisen zijn de meest genoemde klachten: 40% zoekt al langer dan een jaar. De sterke toename van het aantal 18-plussers in de komende jaren kan het aandeel jonge zelfstandige huishoudens verder doen afnemen.
- De scheiding van de ouders beïnvloedt de toekomstige relatie- en gezinsvorming van hun kinderen. Kinderen van gescheiden ouders gaan eerder het huis uit, hebben meer moeite om een partner te vinden en te behouden, en krijgen minder kinderen. Gescheiden ouders hebben hierdoor een geringere kans om grootouder te worden.
- Uitstel van het tijdstip waarop men het eerste kind krijgt, zal tot meer 'dubbeltzorg' leiden. Ouders zullen op hetzelfde moment hun nog niet volwassen kinderen moeten verzorgen als voor hun fragieler wordende bejaarde ouders. Nu al combineert een derde van alle mantelzorgers in Haarlemmermeer (ongeveer 4.000 inwoners) de zorgtaak voor hun ouders met de opvoeding voor één of meer thuiswonende kinderen.
- De laatste jaren neemt het aantal laagopgeleide vrouwen dat een scheiding meemaakt toe. De financiële nadelen die op het 'uit elkaar gaan' volgen, zal deze gezinnen – waar vaak al minder financiële ruimte is – nog harder treffen dan nu bij de hoogopgeleide gezinnen al het geval is.
- De jeugdwerkloosheid (15 t/m 24 jaar) in Haarlemmermeer steeg van 8% in 2003 naar 12,5% in 2014 en bereikte daarmee hetzelfde niveau als in Nederland. De nadelige gevolgen van een hoge werkloosheid bij intrede op de arbeidsmarkt zijn niet blijvend, verdwijnen gedurende de vroege beroepsloopbaan, maar doen daar wel lang over.

CONCLUSIES EN SIGNALEN

CONCLUSIES

- Haarlemmermeer behoort ook na de economische crisis van 2008 tot de meest welvarende en veilige gemeenten van Nederland. De postcrisis afname van de woningbouw drukt de instroom van vrouwen in de vruchtbare fase en daarmee ook het aantal geboortes. De komende jaren zal, ongeacht het toekomstig bouwvolume, de ontgroening inzetten. Deze zal vooral voelbaar zijn in Hoofddorp en Nieuw-Vennep. De helft van alle 0-tot 18-jarigen woont in Floriande, Getsewoud en Toolenburg. Deze wijken zullen het sterkst ontgroenen.
- De gemeente is een goede plek om geboren te worden, op te groeien en uit te vliegen. Op bijna alle leefgebieden doen Haarlemmermeerse kinderen, jongeren en jongvolwassenen het beter dan hun leeftijdsgenoten in de rest van het land. Zij zijn en leven gezonder en krijgen ook een hoger schooladvies aan het eind van de basisschool. De stevige welvaartspositie van de meeste Haarlemmermeerse gezinnen met kinderen vormt hiervoor een belangrijke verklaring.
- Financiële krapte en armoede zijn de voornaamste voorspellers voor gezondheidsproblemen, zoals overgewicht en diabetes. Onderwijsachterstanden zijn vaak het gevolg van het opgroeien in een taalarme omgeving, en deze doet zich eveneens vaker voor in huishoudens met een lagere opleiding en een minder florissant inkomen. Het aandeel alleenstaande ouders en gezinnen met kinderen dat van een bijstandsuitkering rond moet komen, is in Haarlemmermeer relatief laag (6%).
- Armoede en alleenstaand ouderschap (gaat vaak samen met financiële krapte) zijn stressfactoren die de sensitiviteit van de ouders of verzorgers onder druk zetten. Kinderen van minder sensitieve opvoeders kampen vaker met sociaal-emotionele problemen.
- Maar ook hoogopgeleide ouders met een goed inkomen en veel werkdruk kunnen minder adequaat op de behoeften van hun kroost reageren. Een aantal gezondheidsproblemen doen zich juist vaker voor bij de middeninkomens: ADHD, dyslexie en depressies. In deze gezinnen kunnen kinderen ook meer druk ervaren om te presteren. Dit doet de kans op faalangst, een laag zelfbeeld en depressies toenemen.
- In Haarlemmermeer is de arbeidsparticipatie van ouders groot; het aandeel jonge kinderen dat naar de opvang gaat, ligt in de gemeente hoger dan landelijk. In de meest recente wijken van de gemeente leven veel gezinnen met kinderen; zij combineren werk en zorg voor de kinderen, soms ook nog met de zorg voor hun eigen ouders. Deze drukbezette mensen ervaren veel drukte en stress.

SIGNALLEN

- In de drie grootste wijken van Haarlemmermeer – Floriande, Getsewoud en Toolenburg – zal het aantal jongeren sterk gaan dalen. In Hoofddorp-Centrum, Badhoevedorp en Lissbroek neemt het aantal jongeren juist toe. Dit zal het buurtleven doen veranderen. Want, wanneer kinderen pubers worden, en pubers jongvolwassenen, veranderen hun leefwereld, hun dromen en zorgen, en dus ook hun gedrag en behoeften. Dan zijn er in buurt en wijk andere speel- en hangvoorzieningen nodig en komt de inrichting en het beheer van de openbare ruimte voor nieuwe uitdagingen te staan. Maar ook de werkprogramma's van gebiedsmanager en wijkagent kunnen dan aanpassingen vergen.
- Zo doet een toenemende groep pubers in een wijk het gedrag en de behoefte aan hangplekken stijgen en kunnen ook de overlastklachten toenemen. De dynamiek in deze levensfase, vergt ruimte om vrij te kunnen experimenteren, zonder anderen lastig te vallen. Het accommoderen van pieken jongeren in de buurt vergt dus tijdelijk en flexibel jeugdbeleid. Trapveldjes waar tien jaar lang heel veel behoefte aan was, kunnen ineens – wanneer een grote groep kinderen de puberteit bereikt – veranderen in onderbenutte, lege plekken. En dat terwijl de kersverse pubers en adolescenten zitten te springen om meer ontmoetings- en experimenteerplekken.
- Aangezien de verschuivingen in leeftijden in de verschillende wijken niet op het zelfde tijdstip plaatsvinden, dient het Haarlemmermeerse jeugdbeleid ook gebiedsgericht te zijn.
- De komende jaren zal in de hele gemeente de groep jongvolwassenen – en niet langer de pubers – de grootste jeugdgroep gaan vormen. Dit zal de lokale woningbehoefte gaan beïnvloeden. Nu al zijn er jongvolwassenen die uit de gemeente trekken, omdat zij hier geen geschikte woonruimte kunnen vinden. Met de groei van deze groep zal ook hun lokale woningbehoefte verder toenemen.
- Het is goed opgroeien in Haarlemmermeer! Het merendeel van de Haarlemmermeerse kinderen en jongeren is gezond, doet het goed op school en groeit veilig op. Er wonen in de gemeente ook kleine groepen kinderen en jongeren met minder mogelijkheden en kansen. Een kleine groep wordt in zijn ontwikkeling belemmerd door één of meerdere ingrijpende gebeurtenissen die lange tijd impact op hun leven behouden. Dit geldt vooral voor kinderen en jongeren die een mix meemaken van: opgroeien in een gezin met weinig financiële armslag en/of taalarm milieu, een langdurende (v)chtscheiding van de ouders, een verstoorde ouder-kind relatie, en structureel worden gepest. Kwetsbaarheid lijkt een stapelend effect te hebben: kinderen die extra kwetsbaar zijn, worden vaker gepest.

Selfie maken!

BIJLAGEN

107

ONDERWIJSLANDSCHAP VAN HAARLEMMERMEER

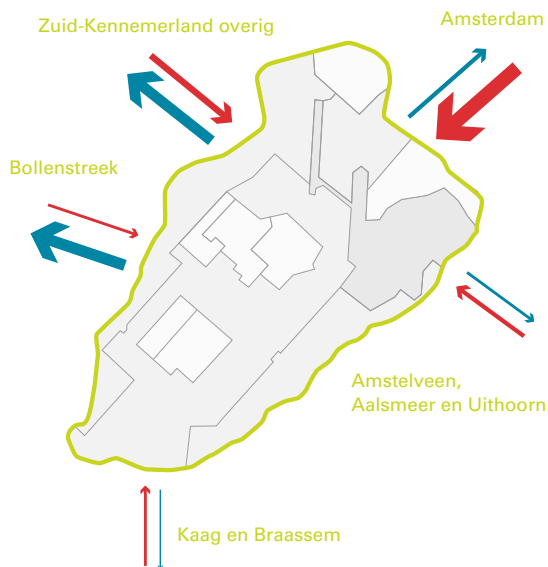
Basisonderwijs in Haarlemmermeer

Het afgelopen schooljaar (2014/2015) zaten 15.142 Haarlemmermeerse kinderen op de basisschool: 96% volgt het primair onderwijs in de eigen gemeente¹. De overige 600 Haarlemmermeerse kinderen steken dagelijks de Ringvaart over om één van de basisscholen in de omliggende gemeenten te bezoeken. Ruim 800 kinderen volgen de omgekeerde route: zij wonen elders, maar volgen basisonderwijs in Haarlemmermeer. De blauwe pijlen in figuur 26 geven de plaats weer waar Haarlemmermeerse kinderen buiten de gemeente naar school gaan, de rode pijlen juist de woonplaats van leerlingen die naar Haarlemmermeerse scholen komen.

Op de 57 basisscholen in Haarlemmermeer zitten dit schooljaar (2015/2016) in totaal 14.836 leerlingen (zie tabel 2).

De scholen variëren sterk in omvang als gevolg van de gedeconcentreerde vorm van stedelijkheid. De kleinste scholen zijn te vinden in Buitenkaag (St. Willibrordus met 47 leerlingen) en Abbenes (De Tonne met 54 leerlingen); de grootste school ('Klavertje Vier' met 899 leerlingen, verspreid over drie locaties) bevindt zich in Hoofddorp. Op tweederde van de Haarlemmermeerse basisscholen (36) wordt onderwijs gegeven op grond van godsdienst, levens- of onderwijskundige overtuiging (zie figuur 27). Op de overige 21 scholen is het onderwijs openbaar. Hoewel religie een steeds kleinere rol speelt in het leven van de meeste gezinnen zit 62% van alle leerlingen in Haarlemmermeer op een protestante of katholieke school.

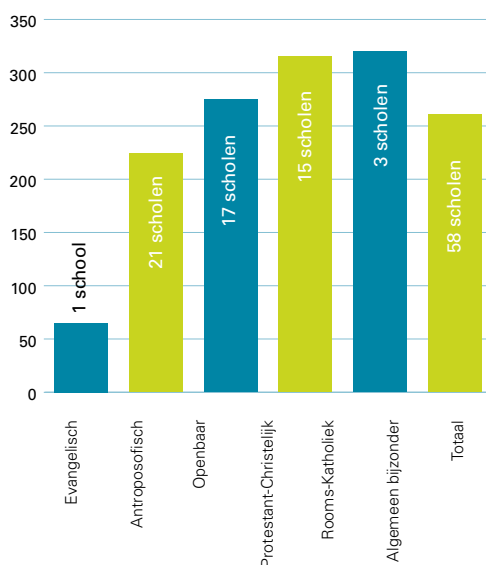
1 Voor een beknopt overzicht van de enquêteresultaten en het geactualiseerde registratiemateriaal, klik [HIER](#)

Figuur 26 In- en uitstroom basisschool

Bron: DUO, 2014/2015; bewerking Team Onderzoek

In het Haarlemmermeers openbaar onderwijs staan naar verhouding tweemaal zoveel leerlingen met een achterstand ingeschreven: 10% van de openbare-schoolleerlingen groeit op in een (zeer) laag opgeleid gezin. De opnameplicht van het openbaar onderwijs kan hiervoor een verklaring zijn. Bijzondere scholen mogen vanwege hun ideële overtuiging een strengere selectie uitvoeren. De ondervetegenwoordiging van achterstandsl leerlingen in het bijzonder onderwijs kan ook samenhangen met het schoolkeuzegedrag van autochtone ouders, de zogenoemde 'witte vlucht' (Onderwijsraad, 2002: in SCP, 2004). Het aantal leerlingen op Haarlemmermeerse openbare scholen neemt in de laatste vijf jaar meer af (7%) dan in het confessioneel bijzonder onderwijs (2%) (zie tabel 3). Op landelijk niveau zijn bovengenoemde ontwikkelingen ook zichtbaar.

Figuur 27 Gemiddeld aantal leerlingen op Haarlemmermeerse basisscholen naar denominatie (2014/2015)

Bron: DUO, 2014 (voorlopige cijfers) en gemeente Haarlemmermeer, 2014/2015

Basisscholen naar denominatie

- Algemeen bijzonder
- Openbaar
- Protestants-Christelijk
- Rooms-Katholiek

Figuur 28 Denominaties basisscholen

Bron: DUO, 2014 (voorlopige cijfers), gemeente Haarlemmermeer, 2014/2015

Tabel 2 Aantal leerlingen op Haarlemmermeerse basisscholen

Bron: DUO / gemeente Haarlemmermeer

		2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016
HOOFDDORP		7.651	7.716	7.714	7.593	7.466	7.346
OP	De Ontdekking*	93	87	86	82	66	0
OP	De Bosrank	140	132	128	120	118	114
OP	Dik Trom	130	137	154	146	153	181
OP	Bikube	172	169	159	156	161	173
OP	IJwegschool	178	163	159	155	134	130
OP	De Tovercirkel	166	162	156	149	169	178
OP	Twickel	372	367	340	297	278	259
OP	Octopus	312	309	291	265	264	276
OP	De Optimist	370	393	392	356	333	304
AB	1e Montessorischool	567	214	215	194	182	172
AB	Montessori Toolenburg	125	465	471	469	108	84
AB	Montessori Floriande					303	303
Vrij	De Meiboom**	49	51	51	47	65	76
PC	J. van Stolbergschool	99	94	107	122	122	154
PC	De Wegwijzer	104	104	95	92	114	147
PC	A. Schweitzerschool	167	170	172	172	170	193
PC	Vesterhavet	180	186	192	192	202	201
PC	Het Braambos	616	661	674	678	653	626
PC	De Regenboog	226	235	229	229	216	206
PC	De Wijngaard	148	141	131	123	107	95
PC	Tabitha	461	468	465	476	453	427
PC	De Brandaris	375	415	426	437	449	450
EV	Talisha	5	10	17	19	22	0
RK	De Klimop	430	423	418	420	420	428
RK	De Bosbouwers	375	383	377	377	375	371
RK	De Flamingo	175	191	188	195	178	167
RK	Klippeholm	351	362	374	369	399	385
RK	Vredenburg	249	222	213	196	206	209
RK	De Wilgen	185	149	132	136	117	138
RK	Klavertje Vier	831	853	902	924	929	899
NIEUW-VENNEP		4.257	4.331	4.318	4.290	4.195	4.067
OP	Samenspel	56	49	4	0	0	0
OP	Het Palet	233	227	228	229	215	192
OP	De Boog	200	193	205	226	236	244
OP	't Joppe	815	824	819	786	762	731
OP	Merlijn	249	261	259	247	209	191
PC	Rehobothschool	108	101	95	45	0	0
PC	Het Mozaiek***	178	192	193	233	280	269
PC	De Polderrakkers	155	165	159	167	179	180
PC	De Ark	404	402	390	378	361	344
PC	Opmaat	443	480	504	533	537	558
RK	Antoniusschool	258	264	293	311	346	375
RK	Op Dreefschool	136	138	131	134	132	128

RK	Bommelsteijn	706	692	666	625	573	507
RK	t Venne	316	343	372	376	365	348
ZWANENBURG		675	655	616	589	535	528
OP	De Achtbaan	185	193	196	188	190	190
OP	Aldoende	62	70	79	77	69	78
PC	Gaandeweg	308	231	200	175	140	137
RK	De Meerbrug	120	161	141	149	136	123
BADHOEVEDORP		1.626	1.523	1.516	1.565	1.572	1.552
OP	Burg. Amersfoordtschool	190	165	195	238	258	250
OP	G.th. Rietveldschool	593	552	515	552	543	535
PC	Oranje Nassauschool	515	503	489	476	468	467
RK	Dr. Plesmanschool	328	303	317	299	303	300
VIJFHUIZEN		491	505	494	488	466	452
OP	De Waterwolf	137	142	130	127	115	123
IC	De Tweemaster	354	363	364	361	351	329
RIJSENHOUT		430	393	368	349	324	305
OP	De Zevensprong	188	173	172	172	163	162
PC	Immanuelschool	242	220	196	177	161	143
BUITENKAAG							
RK	St. Willibrordusschool	76	70	62	59	52	47
ABBENES							
PC	De Tonne	63	63	66	60	56	54
LISSEBROEK		271	274	276	258	285	288
OP	De Zilvermeeuw	53	54	55	49	86	98
RK	De Reiger	218	220	221	209	199	190
ZWAANSHOEK							
OP	De Zwanebloem	152	164	177	195	191	197
Totaal aantal leerlingen basisonderwijs		15.692	15.694	15.607	15.446	15.142	14.836

op = openbaar
 ab = algemeen bijzonder
 pc = protestants-christelijk
 rk = rooms-katholiek
 ic = interconfessioneel
 ev = evangelisch
 vrij = vrije school

* voorheen Freinetschool
 ** voorheen Vrije School/Michaelschool
 *** fusie van Johan Weststeijn en Rehoboth

Tabel 3 Aantal leerlingen primair onderwijs in Haarlemmermeer naar denominatie

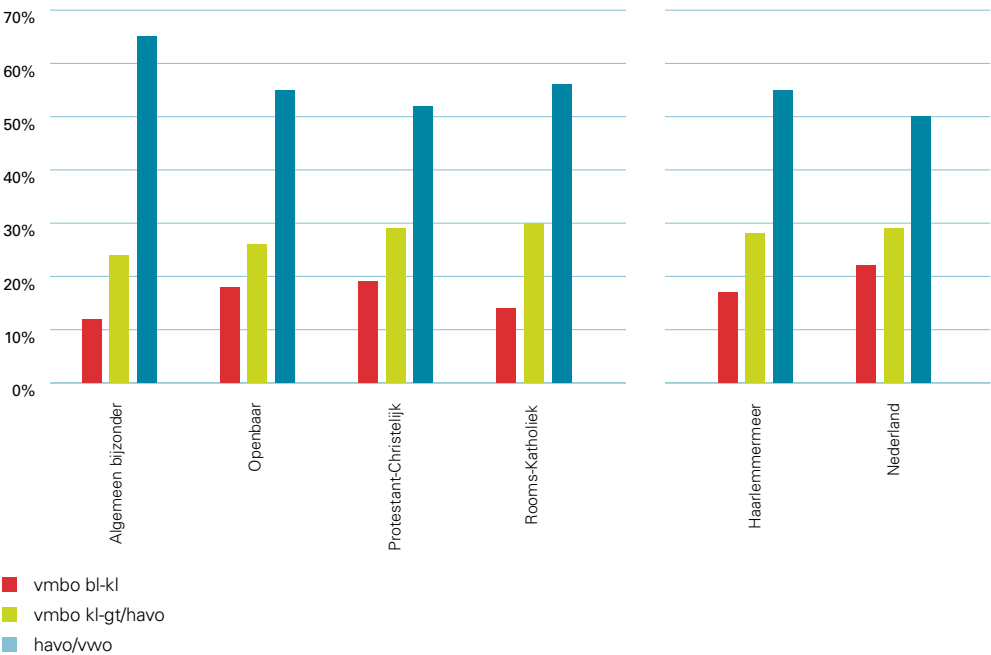
	1 okt. 2010	1 okt. 2011	1 okt. 2012	1 okt. 2013	1 okt. 2014
Algemeen bijzonder	1.046	1.042	1.050	1.024	944
Antroposofisch	49	51	51	47	65
Evangelisch	5	10	17	19	22
Openbaar	5.046	4.986	4.899	4.812	4.713
Protestant-Christelijk	4.792	4.831	4.783	4.765	4.668
Rooms-Katholiek	4.754	4.774	4.807	4.779	4.730
Totaal	15.692	15.694	15.607	15.446	15.142

Bron: DUO, 2014 (voorlopige cijfers), gemeente Haarlemmermeer, 2014/2015

Aan het einde van de basisschooltijd geven docenten aan ‘groep-achters’ een schooladvies mee. Meer dan de helft van alle Haarlemmermeerse basisschoolleerlingen krijgt een havo- of vwo-advies; dit aandeel ligt hoger dan in Nederland (zie figuur 29). Op de drie algemeen bijzondere basisscholen (2 montessorischolen en 1 interconfessionele

school) is de beoordeling van leerlingen het meest positief: 55% krijgt hier een havo/vwo-advies. Van slechts enkele Haarlemmermeerse leerlingen – minder dan 1% – wordt ingeschat dat zij met moeite een diploma voor het voortgezet onderwijs kunnen halen; deze kinderen krijgen praktijkgericht onderwijs als advies (pro).

112

Figuur 29 Aandeel leerlingen primair onderwijs in Haarlemmermeer naar schooladvies

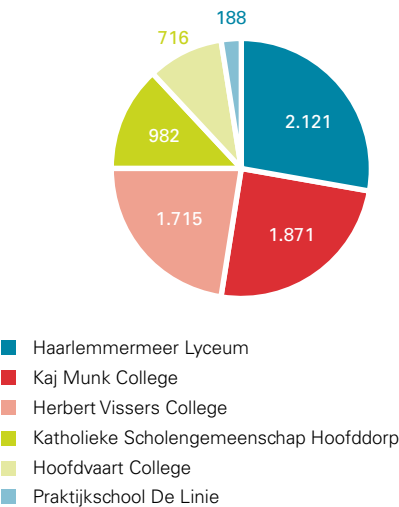
Bron: DUO, 2014 (voorlopige cijfers) & gemeente Haarlemmermeer, 2014/2015

1 Voortgezet onderwijs in Haarlemmermeer

Na elke zomervakantie is het voor ongeveer 2.000 leerlingen van Haarlemmermeese basisscholen dan eindelijk zover: zij stappen over van primair naar voortgezet onderwijs. Voor kinderen en ouders een bijzonder en belangrijk moment. De vertrouwde basisschool wordt achtergelaten om te starten op een nieuwe school, met nieuwe klasgenoten, nieuwe leraren en nieuwe vakken. De veranderingen beginnen al met de weg naar school. Was de basisschool meestal op loopafstand, nu moet er vaak een flink stuk worden gefietst of wordt de bus ingestapt.

Het afgelopen schooljaar (2014/2015) gingen 10.060 Haarlemmermeese jongeren naar het voortgezet onderwijs (VO). Kinderen in de basisschoolleeftijd steken nog beperkt de Ringvaart over op weg naar school; bijna een derde van alle Haarlemmermeese jongeren (ca. 3.000 leerlingen) volgt voortgezet onderwijs buiten de gemeentegrenzen. Zij vliegen vooral uit naar scholen in de nabije steden: Haarlem, Amsterdam en het dorp Heemstede.

In Haarlemmermeer zijn zes scholen voor het voortgezet onderwijs gevestigd: vijf in Hoofddorp en één in Nieuw-Vennep (zie figuur 30). Het Haarlemmermeer Lyceum (vmbo, havo en vwo) is met ruim 2.100 leerlingen de grootste. De kleinste school is Praktijkschool de Linie in Hoofddorp (188 leerlingen).

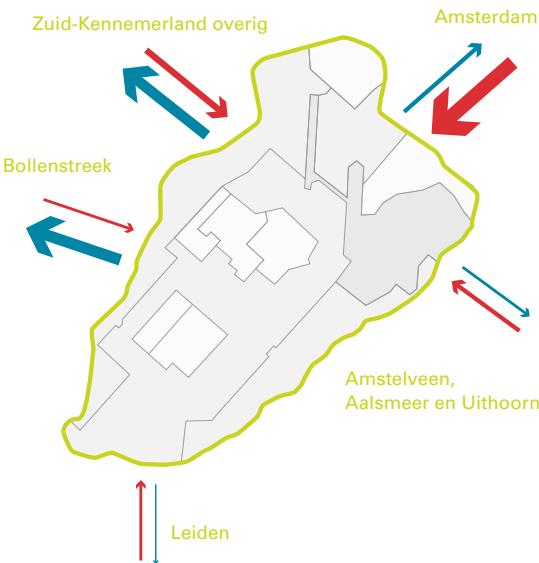
Figuur 30 Aantal leerlingen op vijf Haarlemmermeese middelbare scholen

Bron: DUO, 2015/2016

Daalde de afgelopen vijf jaar het aantal leerlingen op de basisscholen, sinds 2010 nam het aantal scholieren op het voortgezet onderwijs in Haarlemmermeer juist toe: van 6.500 naar 7.500 leerlingen. Dit geldt met name voor het Hoofdvaart College, het Haarlemmermeer Lyceum en het Kaj Munk College. De groei is vooral toe te schrijven aan een grotere toestroom van Haarlemmermeese jongeren; de instroom van leerlingen buiten de gemeente bleef onveranderd.

De ontwikkeling van het aantal leerlingen is in lijn met de demografische trends in Haarlemmermeer. De afgelopen jaren nam het aantal 4- t/m 11-jarigen in Haarlemmermeer namelijk af. Deze daling zal continueren tot 2020 en daardoor zal ook het aantal basisschoolleerlingen in de komende vijf jaar verder afnemen. Het aantal tieners binnen de lokale bevolking is daarentegen toegenomen. Ook het overgrote deel (95%) van de scholieren op het voortgezet onderwijs woont in de eigen gemeente.

De woonplaats van de vijf procent scholieren die van buiten de gemeente naar Haarlemmermeese VO scholen komen, wordt in figuur 31 met rood weergegeven. De blauwe pijlen geven het aandeel Haarlemmermeese jongeren weer dat buiten de gemeente op school zit, in de richting van de plaats van hun onderwijsinstelling.

Figuur 31 In- en uitstroom leerlingen VO

Bron: DUO, 2014/2015; bewerking Team Onderzoek

Veel Haarlemmermeerse scholieren gaan binnen de eigen woonplaats naar school. In figuur 32 zien we dat de afstand van huis naar school in Hoofddorp, Nieuw-Vennep en hun omgeving beperkt blijft. Hier wonen veel scholieren en staan ook de meeste scholen. De kaart kleurt in het midden groen. Op een paar eilanden in Floriande kleurt de kaart echter blauw. Hier woont een groep jongeren die in Amstelveen op school zit. In Badhoevedorp en Zwanenburg steken veel scholieren de Ringvaart over. Jongeren in deze woonplaatsen leggen de grootste afstand af om op school te komen. Bijna de helft van de schoolgaande Badhoevedorpse jeugd gaat in Amsterdam naar school; een kwart naar Amstelveen. Veel Zwanenburgse scholieren (73%) zitten in Haarlem op school (DUO, 2013). De bus is hier het meest gebruikte vervoermiddel om naar school te reizen.

□ Wijken en dorpen

Afstand van huis tot school

- tot 4 km
- 4 - 8 km
- 8 - 12 km
- 12 - 16 km
- meer dan 16 km

Figuur 32 Afstand van huis naar school VO

Bron: SDV, 2015; bewerking Team Onderzoek

2 Onderwijsniveau van leerlingen, én scholen

Het hoge schooladvies aan het einde van de basisschooltijd zie je terug in het hoge onderwijsniveau waarop leerlingen in Haarlemmermeer actief zijn: 46% van de derdeklassers zit op het havo of vwo (zie figuur 33). Slechts enkele Haarlemmermeerse jongeren (0,6%) breken hun opleiding op de middelbare school voortijdig af. Het uitvalpercentage ligt gelijk aan landelijk (Ministerie van OCW, 2015).

Op het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) ligt het risico van voortijdig schoolverlaten hoger¹. De uitval hangt sterk samen met het niveau van de opleiding: van de Haarlemmermeerse tieners die een assistentenopleiding volgde (mbo 1), vertrok 32% in 2013/2014 als voortijdig schoolverlater (zie tabel 4). Deelnemers die vanuit de assistentenopleidingen uit het mbo vertrekken zijn per definitie voortijdig schoolverlater: niveau 1 geldt namelijk niet als een startkwalificatie. Omdat de assistentenopleidingen niet zo groot zijn – slechts 82 Haarlemmermeerse deelnemers – is de impact van de assistentenopleidingen op het totaalbeeld niet groot. Op de hogere niveaus is de uitval een stuk geringer, het laagst op niveau 3 en 4, waar jaarlijks 5% als voortijdig schoolverlater uit de opleiding vertrekt. Ook dit uitvalpercentage ligt gelijk aan landelijk (Ministerie van OCW, 2015).

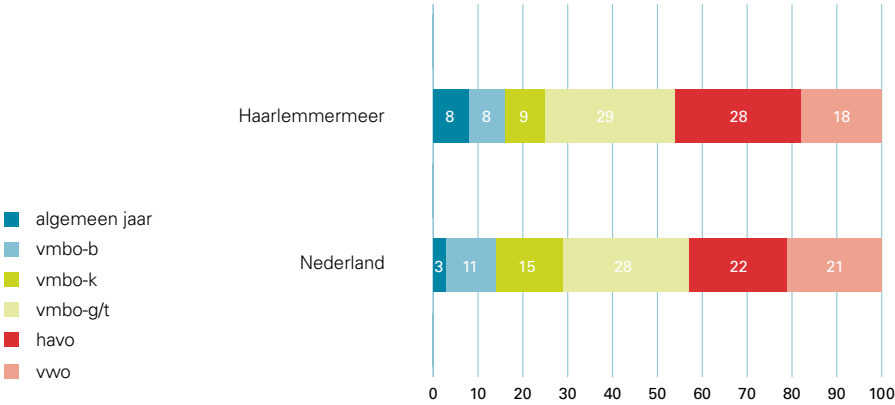
Wanneer we kijken naar het driejaarsgemiddelde van het verschil tussen de cijfers van de schoolexamens en die van de centrale examens krijgen we een beeld van het onderwijsniveau van Haarlemmermeerse middelbare scholen. Deze indicator wordt door de onderwijsinspectie gebruikt om de kwaliteitsontwikkeling op scholen te kunnen volgen. De cijfers van schoolexamens liggen op Haarlemmermeerse scholen – evenals in Nederland – boven die van de centrale examens, maar de verschillen zijn op onze scholen gering. De vwo-afdeling van het Katholieke Scholengemeenschap Hoofddorp (KSH) kent als enige een groot verschil. De cijfers van de schoolexamens liggen hier ruim boven die van het centraal schriftelijk. Voor het vmbo-b van het Solyvius College (Haarlemmermeer Lyceum en Hoofdvaart College) lijken de schoolexamens juist relatief zwaar. De schoolresultaten liggen hier onder die van het centraal examen.

¹ Voortijdig schoolverlaten is het onderwijs verlaten zonder startkwalificatie: geen diploma op het niveau van havo, vwo of mbo-niveau 2.

Tabel 4 Aantal leerlingen – woonachtig in Haarlemmermeer – naar schoolniveau en schoolverlaten (schooljaar 2013/2014)

	leerlingen	aantal vsv	% vsv
Totaal vo en mbo	12.481	242	1,9%
Totaal vo	9.461	54	0,6%
vo onderbouw	5.094	9	0,2%
vmbo bovenbouw	1.791	37	2,1%
havo/vwo bovenbouw	2.576	8	0,3%
Totaal mbo	3.020	178	6,2%
mbo niveau 1	82	27	32,9%
mbo niveau 2	553	50	11,5%
mbo niveau 3 + 4	2.385	111	4,7%

Bron: VSV verkenner, BRON, 2013-2014

Figuur 33 Verdeling van leerlingen naar onderwijsniveau in leerjaar 3 (2013)²

Bron: DUO, 2013-2014

2 In het derde leerjaar zitten nog maar weinig leerlingen in een gemeenschappelijke brugklas en hebben de meesten een definitieve keuze gemaakt voor het schoolniveau.

3 Scholen voor speciaal onderwijs

In Haarlemmermeer zijn 10 scholen voor speciaal onderwijs gevestigd: 8 in Hoofddorp, 1 in Nieuw-Vennep en 1 in Cruquius (zie tabel 5). De afgelopen jaren is het aantal kinderen in het speciaal basisonderwijs afgenomen (met 17%). Het aantal leerlingen in het speciaal voortgezet onderwijs is juist iets toegenomen.

Tabel 5 Aantal leerlingen naar school voor speciaal onderwijs op 1 okt. 2015

Speciaal Basisonderwijs	aantal leerlingen
De Fakkel	54
De Klimboom	69
Dr. JP Heije school	107
Het Kompas	107
Speciaal Basis- en Voortgezet onderwijs	
De Pionier, locatie Pion	8
Dr. A. V. Voorthuysenschool	61
Prof. van Gilseschool	29
Het Buitenrif	18
De Waterlelie	151
Altra College, locatie Haarlemmermeer	53

Bron: DUO, CFI, 2015

ONDERZOEKS- VERANTWOORDING

Stappen in het proces van het Haarlemmermeers Jeugdonderzoek 2015

Het doel van dit jeugdonderzoek – de lezer een inkijk geven in de leefsituatie van de Haarlemmermeerse jeugd – is veelomvattend. De ‘wereld van de jeugd’ bestaat namelijk uit veel leefdomeinen, met elk kansen en uitdagingen die ook nog naar leeftijdsgroep verschillen. Deze leefwereld is niet enkel in cijfers te vatten, maar kan pas worden doorgrond wanneer we ook achterhalen wat de jongste Haarlemmermeerse inwoners inspireert, waar zij over dromen, of zich zorgen over maken. Een inzet van uiteenlopende methoden en technieken werd noodzakelijk: van literatuurstudie en analyse van registratiemateriaal tot enquêteonderzoek en diepte-interviews met sleutelpersonen en uiteraard met jongeren zelf. In deze bijlage lichten wij, in chronologische volgorde, het onderzoeksproces toe en leggen verantwoording af over de toegepaste onderzoeksmethoden. Dit doen wij met behulp van een activiteitenkalender.

Oktober 2014

Verkennde gesprekken

Het veldwerk startte in oktober 2014 met tien verkennde gesprekken met sleutelpersonen (CJG, Altra, Stichting Meerwaarde, Halt, Menes en JIP). Dit gaf een globale indruk van actuele ontwikkelingen en vraagstukken in het jeugd-domein. De interviews werden uitgevoerd door studenten van de Vrije Universiteit van Amsterdam in opdracht van Team Onderzoek. Deze resultaten dienden samen met een analyse van actuele en beschikbare registratiegegevens – zie factsheet Jeugd, januari 2015 – als opstap voor de ontwikkeling van een digitale vragenlijst.

Januari 2015

Digitale enquête

In januari kregen alle Haarlemmermeerse 8- t/m 17-jarigen, en een aselecte groep van 18- t/m 26-jarigen, een digitale enquête toegestuurd. Anders dan in voorgaande (jeugd)onderzoeken werd de gehele jeugdpopulatie van 8 t/m 17 jaar uitgenodigd om deel te nemen. De reden om voorheen een aselecte steekproef uit de populatie te trekken, waren de lagere kosten. Met nieuwe online-technieken kunnen de kosten voor populatieonderzoek echter worden gedrukt. De huidige generatie kinderen en jongeren leent zich bij uitstek voor een digitale bevraging. Zij zijn zeer internetvaardig en hebben goede toegang tot computer en internet.

Een andere reden voor het bevragen van alle kinderen en jongeren was om hun stem te laten horen. De jeugd onder 18 jaar heeft nauwelijks mogelijkheden om zich uit te spreken. Ze mogen nog niet stemmen en maken ook zelden deel uit van organisaties die invloed uitoefenen, bijvoorbeeld dorpsraden of actiecomités. Een onderzoek onder de hele populatie biedt een unieke mogelijkheid om vanuit ervaringen hun leefwereld te uiten. Gezien de verschillen in leefwereld naar leeftijd hebben we wel twee aparte vragenlijsten opgesteld voor de groepen 8- t/m 11-jarigen en 12- t/m 17-jarigen. In beginsel bevatten zij wel dezelfde thema's en vragen, maar de inhoud is toegesneden op hun leeftijd. In de vragenlijst voor de jongste kinderen worden ook vragen gesteld aan de ouder(s). De 12- t/m 17-jarigen hebben de vragenlijst zelf ingevuld.

Jongvolwassenen (18 t/m 26 jaar) hebben meer mogelijkheden om van zich te laten horen. Zij mogen stemmen en worden ook in onze jaarlijkse bevolkingenquêtes – uitgezet onder volwassenen – bevroegd. Tevens blijkt uit eerdere jaren dat adolescenten slecht responderen. Populatieonderzoek is daardoor onder deze groep minder nodig en ook minder geschikt. Uit deze groep is wel een steekproef getrokken, waarbij onderscheid is gemaakt tussen thuis- én uitwonende jongeren. Uitwonenden hebben immers te maken met specifieke problematiek; zij betreden in een moeilijke economische tijd voor het eerst de arbeids- en de woningmarkt. Dit vergt extra onderzoek- en beleidsaandacht!

Februari 2015

Responsonderzoek

In totaal hebben bijna 6.500 kinderen, jongeren en jongvolwassenen uit alle Haarlemmermeerse wijken en kernen een vragenlijst ingevuld: de respons was 30% (zie tabel 6). Uit de responsanalyse blijkt dat de verdeling naar leeftijd, geslacht en wijk of kern overeenkomt met de verdeling van deze kenmerken in de populatie. De respons geeft dus een goede weergave van de werkelijke doelgroep. Wel hebben kinderen, jongeren en jongvolwassenen met hoger opgeleide ouders meer gerepsondeerd. Omdat deze vertekening ook in eerder onderzoek voorkomt, is het toch mogelijk om vergelijkingen door de tijd heen te maken.

Juni 2015

Factsheet met voorlopige resultaten

Ter informatie over de stand van zaken in het jeugdonderzoek werd in juni een factsheet aan de gemeenteraad gepresenteerd met de belangrijkste resultaten uit het enquêteonderzoek.

Augustus - november 2015

Kwalitatief onderzoek

De tussentijdse resultaten gaven aanleiding om dieper in te gaan op twee beleidsrelevante thema's: 'psychosociale problematiek onder jongeren' en 'vroegtijdige schooluitval'. De tweede fase van het onderzoek werd hiermee ingeluid. Van augustus - november zijn gesprekken georganiseerd met 20 sleutelpersonen (zie tabel 7). Het doel van deze gesprekken was om aan de hand van de

expertise van professionals meer inzicht te krijgen in de belangrijkste, en meest recente ontwikkelingen onder jongeren. Deze deskundigen brachten ons in contact met jongeren zelf. In dezelfde periode vertelden 20 jongeren over heftige gebeurtenissen in hun leven – o.a. pesten en (v)chtscheidingen – en boden zij ons inzicht in psychosociale welbevinden en schoolresultaten (zie tabel 8).

Tabel 6 Respons naar leeftijdsgroep

	8-11 jaar	12-17 jaar	18-26 jaar
Aantal uitgezette vragenlijsten	8.067	11.663	3.000
Aantal ontvangen vragenlijsten	2.821	2.978	646
Respons %	36%	27%	22%

Bron: Jeugdenquête 2015, team Onderzoek

1 Interviews

Tabel 7 Overzicht geïnterviewde sleutelpersonen

Datum van gesprek	Functie sleutelpersoon
31-07-15	Pestdeskundige
03-08-15	Jeugdbeleidsadviseurs gemeente Haarlemmermeer
06-08-15	Jeugdbeleidsadviseurs gemeente Haarlemmermeer
13-08-15	Spirit
13-08-15	Leerplicht
25-08-15	Zorgcoördinatoren voortgezet onderwijs
26-08-15	Zorgcoördinatoren voortgezet onderwijs
27-08-15	CJG-consulenten
27-08-15	Zorgcoördinatoren voortgezet onderwijs
07-09-15	Altra
14-09-15	Altra
15-09-15	Brijder
15-09-15	Opvoedpoli
22-09-15	Nova College
28-09-15	Bureau Jeugdzorg
30-09-15	Stichting Meerwaarde

Tabel 8 Overzicht geïnterviewde jongeren

Respondent	Geslacht	Werving	Datum
Jongere 1	M	Reactie op mail	31 juli
Jongere 2	V	Leerplicht	5 augustus
Jongere 3	V	Reactie op mail	7 september
Jongere 4	V	Leerplicht	22 september
Jongere 5	M	Leerplicht	28 september
Jongere 6	M	Nova College	29 september
Jongere 7	V	Leerplicht	23 september
Jongere 8	M	Brijder	01 oktober
Jongere 9	V	Nova College	02 oktober
Jongere 10	M	Leerplicht	07 oktober
Jongere 11	M	Brijder	07 oktober
Jongere 12	V	Leerplicht	09 oktober
Jongere 13	M	Leerplicht	19 oktober
Jongere 14	V	Leerplicht	19 oktober
Jongere 15	V	Nova College	20 oktober
Jongere 16	V	Nova College	22 oktober
Jongere 17	M	Leerplicht	28 oktober
Jongere 18	V	Jeugdzorg	02 november
Jongere 19	V	Spirit	17 november
Jongere 20	M	Spirit	25 november

2 Topiclijst interviews met jongeren

Introductie

- Starten met korte uitleg van het interview en doel.
- Vragen of iemand zichzelf voorstelt.

Levensgeschiedenis

- Kan je beschrijven welke gebeurtenissen in de afgelopen jaren de meeste indruk op jou hebben gemaakt?
- Waarom maakte deze gebeurtenissen een grote indruk?
- Hoe ging het toen met jou?
- Welke gevolgen hadden de gebeurtenissen op jou?
- Op welke manier ben je omgegaan met de gebeurtenis en gevolgen?

Omslagpunten

- Wanneer had je het idee dat het beter met je ging?
- Welke gebeurtenis speelde hierbij een rol?
- Wie of wat hielpen jou hierbij?

Afsluitend

- Hoe zie je jouw toekomst voor je?
- Wat zou jij een andere jongere die net zoiets meemaakt, willen vertellen of meegeven?
- Als jij premier van Nederland was, wat zou jij dan doen om kinderen in jouw situatie te helpen?
- Wil je nog iets kwijt waar we het nog niet over hebben gehad?

Indien een scheiding aan de orde is:

- Hoe was de situatie thuis, voordat jouw ouders besloten om te scheiden?
- Hoe is de thuissituatie veranderd na de scheiding?
- Hoe heb je de scheiding van jouw ouders ervaren?
- Wat vind je het meest ingrijpend aan de scheiding van jouw ouders?
- Welke gevolgen heeft de scheiding gehad op jouw leven?
- Bij wie kon jij jouw verhaal en emoties kwijt?

Indien respondent gepest wordt:

- Wat versta jij onder pesten?
- Op welke manier werd/word jij gepest?
- Welke gevolgen heeft het pesten op jouw leven?
- Op welke manier ben je omgegaan met het pesten? (welk gedrag, houding, zelf ook gaan pesten)
- Bij wie kon jij jouw verhaal en emoties kwijt? (zelf, vrienden, familie, kennis, hulpverlening)

Indien respondent zijn/haar school vroegtijdig heeft verlaten:

- Hoe vond je het om naar school te gaan?
- Wat is volgens jou het belang van school?
- Wanneer twijfelde je voor het eerst over het afmaken van je opleiding?
- Met wie bespreek je zulke gedachten en gevoelens?
- Wat heeft je doen besluiten om te stoppen met jouw opleiding?
- Wat zijn de gevolgen geweest van het vroegtijdig schoolverlaten?
- Hoe heb jij de interventies ervaren die ondernomen zijn om jou jouw opleiding te laten afmaken?
- Wat had daarin beter gekund?
- Wat zijn jouw wensen en ideeën om schoolterugkeer te bevorderen?

4 Fotomateriaal

In het onderzoeksrapport komt de Haarlemmermeerse jeugd aan het woord en wordt ook hun leven in beeld gebracht in foto's. Naast een professionele fotoshoot met een aantal kinderen en jongeren uit Haarlemmermeer, hebben we jongeren en ouders opgeroepen om foto's in te sturen. Deze foto's zijn in de publicatie gebruikt in de vorm van collages om het leven van de jeugd te illustreren en een indruk te geven wat hen bezighoudt. Het fotomateriaal bereikte ons via verschillende kanalen. Een deel van de foto's werd door jongeren zelf ingestuurd, na een oproep onder deelnemers aan het jongerenpanel. Daarnaast zijn foto's uit de Beeldbank gebruikt en hebben we, in Haarlemmermeer wonende ambtenaren, gevraagd om foto's van hun kinderen in te sturen. Team Onderzoek heeft op een aantal plekken in Haarlemmermeer aanvullende foto's gemaakt, om het leven van jongeren in beeld te brengen.

LITERATUURLIJST

- Amato, P.R. (2001). Children of divorce in the 1990's: An update of the Amato & Keith metaanalysis. *Journal of Family Psychology*. 15, 3. p. 355-370.
- Arnett, J. J. (2006). *Emerging adulthood: the winding road from the late teens through the twenties*. Oxford: Oxford University Press.
- Beets, G. (2004). De timing van het eerste kind: een overzicht. *Bevolking en gezin*. 33, 1. p. 115-142.
- Bisschop, M. (2005). *Opvoeden in een verwenmaatschappij*. Houten: Lannoo.
- Becker, F., S. Becker. (2008). Young Adult Carers in the UK: *Experiences, Needs and Services for Carers Aged 16–24*. London: The Princess Royal Trust for Carers.
- Bodemann, G., Prof. dr. *Kinder und Scheidung*. In: Rumo-Jungo, A. & Pichonnaz, P. (Hrsg.). Zürich, 2006.
- Bornstein, M.H., Putnick, D.L., Suwalsky, J.T.D. & M. Gini. (2006). Maternal chronological age, prenatal history, social support and parenting of infants. *Child Development*. 77, p. 875-892.
- Boszormenyi-Nagi, I. (2000). *Grondbeginselen van de contextuele benadering*. Haarlem: De Toorts.
- Broekmans, F.J., Knauff, E.A., Velde te, E.R., Macklon, N.S. & B.C. Fauser (2007). *Female reproductive ageing: current knowledge and future trends*, Trends in Endocrinology and Metabolism vol. 18, 2.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2011). *Gezinnen in beweging*. Den Haag: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2013). *Jaarrapport 2013 Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). (2014). *Bijna 3 procent van de kinderen heeft autisme of aanverwante stoornis*. Webmagazine: <http://www.cbs.nl/nl-nl/menu/themas/gezondheid-welzijn/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4113-wm.htm>.
- Centrum Jeugd en Gezin Maasland (2015). <http://www.centrumjeugdengezin-maasland.nl/ontwikkeling-basisschoolleeftijd.html> (4-12-2015).
- Delfos, M.F. (2005). *Ontwikkeling in vogelvlucht*. 4e druk. Steenwijk: Harcourt Assessment BV.
- Driesen, L. (2012). *Ik wil papa én mama, allebei!* Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2009). *Kunnen alle kinderen meedoen? Onderzoek naar de maatschappelijke participatie van arme kinderen*. Den Haag: SCP.
- Gaalen, van R. (2014). *Veranderingen in relatie- en gezinsvorming van Generatie X naar Y*. Den Haag: CBS.
- Ganzeboom, H. (1989). Cultuurdeelname in Nederland. Assen: Van Gorcum.
- Getahun, D., Jacobsen, S.J., Fassett, M.J., Chen, W. Demissie, K. en G.R. Rhoads (2013). Recent trends in childhood attention-deficit/hyperactivity disorder. *Jama Pediatrics*. 167 (3). p. 282-288.
- GGD Kennemerland (2014). *Jeugdmonitor Emovo 2013-2014*. Hoofddorp: GGD Kennemerland.
- GGD Kennemerland (2014). *Kindermonitor 2014*. Hoofddorp: GGD Kennemerland.
- Goudappel Coffeng & Youngworks (2015). *Jongeren en mobiliteit*. Amsterdam: Youngworks.
- Graaf, de A. (2002). *Geplaagde kinderen: niet scheiden doet ook lijden*. Den Haag: CBS.
- Harmsen C., Wobma, E., en R. van Gaalen (2013). Den Haag: CBS.
- Hoff, E. (2003). The specificity of environmental influence: Socioeconomic status affects early vocabulary development via maternal speech. *Child Development*, 74, 1368-1378.
- Hootsen, G.J., en Aarts, R. (2006). *Schooltaal thuis. Een meervoudige casestudy naar het taalaanbod van moeders aan hun driejarig kind*. Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen, 75(1), 41- 52.

Kinderombudsman (2014). Vechtende ouders, het kind in de knel. Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in de vechtscheidingen.

Den Haag: Kinderombudsman.

Lawick, van J. (2012). Vechtscheidende ouders en hun kinderen. Systeemtherapie. 24 (3), p. 129-150.

Lightfoot, C., Cole, M. en S. R. Cole. (2013). The development of children. 7. New York: Worth Publishers.

Loozen, S., Pool, M., en C. Harmsen, C (2014). In: Wat voor gezin worden kinderen geboren? *Bevokingstrends 2014*. Den Haag: CBS.

Meijnen, G.W. (2003). *Onderwijsachterstanden in basisscholen*. Leuven: Garant.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2015). *Zoom in op schooluitval*. Den Haag: Ministerie van OCW.
Internetpagina: <http://www.vsvverkenner.nl>.

Naber, P. (2004). *Vriendschap en sociale cohesie*. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt als lector 'Leefwerelden van Jeugd' aan Hogeschool INHOLLAND.

Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ) (2012). Overgewicht: preventie, signalering, interventie en verwijzing. Utrecht: NCJ.

Nederlandse Organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek (TNO) 2011. *Monitor Convenant Gezond Gewicht*. Leiden: TNO.

Noije, van L. (2012). *De jeugd van tegenwoordig*. In: Orde van de Dag (58). Mechelen: Raghen Business Park.

NRC (10 maart 2012). *Steeds meer diagnoses voor steeds meer leerlingen*. URL: <http://www.nrc.nl/handelsblad/2012/03/10/steeds-meer-diagnoses-voor-steeds-meer-leerlingen-1078884>.
Bezocht op 26 oktober 2015.

Praag, van C. (2011). *Gezinsvorming: vroeger en nu*. Den Haag: NIDI.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). (2008). *Spelen met gezondheid*. Bilthoven: RIVM.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). *Sociaal-economische status: Wat is de samenhang met gezondheid en zorg?* In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM.

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) (2014). *Gezond opgroeien*. Bilthoven: RIVM.

Rodrigues Pereira, R., Kooij, J.J.S. en J.K. Buitelaar (2011). ADHD zeker geen modegril. Medisch Contact. Nr.3. p. 130-133.

Schnabel, P. (2006). *Jong wonen: de gewoonste zaak van de wereld?* Groningen: PlantijnCasparie.

Sectorinstituut Openbare Bibliotheken (SIOB). (2004). *Wie maken (geen) gebruik van de bibliotheek en waarom?*

Sijtsma, J., Aarnoutse, C. en L. Verhoeven. (1999). *Taalontwikkeling van nul tot twaalf*. Expertisecentrum Nederlands.

Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) (2004). *In het zicht van de toekomst*. Den Haag: SCP.

Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag: SCP.

Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) (2010). *Doet voorbeeld volgen? Gelijkenis in de vrijetijdsbesteding van kinderen en hun ouders*. Den Haag: SCP.

Spruijt, A.P. (2005). Ouderlijke scheiding en de gevolgen voor kinderen. Tijdschrift voor Vereniging voor Kinder- en Jeugdpsychotherapie. Nr. 32. p. 37-52.

Stichting PRN (2013). *Perinatale Zorg in Nederland 2010*. Utrecht: Stichting Perinatale Registratie Nederland.
<http://www.zorgatlas.nl/beinvloedende-factoren/demo-grafie/geboorte-en-sterfte>.

Stigt, van M. (2014). *Alles over pesten*. Amsterdam: Boom.

Stoeldraijer, L. (2014). *Jongeren blijven langer thuis wonen. Bevolkingstrends 2014*.

Den Haag: CBS.

Straus, M.A. (1994). *Beating the devil out of them. Corporal punishment by parents and its effects on children*.

Boston: Lexington/Macmillan.

Team Onderzoek (2012).

Staat van Haarlemmermeer 2.

Hoofddorp: Gemeente Haarlemmermeer.

Team Onderzoek (2014). *Uit de schaduw*.

Hoofddorp: Gemeente Haarlemmermeer.

Team Onderzoek (2015). *Prognose 2015-2030*.

Hoofddorp: Gemeente Haarlemmermeer.

Trimbos Instituut, Universiteit Utrecht en Sociaal Cultureel Planbureau. (2010). *HBSC: 2009*.

Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland. Utrecht: Trimbos Instituut.

Trimbos Instituut, Universiteit Utrecht en Sociaal Cultureel Planbureau. (2014). *HBSC: 2013*.

Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland. Utrecht: Trimbos Instituut.

Valk, I. van der en E. Spruijt. (2013).

Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen. Utrecht: Universiteit van Utrecht.

Verhoeff, B. (2015). *Autism's Anatomy*.

A dissertation of the structure and development of a psychiatric concept.

Groningen: Universiteit Groningen.

Verhulst, F.C. (2008). *De ontwikkeling van het kind*. Assen: Van Gorcum.

Verwey-Jonker Instituut (2013). *Kinderen in Tel met een handicap*.

Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Voorpostel, M. en T. van der Lippe (2001).

Jongeren en Cultuur.

In: Mens en Maatschappij (76), nr.3.

Wallerstein, J. & S. Blakeslee (1989).

Second Chances: men, women, & children a decade after divorce. New York: Mariner Books.

Weisfelt, P. (2005). *Nestgeuren*. Soest: Nelissen.

Wijk, van B., Fleur, E., Smits, E. en C. Vermeulen (2011). *De verloren zonen: terugkeer in het onderwijs van vsv'ers*. Den Bosch: ECBO.

Wolbers, M. (2014). Een verloren generatie van jongeren op de arbeidsmarkt?, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* (30) 2.

Databronnen

CBS (2012).

Regionaal inkomensonderzoek (RIO).

CBS (2013).

Vruchtbaarheidscijfers van Haarlemmermeer.

CBS (2015).

Gezondheidsmetingen.

Statline: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70129ned&LA=NL>

CBS (2015).

Onderwijsgegevens.

DUO (2014).

Onderwijsgegevens schooljaar 2014/2015.

Gemeente Haarlemmermeer (2015).

Basisregistratie Personen (BRP).

Gemeente Haarlemmermeer (2015).

Jeugdenquête.

GGD Kennemerland (2015).

Gegevens overgewicht 2012/2013.

BEGRIPPENLIJST

Anderhalfverdienersmodel

Huishoudsituatie waarbij één van de partners voltijd werkt en de andere partner een deeltijdbaas vervult.

ADD (Attention Deficit Disorder)

ADD staat voor Attention Deficit Disorder. ADD is een subtype van ADHD. Bij ADD komt het kind niet druk en chaotisch over, maar is er sprake van een verminderd concentratievermogen ten opzichte van andere mensen. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door een aangeboren tekort aan dopamine in bepaalde delen van de hersenen.

ADHD

ADHD staat voor 'attention deficit hyperactivity disorder'. In het Nederlands spreekt men wel van 'aandachtstekortstoornis met hyperactiviteit'. ADHD valt onder de neurobiologische ontwikkelingsstoornissen. Kenmerkend voor ADHD zijn onoplettendheid (aandachtstekort), impulsiviteit en hyperactiviteit.

Autisme

Een ontwikkelingsstoornis, veroorzaakt door een afwijking in de chromosomen, dat wordt gekenmerkt door een stoornis in de intermenselijke relaties, in de communicatie en door een opvallend beperkt repertoire van bezigheden en interesse. Er is sprake van een gebrekkige empathie.

Bijzonder onderwijs

Onderwijs dat wordt vormgegeven vanuit een levensbeschouwelijke, bijvoorbeeld godsdienstige, maatschappelijke of onderwijskundige visie.

128

Denominatie

Het onderscheid tussen openbaar onderwijs en verschillende categorieën van het bijzonder onderwijs.

Divorcía

De gevolgen van scheiding zijn zodanig dat verwarring met diagnoses als ADHD en vormen van autisme kan ontstaan. Daartoe werd de diagnose 'divorcía' ontwikkeld.

Dubbelzorg

Op hetzelfde moment dragen mensen zorg voor zowel hun nog niet volwassen kinderen als voor hun fragielier wordende ouders.

Dyscalculie

Een leerstoornis, waarschijnlijk veroorzaakt door een afwijkende rijping in het centrale zenuwstelsel, waardoor de rekenkundige begaafdheid aanzienlijk achterblijft op het te verwachten niveau dat hoort bij de leeftijd en intelligentieniveau.

Dyslexie

Een leerstoornis, waarschijnlijk veroorzaakt door een afwijkende rijping in het centrale zenuwstelsel, waardoor het leesniveau aanzienlijk achterblijft op het te verwachten niveau dat hoort bij de leeftijd en intelligentieniveau.

Egocentrisme

Een kenmerk in de ontwikkeling van kinderen tot 7 jaar. Hun denken concentreert zich rond de eigen persoon. In de waarneming staat het eigen gezichtspunt centraal en kinderen zijn nog niet in staat om zich in het perspectief van de ander te verplaatsen.

Kostwinnersmodel

Huishoudsituatie waarbij één van de partners voltijd werkt en de andere partner niet.

Loyaliteit

In dit rapport wordt verwezen naar de onvoorwaardelijke verbondenheid tussen ouders en kinderen.

Montessorionderwijs

Het montessorionderwijs is gebaseerd op de theorieën van Maria Montessori, die leefde van 1870 tot 1952. Haar 'ontdekking' was dat kinderen een intrinsieke behoefte hebben zich te ontwikkelen. De basishouding in dit schoolsysteem is niet het kind iets leren, maar het kind materiaal aanbieden zodat het zichzelf kan ontwikkelen.

Netto-arbeidsparticipatie

Het aandeel personen dat betaald werk heeft in de beroepsbevolking (15-75 jaar).

Ontwikkelingsstoornis

Een achterstand in de 'normale' ontwikkeling, waarvan de oorzaak ligt in de genetische aanleg of een afwijkende rijping van het centrale zenuwstelsel.

Ouderschapsplan

Een document waarin ouders die gaan scheiden, afspraken vastleggen over de toekomstige verzorging, ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen.

Openbaar onderwijs

Onderwijs dat algemeen toegankelijk is voor alle kinderen, zonder onderscheid van godsdienst of levensbeschouwing.

Pesten

Bij pesten is sprake van het intentioneel, dus met opzet, en herhaaldelijk verbaal en fysiek beschadigen van de ander uit de groep.

Sensitiviteit

(Bij ouders) De vaardigheid om snel, adequaat en met gevoel te reageren op de behoeften en gevoelens van het kind.

Sociale identiteit

Het beeld dat kinderen vormen – in interactie met leeftijdsgenoten – van de betekenis die het voor anderen heeft.

Voortijdig schoolverlaters

Iemand die het (bekostigd) onderwijs heeft verlaten en niet in het bezit is van een startkwalificatie. Het bezit van een startkwalificatie houdt in dat iemand ten minste een afgeronde havo- of vwo-opleiding, een basisberoepsopleiding (mbo-niveau 2) of een oude opleiding van vergelijkbaar niveau heeft.

Werkloosheidspercentage

De werkloze beroepsbevolking als percentage van de beroepsbevolking.

COLOFON

Team Onderzoek

Bogaart, Stineke

Derksen, Rinse

Langeveld, Koos

Lineman, Marinus

Martin, Hester

Molenaar, Anna

Overkamp, Michiel

Suárez, Isabel

Fotografie

Just Justa, Hoofddorp

Met dank aan: Chelsey, Vince, Ivo, Sven, Soleil, Besim, Shenai en Floris

Vormgeving

vanhulzen•gummo•kicks, Voorschoten

Drukwerk

De Bink, Leiden

Dit werk is auteursrechtelijk beschermd

Copyright © 2016 Gemeente Haarlemmermeer

Het is niet toegestaan (gedeelten van) deze uitgave te verveelvoudigen en/of openbaar te maken door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van team Onderzoek van de gemeente Haarlemmermeer. Overname van gedeelten van de inhoud, mits met bronvermelding, is wel toegestaan.

HAARLEMMERMEER IS EEN JONGE GEMEENTE. BIJNA EEN DERDE VAN ALLE INWONERS IS JONGER DAN 27 JAAR. IN DEZE PUBLICATIE VINDT U IN FIGUREN EN TABELLEN TRENDS EN ONTWIKKELINGEN OVER DE SITUATIE VAN DEZE JONGSTE INWONERS. DE LEEFWERELD VAN JONGEREN WORDT IN VIER DELEN BESCHREVEN: GEBOREN WORDEN EN ONTDEKKEN, NAAR SCHOOL GAAN MET JE EERSTE VRIENDJES, WORSTELLEN MET VOLWASSEN WORDEN IN DE PUBERTEIT, ZELFSTANDIG WORDEN EN UITVLIEGEN ALS JONGVOLWASSENE. TWINTIG JONGEREN EN TWINTIG PROFESSIONALS GEVEN IN CITATEN EN VERHALEN WEER HOE HET IS OM OP TE GROEIEN IN HAARLEMMERMEER. AAN DE OPROEP OM DEZE VERHALEN MET BEELDEN KRACHT BIJ TE ZETTEN, HEBBEN VEEL KINDEREN, JONGEREN EN OOK HUN OUDERS GEHOOR GEGEVEN. HET DOOR HEN AANGELEVERDE FOTOMATERIAAL GEEFT EEN GEVARIEERDE EN GEKLEURDE INDRIJK VAN HET LEVEN VAN HAARLEMMERMEERSE BABY'S EN PEUTERS, KINDEREN, PUBERS EN JONGVOLWASSENEN.